

№ 8

III AASTAKÄIK

1929. a.

PROLETAARNE REWOLUTSIOON EESTIS

Kominterni Eesti sektsiooni kirjastus, Leningrad

Wastutaw toimetaja Aleksander Waltin

Hind 75 kop.

Suur Oktoober Tartus

Sm. A. Jõe pikema kirjutuse kokkuvõte.

Oktoobrile lähemale!

Tegelik oktoober Wenemaal ei piirdu mitte ühe-kahe päevaga (24.—25. okt.), mil proletariaat riigivõimu otsekohe oma kätte võttis. Proletariaadi rewolutsiooni võitlus võimu pärast enamlaste partei juhatusel algas mitu kuud enne-malt. Tähtsamaks tähiseks selles võit-luses enne oktoobert oli monarhistilise kindrali Kornilowi mäss. Ja kui Peter-buri proletariaat oma rinnaga Kornii-owi mässusalgad puruks litsus,¹ siis ei võitnud sellega mitte ajutine walit-sus, vaid enamlaste partei. Sellest silmapilgust peale oli tema see kandew jõud, mis Wene rewolutsiooni edasi wiis, ja 25. oktoober sai ainult kroo-niks sellele juba ammu warem alanud liikumisele.

* * *

Rewolutsiooni süwenemine Tartus on kõige lähemalt seotud s.-r.-ide-meelse Wene tagawarapolgu Tartust lahkumise ja enamlise Läti polgu asemeletulekuga (augustikuul). See muudatus andis enamlastele Tartu nõukogus enamuse (waata „Weebuarirewolutsioon Tartus“ — „Prok. Rew. Eestis“ № 6, lhk. 46). Nüüd võttis nõukogu tegewus järjest rewolutsioonilisema tooni. Nii Tartu enamlaste organisatsioonis kui nõukogus hakati ikka sagedamini sellest kõne-leva, et kõik linna asutused nõukogu kontrolli alla panna. Oktoobrikuu alguks jõudis parteiorganisatsioon võimuwõt-mise küsimuses kindlale lõppotsusele, sest et riigi üldpoliitiline arenemine paratamata selle poole tormas ja Tartu nõukogu küllalt tugew oli, et koha peal oma võimu teostada.

Ühtaegu töötas kohaline enamlaste parteiorganisatsioon agaralt laiemate

¹ Nimelt olid tööliste võitlussalgad need, kes enamliste hüüdsõnade all võiduwaimustuse Kornilowi vastu kaasa wiisid. Ajutisele walitsusele „truud“, aga kõlkuwad wäeosad ei oleks üksinda mitte võitu toonud.

rahwahulkade rewolutsioniseerimise alal. Selleks korraldati õige tihti rahwa kõne-koosolekuid, kus ülesastujad sm-d enam-laste waatepunkti käesolewate sünd-muste kohta selgitasid. Samasuguseid koosolekuid korraldasid ka teised poliitilised rühmitused, mida enamlased jällegi kasutamata ei jätnud. Neil koosolekutel pidasid enamlased kodan-laste ja hädasotsidega alati kibedat sõnasõda, mis harilikult ikka wiimaste lüüasaamisega lõppes.

Üks niisugune koosolek oli 10. sep-tembril „Wanemuises“, kus sm. J. An-welt kõnega üles astus. Kõneleja pal-jastas oodatawa ülewenemaalise asu-tawa kogu paratamatud waturewolut-sioonilist iseloomu ja näitas, et ainuke pääsetee, mis rewolutsiooni linna ja maa keh Wade kihtide huwide kohaselt edasi wiia võib, on võimu nõukogude kätte wõtmine. Seda enamlaste waate-punkti toetas isegi kohaline Wene papp Perfiljew, kuna ägedamad wastuwaid-lejad olid J. Tõnisson, J. Juhtund ja Onny (kodanlased). Tõnissoni ja Juhtundi kõne ajal tegid koosolejad niisugust müra, et nad kõnelda ei saanud: neid ei tahetud nüüd enam kuulda.

* * *

Wõimu küsimus oli Tartu nõukogus arutusel 5. oktoobril, kus ühel häälel (üksainuke saadik jäi erapooletuks) otsu-seks tehti wõim linnas nõukogu kätte wõtta. Ühtlasi otsustati puhkepäewal 8. oktoobril ülelinnalist meeleeawaldust ajutise walitsuse imperialistilise sõja-poliitika ja kodanluse vastu toime panna.

Meeleeawaldus lükati mõni päew hiljem 15. oktoobri peale edasi, kuna ette-walmistused rohkem aega nõudsid.

Wähemlastel hakkas aga warsti neist ühistest otsustest, mis nõukogus tehtud, nii suur hirm, et nende tühistamiseks kõik abinõud tarwitusele wõtsid. Kul 10. oktoobril nõukogu töölisteseksioonis

küsimust arutati, kuidas tööliste osavõtmist eelolevast meeleawaldusest korraldada, siis nõudsid vähemlased, et töölised sellest hoopis eemale jääksid, sest see saawat ainult enamlaste meeleawaldus olema, kuna töölistel parem oleks oma lootusi asutawa kogu peale panna. Tööliste nõukogu rõhuw enamus aga ei pidanud tarwilikuks endist otsust muuta.

Jäädes niiviisi nõukogus kuiwale, panid hädasotsid kõik oma rattakesed keerlema, et töölistehulkasid wäijaspool nõukogu meeleawaldusest eemale kiskuda. Siin töötati täiesti ühes rinnas kodanusega, kes samuti meeleawalduse wastu ägedat wastukihutust algas. „Postimees“ trükkis raswaste tähtedega igasuguseid hirmukuulutusi, et enamlased ja täidesaatekomitee tahtwat meeleawalduse päewal linnas üldist rüüstamist foime panna jne; töölisi ja Eesti sõjamehi kutsuti üles meeleawaldusest kui kõige kurjemast taudist eemale hoidma. Sedawiisi maaliti tonta seinale, millest üks teisest koledam, ega heidetud armu wärwide peale. Rahwahulkades õhutati ärewust ja wiha nõukogu wastu, paljud jõukamad elanikud asusid oma uksi ja aknaid kindlustama. Lõpuks hakkas ka kodanluse juhtiw kildkond iseoma tehtud tondi ees hirmu tundma: kubermangu asekomissar Ostrat ruttas t.-komiteesse järele pärima, et kas täidesaatekomitee ikka tõesti otsuseks teinud linnas „pogrommi“ toime panna?

14. oktoobril awaldas täidesaatekomitee teadaande, kus meeleawalduse sihti ja otstarwet seletati ja kõiki töötawaid kihte osa wõtma kutsuti. Awaldati ka meeleawalduse hüüdsõnad: „Maha wasturewolutsioon!“ „Kõik wõim nõukogude kätte!“ „Elagu walmistuse kontrolleerimine ja korraldus!“ „Maa rahwa kätte!“ „Demokraatlise rahu tingimiste wiibimata awaldamine!“

Ühtaegu sai täidesaatekomitee teateid, et mingisugused tumedad ollused kodanlaste eestwõttel kawatsewat 15. oktoobril linnas tõesti wäljaastumist korraldada. Õöl wastu 15. okt. wõeti siis

linnas hulgaline läbiotsimine ette, hulk kahtlasi isikuid pandi kinni ja halwati sedawiisi wastaste jõud.

Tartu Eesti tagawarapataljoni

soldatite hulgas kaswas oma klassihuwidest arusaamine järjest suuremaks. Soldatite rõhuw enamus astus enamlastepartei juhatusel klassiwõitluse teele. Enamlaste algatusel korraldati pataljoni tihti üldkoosolekuid, kus soldatid oma hädade ja puuduste üle aru pidasid. 2. oktoobril waliti kindel koosolekute organiseerimise komisjon, kuhu kuulusid sm-d K. Riipus, J. Pärn ja Oiter. Pataljon tegi oma koosolekul otsuseks: ühineda Tartu nõukogu otsusega wõimuwõtmise asjus ja ka 15. okt. meeleawaldusest kui üks mees osa wõtta.

Muidugi ei wõinud kodanlus seda pataljoni järjekindlat rewolutsioniseerumist rahulikult pealt waadata, ja pataljoni juhtiwad organid — juhatuskond (ohwitserid) ja pataljoni komitee, mis koosnes peaasjalikult „Postimehe“-meelsetest marurahwuslastest, püüdsid soldatitehulga poliitilist arenemist kõige jõuga tagurpidi kiskuda. 13. oktoobril, kui pataljoni järele üldkoosolekut peeti, oli kodanlus ühes walesotsidega kõik oma „suurused“ kokku mobiliseerinud, kes pidid soldatid enamlaste mõju alt „wabastama“. Nimelt olid ilmunud igasugused „esitajad“ ja „aukraadid“ kõigest marurahwuslaste organisatsioonidest, nagu Hindrey, Schwarz ja teised.

Need walitud „rasked suurtükid“ pidid enamluse soldatite hulgas pihuks ja põrmuks lööma. Ometi ei läinud see nii: enamlus jäi alles ja — kaswas.

Koosolekul wõeti arutusele uue pataljonikomanderi Grossi (nimetati peale end. komanderi Kiikeri kõrwaldamist) teguwiisi, kes käsu oli annud 6-dat roodu laiali saata. Nimetatud rood oli pataljoni kõige punasem ja kodanluse hindamise järele „mässu pesa“. Kokkutoodud „raske suurtükivägi“ surus kõige jõuga peale. Aga kõik „paugud“ läksid märgist mööda: koosolek tegi seda, mis enamlased (H. Suuder j.t.) ette panid

— tunnistas Grossi käsu wasturewolutsiooniliseks ja otsustas täidesaatekomiteelt Grossi tagandamist nõuda.

Samuti pommitasid kodanlased 15. oktoobriks määratud meeleawaldust. Ka selles küsimuses ei tabanud pommid märki: koosolek jäi oma endise otsuse juure — meeleawaldusest üksmeelselt osa wõtta.

Järgmisel päewal, 14. okt., peeti jälle soldatite koosolekut. Arutati ohwitseride wasturewolutsioonilisi kalduwusi ja tehti otsuseks täidesaatekomiteelt kõigi ohwitseride pataljoni kõrwaldamist nõuda, kes rewolutsiooni wastu töötawad.

Pataljoni majanduslisi küsimusi arutades selgus, et soldatid ei ole sauna saanud, palgad on maksmata, päewarahad, tubak, seep jne wälja andmata. Tehti otsuseks pataljoni juhatuselt kõik, mis saamata, wälja nõuda. Samuti leiti tarwilik olewat pataljoni komiteed ümber walida, kuna see soldatite nõuetega ei rehkenda.

16. oktoobril (peale ülelinnalist meeleawaldust, millest pataljoni soldatid terwes koosseisus osa wõtsid), arutati soldatite koosolekul 1. Eesti polgu komanderi polkownik Tõnissoni wägitegu. Mõni päew tagasi olid kaks pataljoni soldatit Haapsalusse sõitnud omakseid waatama (seal asus ka 1. polk). Seal juhtusid nad uulitsal polkownik Tõnissonist ilma au andmata mööda minema. Wiimane nabis mehed kinni, sundis neid enda ees mitu korda edasi-tagasi marssima ja au andma. Peale selle laskis ta mehed oma polgu kasarmusse wiia ja seal neil juuksed maha lõigata, öeldes: „Meil 1. polgus maksab seadus: pea maha ja merde!“

Ülesastujad töid weel hulga muid Tõnissoni wägitegusid ette (Rakwerest, kus polk warem asus jne). Koosolekust osawõtja sm. Suuder tähendab, et need Tõnissoni tembud pole mitte naljamäng, waid otsekohene wasturewolutsioon; Tõnisson ei teotanud mitte ainult neid kahte seltsimeest, waid terwet Eesti ja Wene sõjawäge, terwet rewolutsioonilist rahwast.

Koosolek wõtab resolutsiooni wastu, milles nõutakse, et Eestimaa täidesaatekomitee polk. Tõnissoni wasturewolutsioonilised wägiteod järele laseks uurida ja ta wastutusele wõtaks.

Edaspidisest asjaarutusest selgus, et soldatitel ei ole supi- ega teekallaid ja magamiseks pole muud kui paljad lauad külje all. Eesti wäeosade heaks korjatakse üle maa raha ja ülemustele tehakse mitmesuguseid kingitusi (näit.: 1. polgu komanderile Tõnissonile — Inglise hobuseriistad), aga soldatite seisukorda ei parandata. Isegi kirjan- dusest, mida Malewa büroo lubanud, ei anta muud kui musta sopalehte „Postimeest“. Koosolekule tunakse kimp riideid näha, mis pataljoni soldatitele kandmiseks wälja antud. Riided haisowad mahapesemata higist ja mustusest ning kubisewad täidest. Koosolek otsustab niisugused riided tagasi lükata ja Tartu täidesaatekomiteelt nõuda, et kodanlaste Malewa büroos asjaajamise rewideerimine ette wõetaks.

15. oktoobri meeleawaldus

15. oktoobril enne lõunat hakkasid meeleawaldusest osawõijad ettemääratud korras kokku tulema. Kogumisekohaks oli Pritsimaja esine plats kuni kiwisillani. Meeleawaldusele ilmusid kõik Tartus olewad sõjawäeosad, nii wene- lased, lätlased kui eestlased. Eesti tagawarapataljoni soldatid olid sm-ste Winki, Riipuse, Paawli, Matsoni ja teiste juhatusel kõik wälja tulnud, kuna ohwitseridest ilmus üksainus, s.-r. Päss. Läti polgul aga ei puudunud ainuski ohwitser. Osa wõttiis ka soomusautode komando oma autodega. Poliitilistest organisatsioonidest ilmus meeleawaldusele ainult enamlaste organisatsioon; vähemlased boikoteerisid meeleawaldust täiesti, kuna s.-r-idest ainult nõukogu liikmed osa wõtsid. Ka teistest tööliste-organisatsioonidest oli ilmunud ainult Tartu wabatööliste ühisus sm. Karl Mälloga (langes Ukrainas 1920. a.) ees- otsas, kuna teised tulemata jäid. Sel- lest küljest oli sotside ja kodanlaste pöörane sõjakäik meeleawalduse wastu

osalt tagajärgi annud: osa organiseerimata Tartu töölisi oli eemale jäänud. Kõik see aga ei takistanud meeleanalduse head kordaminekut.

Pritsimaja esile kogus umbes 10 tuhat inimest hästi korraldatud riidades kokku. Punaseid lippe oli lugemata palju, pealkirjadega: „Maha sõda!“ „Kõik wõim nõukogudele!“ „Rahu hurtsikutele, sõda lossidele!“ „Maha ajutine walitsus!“ ja palju teisi.

Kõnesid peeti Eesti, Wene ja Läti keeles. Eesti pataljonile kõneles esimesena sm. H. Suuder, kujutades senist rewolutsiooni käiku ja näidates, et ainuke jõud, mis sõda lõpetada ja rahwast naljasurmast päästa wõib, on nõukogu wõim.

Järgmine kõneleja sm. Pöögelmann juhib tähelepanu ajutise walitsuse sobituspoliitika peale, mis riigi juhtimise suurkapitalistide kätte andis ja et töörahwa willetsus ei lõpe niikaua kuni kodanlus wõimule jääb. Kõneleja terwitab Eesti pataljoni soldatid ja tähendab, punaste lippude peale näidates, et kodanlus tahtis Eesti rahwuslistest polkudest oma klassihuwide kaitsjaid teha, aga nüüd olete teie ühes Wene ja Läti seltsimeestega siin ja nõuate: „Maha sõda! Elagu demokraatiline rahu!“ Teiegi olete arusaamisele jõudnud, et meil ei tohi olla rahwuse wahesid, küll on aga meil klassiwahed. Ja nii tulewad tuhanded ja tuhanded, kes enne meist aru ei saanud, meie juure ja ühinewad meiega wõitluseks nende wastu, kes meid willetsusse on tõuganud ja tapalawale saatnud. Rahwas pääseb praegusest hädast ainult siis, kui ta wõimu ise enda kätte wõtab.

Kõnele järgnewad mürisewad kiidawalaldused, pataljoni muusikakoor mängib „Marseillaisset“.

Järgmisena kõneles sm. Otter (langes Uuralis 1918. a.).

Pataljoni soldat A. Wink juhib selle peale tähelepanu, et pataljoni ohwitserid meeleanaldusel puuduwad. Ta küsib: kus on meie juhid, et neid täna näha ei ole? Ja wastab: nad peidawad endid, poewad nurgataha. Meie nõudmised — kõik wõim nõukogudele ja rutuline rahu

— ei meeldi neile. Niiwiisi ei saanud meile olla ei wennad ega seltsimehed.

Viimane kõneleja Eesti keeles — sm. Jaan Sihwer — näitab, et koalitsiooniwalitsus ei suuda riigi majanduslist lagunemist ja kokkuwarisemist ära hoida, waid suurendab ainult selle hoogu. Sellepärast peab wõim rewolutsioonilise rahwa kätte minema, kelle walitsus werise sõja lõpetab ja rahwa nõuded täidab.

Kõne lõpul müriseb wali „hurra“ ja muusik mängib „Marseillaised“.

Kui kõnedega lõpule jõutud, algas rongikäik läbi linna, mis lõppes kell 3 päewal kiwisilla juures.

Meeleanaldus oli täies mõttes suurepärane, kord oli igal pool eeskujulik ja näitas, et kõik kodanlaste ja sotside hirmujutud enamlaste kawatsetud „rüüstamistest“ ja muudest rumalustest ainult armetu must laim oli.

* * *

Meeleanaldusepäewa õhtul korraldas enamlaste parteikomitee „Wanemuises“ rahwamiitingu, kuhu rohkesti inimesi kokku tuli, sellepeale waatamata, et kodanlased õöpimeduses teadaanded maha olid kiskunud. Sm. Pöögelmann esines pika kõnega asutawa kogu küsimustest. Watelustest wõtsid osa W. Ernits, J. Sihwer, Päss, Periljew j.t. Wähemlased ja s.-r.-id püüdsid enamlaste waatepunkti igawiisi maha teha, aga see ei läinud korda; miiting lõppes täielise enamlaste wõiduga.

Pärast meeleanaldust

ruttas „Postimees“ seletama, et tema ei ollagi hirmuteateid awaldanud, waid täidesaatekomitee olla ise süüdi — ta kohutanud elanikke oma teadaannetega.

Wähemlased püüdsid rõõmuhäält tõsta: nüüd jooksewad osalt weel organiseerimata Tartu töölised nende löa järele! Aga see rõõm oli enneaegne, millest juba järgmine puhkepæw selge näite tõi.

Nimelt korraldasid vähemlased puhkepæwal 22. oktoobril kõnekoosoleku, kus vähemlane K. Luts rahwusküsimusest ja sotsiaaldemokraatiast kõneles. Luts

toonitas, et sotside waatepunkti järele peaks eestlaste pühaks kohuseks olema, kodanlist föderatiivset wabariiki nõuda, missugust waatepunkti ka s.-r.-id tunnistawat, kuna enamlased oma seisukohta selgelt ei awaldawat ja nähtawasti ainult kitsapiirilist walitsust pooldawat, mille tegewus oleks piiratud keskwalitsuse eeskirjadega. Nüüd aga ruttawat hulgad enamlaste parteisse sellepärast, et see sõjariistade mahawiskamist jutlustawat. Läbirääkimistel täiendawad kõnelejad wähemlane J. Jans ja s.-r. H. Kruus, näidata püüdes, et rahwusline wõitlus samuti klassiwõitlus wõiwat olla.

Enamlane sm. Suuder näitab ära, et just enamlaste parteiprogrammis seisab rahwaste enesemääramiseõigus, et enamlaste süüdistamine sõjariistade mahawiskamise õhutamises on „Postimehe“ laulu korutamine ja et wähemlaste kaelustamine kodanlustega ja ajutise walitsuse sõjapoliitika toetamine ongi põhjuseks, miks hulgad neist ära pööravad.

Need märki tabawad wäited löid wähemlastel põhja jalge alt ära; kuulajate rõhuw enamus awaldas enamlastele waljult oma poolehoidu. Wähemlased, nähes et nende läbikukkumine õige skandaalseks wõib minna, lõpetasid koosoleku ruttu ära.

Oktoobripöörde läbiwiimine Tartus

Nagu juba eelpool tähendatud, oli Tartu nõukogu walmis iga silmapilk wõimu linnas oma kätte wõtma. Ühtegi sõjawäelist jõudu, mis oleks kodanlise korra toetuseks wõinud wälja astuda, linnas ei olnud.

Teisele ülewenemaalisele nõukogude kongressile Peterburis saatis Tartu nõukogu oma poolt kaks enamlast — lätlase Bruneneeki ja wenelase Gratschewi; wiimastele tehti ülesandeks, Tartu nõukogu nimel nõuda, et kongress wiibimata nõukogudewõimu wälja kuulutaks.

Wenemaa s.-d. enamlastepartei, kel üleüldise ülestõusu plaan wõimuwõtmiseks juba wälja oli töötatud, wõttis aegsasti abinõud tarwitusele, et rewo-

lutsiooni wastastel korda ei läheks wäerinnalt poliitiliselt pimedamaid sõjawäeosasid rewolutsiooni südame ja peaaju — Peterburi — peale liikuma panna. Sel otstarbel saadeti igasse suuremasse raudtee peatuspunkti erilised komissarid, kellel wolitused olid koha peal nii agitatsioonilist kui sõjalist jõudu organiseerida, et wasturewolutsionääride tegewust halwata.

Seesuguse komissarina saadeti Tartusse XII armee sõja-rewolutsioonikomitee poolt sm. W. Liiger. Kohe peale tema tulekut asutas Tartu täidesaatekomitee pöörde läbiwiimiseks koha peal oma sõja-rewolutsioonikomitee, kelle esimeheks sai W. Liiger, asetäitjaks — A. Jea ja liigeteks K. Rimscha, H. Suuder, A. Wink, Lepp, Woroschilow j.t.

24. oktoobril sai Tartu enamlasteorganisatsioon Peterburist enamlastepartei keskkomiteelt salajase ettekirjutuse — wõim koha peal wiibimata nõukogu kätte wõtta. Öösel kutsuti sõja-rewolutsioonikomitee koosoleku kokku, et tegewuseplaani wälja töötada. Sellest koosolekust wõtsid osa ka Tartu enamlaste-organisatsiooni tegewamad seltsimehed: Kantowski, H. Gläser, A. Lukin, J. Silk, Ruhde j.t.

Ühtlasi määrati Tartus seiswatesse wäeosadesse komissarid: Läti polku — Ruhde, Eesti tagawarapataljoni — A. Jea, abilliseks — Tikk, Tartu raudteejaama komissariks — W. Liiger, Eestimaa abikomissariks (kelle asukoht Tartus) — H. Suuder, Liiwimaa (Läti osa) abikomissariks — Kantowski, trükiasjade komissarideks — Hirschfeldt ja H. Suuder, riigipanga osakonna komissariks — Bretis, millitsa-komissariks — lipnik Strauss. Sõjawäeosade komissaridele tehti ülesandeks, kohe oma wäeosades rewolutsiooniline kord maksma panna ja kõik silmapaistwamad wasturewolutsioni tegelased arreteerida.

Järgmisel päewal — 25. oktoobril — wõttis sõja-rewolutsioonikomitee kõik Tartu walitsuseasutused, nagu raudteejaama, riigipanga osakonna, posti-telegrahwi kontori, telefonijaama jne oma alla ja määras sinna oma komissarid kontrolli pidama. Wäeosade komis-

saride eestwõttel määrati nüüd ka wäiksematesse sõjawäeüksustesse, nagu roodud jne, oma komissarid. Wäeosade juhatajatele anti käsk, ilma oma komissari teadmata mitte midagi ette wõtta.

Sei päewal (25. okt.) korraldati kõigis wäeosades soldatite miitingut, kus kõnelejad käesolewa silmapilgu ülesandeid selgitasid. Eesti tagawarapataljonis kõneles Eesti keeles sm. H. Suuder ja Wene keeles lipnik Jannel. Koosolejad wõtsid ühel häälel resolutsiooni wastu:

„Et ajutise walitsuse poliitika, mis kapitalistide ja mõisnikkude huwide järjekindlas kaitsmises ja teostamises wäljendub, Wene riigi hukatuse serwale on wiinud ja seda koguni kuristikku lükata ähwardab, näeme meie, Eesti tagawarapataljoni soldatid, et ainuke pääsemiseteet selles seisab, kui tööliste ja soldatite nõukogud wiibimata wõimu enese kätte wõtawad. Meie, Eesti soldatid, saame ainult nõukogude käskusid täitma ja nõukogude kaitseks wälja astuma.“

Järgnewatel päewadel hakkasidki wäärinna poolt sõjawäeosad tulema, keda ajutine walitsus oli omale appi käsutanud. Tartu sõja - rewolutsioonikomitee oli walwel: niipea kui mõni wäeosad raudteejaama jõudis, korraldasid Tartu sm-d kohe soldatite miitingu, kus tulijatele asjade seisukorda ära seletati ja näidati, et wasturewolutsionäärid neid pettusega oma tööriistaks tahawad teha. Selle peale pöörasid need wäeosad kohe tulnud teed tagasi. Üksainus rong Dooni kasakaid ei wõtnud neid seletusi kuulda ja sõitis Tapale, kus aga Tallinna sm-d nad kinni pidasid ja edasi ei lasknud.

Selajal walitses Tartu raudteejaamas kibe agitatsiooniline tegewus. Sisse-sõitnud sõjawägesid oli hulgana koos, kõik olid ärewad ja segaduses, oli tarwis suurt jõudu ja pingutust, et neid sõjarilistus hulkasid waigistada. Pea-agitaatorina töötas jaamas sm. K. Rimscha, kuna agiteerimisest wõtsid osa weel sm-d W. Lilger, Kantowski, Wink, Bruneneek, Jannel j.t.

* * *

Nendel päewadel (26., 27. ja 28. okt.) olid linnas kõik koosolekud ja rahwakogumised keelatud; korra järele walwamiseks liikusid uulitsatel ratsa- ja jalawäepatrullid. Üldine meeleolu oli hea, aga kõwa kätt oli tarwis, et wastaseid waos hoida ja rewolutsiooni wõitusid kindlustada.

Linnarahwale selgitati käesolewat seisukorda ja ülesandeid eriliste teadannete kaudu, mis majaseintele wälja kleebiti.

Mitme päewa kestes oli side pealinnaga katkestatud. Alles 31. okt. tuli teade, et ajutise walitsuse wäed on Peterburi all puruks löödud ja Kerenski ise põgenenud. Tartu maakonnast tuli igapäew teateid, mis näitasid, et wõim ka maal wallanõukogude kätte läheb.

Sedawiisi läks oktoobripööre Tartus läbi; werewalamist ega üldse mingit wastuhakkamist uuele nõukoguwõimule ei olnud.

* * *

Eesti tagawarapataljoni meeste meelust oktoobrirewolutsiooni kohta kujutab selgelt nende resolutsioon, mis pataljoni soldatite üldkoosolekul 31. oktoobril ühel häälel wastu wõeti ja mis täiesti toetas nõukogudewalitsust.

Warsti peale pöoret loodi pataljonis sm-ste A. Winki, K. Riipuse ja Paawli algatusel komissaride nõukogu, wastukaaluks pataljonikomiteele, mis tõnissoniastest ja „sotsialistidest“ koosnes. Komissaride nõukogu esimeheks waliti A. Wink, abiks K. Riipus ja hiljem Paawel. Roodukomissarideks olid: Erich, Nigol, Lukas j.t. Komissaride ülesandeks oli pataljonis walgekaardliste ohwitseride tegewuse järele walwata. Komissaride nõukogu etendas silmapaistwat osa üldises rewolutsioonitöös, muu seas wõttis tegewalt osa kodanlaste mässu mahasurumisest, mõisate ülewõtmisest jne.

Rewolutsioonilise korrakaitse organiseerimine

oli Tartu täidesaatekomiteel peale oktoobripööret üks esimestest sammudest. Wiimasega ühenduses tõusis loomulikult

kodanlise n.n. „rahwamiilitsa“ kõrvaldamise küsimus päewakorraile, kuna see, kui kodanluse klassihuwide töörist, proletaarse wõimu teenistuseks täiesti kõlbmatu oli.

Sel otstarbel asutas täidesaatekomitee uue n.n. „sõjawäemiilitsa“, mis peasjalikult kohaliste wäeosade rewolutsioonilisematest sõjawäelastest koosnes. Sõjawäemiilitsa ülemaks määrati sm. A. Lohuaru.

Kohe peale seda asus täidesaatekomitee kodanluse „rahwamiilitsa“ likvideerimisele. Aga selle ülesande läbiwiimine wenis õige pikale (tagapool sellest pikemalt). Palju vähemat waewa nõudis n.n. „tagawaramiilitsa“ laialiisaatmine, mille kodanlus oli organiseerinud salajaseks sõjajõuks rewolutsioonilise töörahwa wastu. 1. nowembril andis Tartu sõja-rewolutsioonikomitee käsu tagawaramiilitsalt sõjariistad ära wõtta ja mehed laiali saata. Kask täideti ilma suuremate raskusteta. Likvideerimise silmapilgul oli tagawaramiilitsas üle 1400 mehe.

Hädasotsid kollivad...

Nagu ipalpool mujal, nii olid ka Tartus oktoobrirewolutsiooni läbiwiijaks enamlased ja need rewolutsioonilised rahwahulgad, keda enamlased kaasa tõmbasid, kuna kõiksugused hädasotsid hirmuga eemale pugesid ja nurgatagant kaikasid kodarate wahele pildusid.

Kohe peale seda kui enamlased oktoobripöörde wõidurikkalt olid läbi wiinud, kutsusid vähemlased, s.-r-id ja maatameeste täidesaatekomitee (ka s.-r-id) oma esitajad Tartu täidesaatekoostest ära ja kuulutasid, et nemad täidesaatekomitee tegewuse eest enam ei „wastuta“. Sel puhul andsid nad ka „üleüldiselt teada“, et nõukogud wõtnud riigiwõimu oma kätte „puhtsõjalise salanõu“ waral, mis nüüd kodusõja wälja kutsuwat, asutawa kogu nurja ajawat, wälisel wäerinnal sõjalise lüüasaamisega ähwardawat, wasturewolutsiooni wõidule wiilwat jne, jne. Hoitatakse kõiki töölisi, talupoegi ja soldateid, et need nõukogude

„häwitawat õnnekütipoliitikat“ ei toetaks jne.

Samuti wirises „Sotsialdemokraat“ oma 8. nowembri numbris, et enamlased olewat täidesaatekomitee kaudu isikuwabadust (muidugi töörahwa waenlaste), korteri- ja isikupuutumast kõige jämedamal kombel rikkunud; nad ignoreeriwat kohalise omawalitsuse asutusi, andwat nende teadmata käskusid jne, jne, mille wastu vähemlased „kõige waljumalt“ protesteeriwat...

Pahempoolsed s.-r-id, kes algul ühes teistega täidesaatekomitee tegewusest eemale läksid ja „erapooletusele“ asusid, tulid juba mõne päewa pärast — 31. oktoobril — t.-komitee töödest uuesti osa wõtma ja nende juht W. Iwanow awaldas deklaratsiooni, milles ta nõukogudewalitsuse toetajate hulka lubas astuda.

Nähes et nõukogud iga päewaga aina tugewamaks läksid, otsustasid Tartu sotsialjuudased nõukogusse tagasi tulla. Muidugi mitte töötegemiseks rewolutsiooni nimel, waid selleks, et nõukogu tööd tagurpidi kiskuda, rewolutsiooni seestpoolt lõhkuda. Aga nüüd wõisid need hädasotsid ainult weel t a h t a, mitte aga teha: tegijad olid teised. 7. detsembril arutas nõukogu üldkoosolek küsimust: kas lasta juudaseid weel mängida wõi mängule lõpp teha. Ja nõukogu otsustas: parempoolsete s.-r-ide ja vähemlaste püsiwat rewolutsiooniwastast tegewust silmas pidades — neid nõukogust jäädawalt wälja heita. See otsus ei käinud nende vähemlaste ja s.-r-ide kohta, kes otsekohe töökodade ja wäeosade poolt walitud; nõukogust kõrwaldati hädasotside ninamehed, nimelt vähemlastest Alma Ostra, J. Jans, Lattik ja s.-r-idest E. Jonas, Kalm, Päss j.t.

Lahkulöömine vähemlastest linnawolikogus

Kui enamlased Tartu linnawalimiste puhul augustikuul vähemlastega blokki astusid, siis oli selle, kuigi ebaloomuliku liidu üheks tingimiseks, et vähemlased oma tegewuses internatsionaalsel alusel püsiksid. Aga nagu igalpool mujal, nii

ka linnawolikogu töös ei tulnud vähemlastel lubatud „internatsionalismist“ midagi välja; tegelikult said nad linnawolikogus kohe kodanluse paipois-teks ja töörahwa huwide mahasahkerdajateks.

Enamlaste organisatsioonis arutati mõnigi kord vähemlastega koostöötamise jätkamise küsimust; awaldati mõtteid lahkulöömise vajadusest, aga kategoorilisel kujul jäi küsimus kuni oktoobrirewolutsioonini üles seadmata. Peale oktoobripöõret, kui vähemlased juba otsekohe wasturewolutsiooni leeri läksid, sai koostöötamine nendega ka linnawolikogus wõimatuks, mispärast enamlaste parteiorganisatsioon otsuseks tegi vähemlastega igasugust ühendust lõpetada. Sellest peale tegutsesid enamlased linnawolikogus iseseiswa fraktsioonina.

Tartu noorteorganisatsiooni asutamine

Kohe peale oktoobripöõrde tõusis Tartu noorte hulgas, kes enamlaste partei poole hoidsid, mõte oma noorteorganisatsiooni asutada. Selleks loodi algul korraldaw grupp, kuhu kuulusid noored enamlased: P. Peterson, J. Rammus, Johanson, Paawel, Ella Pöder ja Linda Peterson. Korraldaw grupp otsustas noorteorganisatsiooni asutamisekoosoleku 29. oktoobril Pritsimajasse kokku kutsuda ja awaldas sel puhul üleskutse.

Koosolekust wõttis osa ka Tallinna s.-d. noorteühingu esindaja sm. Kull. Liikmeks astus 59 inimest. Koosolek kuulutati noorsooühingu liikmete koosolekuks ja waliti ajutine 11-liikmeline juhatus.

Järgmine koosolek oli puhkepäewal 5. nowembril Pritsimajas. Kõnega esi-nes sm. Suuder aine üle: „Noored ja poliitiline wõitlus“. Osawõtjaid oli rohkel arwul. Pärastpoole korraldati noorte koosolekuid peaaegu iga puhkepäew. Ühing tegutses kuni nõukoguwõimu lõpuni Bestis. Saksa okupatsioon surus ühingu põranda alla.

Omawalitsuse asutused nõukogu alla

Nagu nägime, wõeti nõukoguwõimu alla Tartus esiotsa ainult keskriigiwõimu alla kuuluwad asutused, kuna omawalitsuse asutused puutumata jäid. Aga warsti näitas asjakäik, et rewolutsioonikindlustamiseks tarwis on ka omawalitsuse asutused nõukogu alla wõtta, kuna nad muidu kodanlusele ta wõitluses töörahwa wõimu vastu tugewamateks sõjariistadeks muutuwad.

Nowembrikuu algul otsustas Tartu täidesaatekomitee maakonnawalitsust ja maakonna komissariaati (miillitsat) oma kätte wõtta. Maakonna - komissariiks määrati sm. A. Jea (wabastati selleks tagawarapataljoni komissari ametist, kuhu pandi sm. A. Wink) ja abiliseks enamline üliõpilane D. Plau, kuna sm. H. Suuderile kohuseks tehti, makonnawalitsus vähemlase J. Jansi käest ära wõtta.

10. nowembril ilmus sm. H. Suuder paari Eesti pataljoni soldati saatel maakonnawalitsusse ja kuulutas, et sellest silmapilgust peale läheb maakonnawalitsus Tartu täidesaatekomitee korraldusele. Sots protesteeris muidugi, aga pidi alla andma.

Samal otstarbel ilmus sm. A. Jea ühes Andres Wingiga maakonna-komissari kantseleisse, et komissariaati tõnissonlase O. Linno käest ära wõtta. Selleks ajaks ilmus sinna ka J. Jans ja „keelas“ üleandmise ära. Sm. Wink läks ruttu tagawarapataljoni ja ilmus sealt warsti mõne soldatiga tagasi, keda nähes Jans kiiresti minekut tegi. Ka O. Linno ei waielnud enam vastu ja lahkus kohalt.

* * *

Täidesaatekomitee tegewuse laiendamisel peale oktoobripöõret jäid Pritsimaja ruumid kitsaks. Nowembrikuu keskpaigas asus täidesaatekomitee „Bürgermüsse“ majasse end. ringkonnakohtu ruumidesse, kust wiimane täidesaatekomitee käsul välja kolis.

Kodanlus „töötab“

Tartu kodanlus oli enne oktoobrit mitmesugusel näol oma „sõjajõudusid“ korraldada püüdnud. On teada ta salamõtted Eesti tagawarapataljoni kohta, mida aga enamlased, nagu eelpool nägime, oktoobripöörde ajaks sedawõrd „hukka“ olid ajanud, et kodanlus temast ainult külmi judinaid wõis tunda. Samasuguses oma klassihuwide sihis juhtis kodanlus linna miilitsat, millele ta suwe jooksul weel õige arwurikka, ligi poolteisetuhande mehelise n.n. „tagawaramiilitsa“ juure löi, mis juba awalikult kodanluse klassilise sõjawäe ilmet kandis. Kui Tartu kodanlus seda sõjariistus jõudu oktoobripöördes wälja ei toonud, ainult sellepärast, et ta kindel oli selle lüüasaamises.

Jäädes sedawiisi jõu poolest oktoobrirewolutsioonis wõitnud proletaarlase ja soldatisinelis talupoja wõimu alla, koondas Tartu kodanlus kohe peale oktoobrit kogu oma jõu suu ja sule külge. Algas äge kihutus töörahwawõimu wastu, kõige pöörasem wale ja laim enamlaste ja nõukogude kohta jooksis jõena; tehti marurahwuslist agitatsiooni „muulaste“, s.o. wenelaste, juutide ja eriti lätlaste wastu, peasjalikult enamlise Läti polgu wastu. Kõigeks selleks oli wäikekodanlises Tartus soodne pind. Esimesel kohal seisis selles töös Tartu kodanluse juht J. Tõnisson oma „Postimehega“, kes ühtegi juhust ega wõimalust tarwitamata ei jätnud, et uut wõimu mustata, naeruwääriliseks ja põlatuks katsuda teha. Kodanlus sai wäga hästi aru, et selle aja üldiselt raske ja keeruline majanduspoliitiline olukord, eriti toitluse seisukord, uuele töörahwawõimule ta organiseerimisetöös kõige suuremaid takistusi wõib tuua. Aga eks seda parem kodanlusele! Eks just see wõimaldagi tal wihatud töörahwawõimule lugemata hulgal kõige suuremaid takistusi ette weeretada. Ja seda kodanlus aina igatseski. See just wõimaldakski tal wihatud töörahwa nõukogusid kõige enam materdada.

29. oktoobril, s.o. nilpea kui rewolutsiooniline wõim koosolekutepidamise

jälle lubatuks tunnistas, korraldasid tööerakondlased „Wanemuises“ oma kihutuskoosoleku. Kõnelema olid tööerakondlaste tähtsamad tuusad, Jüri Wilms ja Seljamaa Tallinnast, kohale sõitnud. Rahwast oli õige wähe kokku tulnud ja needki wähesed awaldasid oma poolehoidu — enamlastele!

* * *

Peame tunnistama, et töörahwawõim algul kodanlaste wastu haruldaselt pehme oii. Abinõud, mida nende wasturewolutsiooni õhutamise takistamiseks tarwitati, olid tagasihoidlikud ja ei awaldanud kuigi tuntawat mõju. Isegi „Postimehe“ sisu järele walwamine ei olnud kuigi kestew ja järjekindel. Nii-sugune pehmus kaswatas aina kodanluse jultunust.

Kodanlus walmistab wäljaastumist

Eesti kodanlise „maapäewa“ laialipeksumine Tallinnas nowembrikuu keskpaigas pani ka Tartu kodanlased kimsama. Tartu peale, kui Eesti wäikekodanluse pesa peale pani ülemaaline kodanlus wõitluses nõukogude wastu kõige suuremaid lootusi. Siin hakati suure hooga ühiseks wäljaastumiseks ette walmistama. Otsustati „Eesti omawalitsuse toetamiseks“ 21. nowembril suur ülelinnaline meeleawaldus toime panna, millest pidid osa wõtma kõik Tartu kodanlased ja need sõjawäelased, kelle peale kodanlus lootma wõib.

Missugused olid need „sõjawäelised hulgad“? Jutt on Eesti tagawarapataljonist. Kui enamlaste-organisatsioon enne oktoobripöõret pataljoni peale suurt jõudu kulutas, rohkearwulise soldatite-kogu (kuni 8000 meest) oma tõelistest klassihuwidest aru saama õpetas ja rewolutsioonilise proletariaadiga ühte rinda wiis, siis jäi see töö peale oktoobrit palju nõrgemaks. Kõik tegevamad seltsimehed nii pataljonis kui mujal said lugematul hulgal uusi ülesandeid nõukogudewõimu korraldamise ja kindlustamise alal, nõnda et wähe aega ja wõimalust tagawarapataljoni jaoks jäi. Enamlaste agitatsioonitöö

wähenes pataljonis — ja kodanlased olid karmes küllalt, seda tühja kohta oma prowokatsioonilise wale ja laimuga täitma. Ja kuna pataljonis rohkesti niioelda „toorest ollust“ ja osalt isegi puhastwerd kodanlasi leidus, siis andis kodanlaste paisuw agitatsioon lõpuks ka tagajärgi. Kodanlased said oma poole pataljoni õpekomando, 4-da roodu ja osa mehi weel mõnest teisest roodust, kuna ülejäänud soldatitekoogu (kaugelt suurema enamuse) hulgas enamline meelsus alal püsis.

Et Tartu kodanlusele (ka üleestilisel kodanlusele) 21. nowembri meeleawalduse taga tõsised plaanid peitusid, seda tõendab asjaolu, et 1-sest Eesti polgust hulk ohwitserisid ühes komanderi A. Tõnissoniga meeleawalduse ajaks Tartusse ilmus; kahtlemata pidid nad „mässu“ sõjalises tegewuses, mis kodanlaste plaanides ette oli nähtud, juhitiwat osa etendama.

„Postimees“ awaldas wäljakutse

Omajagu tiiwustas Tartu kodanlust ülewenemaalise asutawkoogu walimistel linnaelanikkude peal saadud „wõit“: kõigist äraantud häältest 16.020 said tõnissonlased 8.441 häält omale; enamlased said 5.394 häält, kõik teised erakonnad said palju vähem.¹

Sel puhul ilmus „Postimees“ 18. nowembril erilisel sõjaka ja suurustelewa sisuga, kus üles kutsuti nõukoguwõimu mitte tunnistama ja tema käskusid mitte täitma.

Eriti wihane kirjatükk pühendati täh. numbris Tartu täidesaatekomiteele sellepärast, et t.-komitee oli kawatsenud „Postimehe“ trükikoda oma kätte wõtta, et seal oma trükitoõsid teha lasta.

Ühtlasi andsid Tartu vähemlased, s.-r-id ja maataameeste täidesaatekomitee (ka s.-r-id) teada, et nad selle „Postim.“ „protestiga“ ühinewad.

Niisuguse otsekohese wasturewolutsioonile üleskutsümise pärast otsustati

„Postim.“ jalamaid sulguda ja lehe wastutaw toimetaja J. Tõnisson wastutusele wõtta.

Sel otstarbel saatis täidesaatekomitee oma liikme sm. Lepini ja sõjawäemiilitsa ülema abilise sm. Furmann-Faiermannini mõne Eesti pataljoni soldati saatel „Postimehe“ toimetusse ja trükikotta, kes seal töö seisma panid. Tõnisson pööras abisaa-miseks kohe tagawarapataljoni ülemuse poole, kes ka salga 4-da roodu soldatise paari ohwitseri juhatusel „Postimehele“ appi saatis. Kuna wiimaste pool jõudude ülekaal oli, siis tõrjusid nad täidesaatekomitee mehed „Postim.“ ruumidest wälja ja nende kaitsel hakati jälle lehte trükkima.

Wahepeal oli wäljas „Postim.“ toimetuse ees ja lähemates uulitsates hulgake kodanlasi kokku kogunenud, kes „Postim.“ kinnipaneku katse pärast nõukogu wastu suurt kisa tõstsid. Järsku aga pistis lärmitsejate saik jooksu, kuhu keegi sai. Lähemast uulitsast ilmus rood rewolutsioonilisi soldatise, kes „Postim.“ trükikoja ja toimetuse uuesti oma alla wõtsid, „kaitsjad“ sealt kõrwaldasid ja lehe ilmumise seisma panid. Arreteeriti kõik kodanlased, kes trükikotta ja toimetusse olid ilmunud ja wastu hakata katsusid, muu seas: trükikoja juhataja Onny. Nad wiidi sõjawäemiilitsa staapi. Wähe hiljem toodi sinna ka J. Tõnisson, kes arreteerimisel kiitles, et ta täidesaatekomiteed ei tunnistawat.

Selajal kui sõjawäemiilitsa staabis küsimust arutati, mis arreteeritutega teha, organiseerisid Eesti pataljoni ohwitserid nende wabastamist. Nad wõtsid pataljonist 4-da roodu mehed ja õpekomando endiga kaasa, tungisid miilitsa staapi ja wabastasid oma ülejõuga arreteeritud.

Muidugi ei tähendanud nende kodanlaste wabastamine weel sugugi kodanlaste tugewust. Täidesaatekomiteel oleks tühi asi olnud seda määratsejate karja ühes Eesti ohwitseride ja petetud soldatitega laiali peksta, aga ta ei lasknud kodanlust ennast werewalamisele prototseerida.

* * *

Sama 18. nowembri õhtul kutsusid tõnissonlased linnawolikogu erakorralise

¹ Siia hulka ei käi andmed walimiste üle sõjawägede hulgas, kus enamlased üle 8000 hääle said, s.-r-id 2000 ümber, kõik teised nimkirjad palju vähem.

koosoleku kokku, kus päewaseid sündmusi ja seisukorda arutati. Tõnisson teeb ettepaneku, et linnawolikogu meeleawalduse, mis „omawalitsuse toetamiseks“ toime kawatsetakse panna, heaks kiidaks. Sotsid ja s.-r-id soovitawad Eestimaanõukogu „kõige wõimu kandjaks Eestis“ tunnistada, aga meeleawaldust mitte toime panna, sest see wõiks werewalamist tuua; neil aga ei olewat midagi selle wastu kui meeleawaldus korraldataks rahulikumal ajal. Enamlastest wolikoguliikmed mõistawad meeleawalduse täiesti hukka ja nõuawad et wolikogu nõukoguwõimu tunnistaks. Linnawolikogu teeb häälteenamusega ometi otsuseks 21. nowembril meeleawaldust ära pidada. „Sotsialistide“ ettepanekul otsustab wolikogu maanõukogu ja tema asutusi ainukesteks wõimuesitajateks Eestis tunnistada. See ettepanek sai poolt 23 ja wastu 15 häält, 7 jäi erapooletuks. Wastu hääletasid peale enamlaste weel Wene ja juudi rahwuslased.

Rewolutsiooni kaitsel

Niisugust kodanluse määratsusetungi silmas pidades wõttis Tartu sõja-rewolutsioonikomitee oma poolt wastuabinõud tarwitusele: ta kuulutas linnas sõjaseaduse wälja, kõik koosolekud ja kokkukogumise keelati ära jne. S.-rewolutsioonikomitee käsul wõtsid Läti ja Wene wäeosad ning Eesti tagawarapataljoni osad, kes nõukogule truuks jäänud, posti-telegrahwikontori, elektriijaama, sillad jne. oma alla; Fritsimaja ette koondati nõukogu kaitseks rewolutsiooniliste ratsaluurajate ja kuulipildujate komandod.

Sel puhul wiidi ka Tartu garnisoni juhatuses rewolutsioonilised muudatused läbi: senine garnisoniülem kindralmajor Berg kõrwaldati ametist ja tema asemele määrati sm. A. Jea, abiliseks staabikapten Töschkun (ukrainlane, ka enamlane). Garnisoni juhtimine wõeti weel samal ööl uute juhatajate kätte.¹

¹ Tuleks märkida seda, et Tartu sm-d niisuguse tähtsa asutuse uuendamiseega nagu linnagarnisoni juhatus, õige hiljaks olid jäänud — mujal pühkis oktoobrirewolutsioon juba

Rewolutsioonilisele wõimule tegi muret Eesti tagawarapataljoni küsimus. Kuigi soldatite, kaugelt suurem, enamus rewolutsiooni poole hoidis, ei olnud siiski täpipealt teada, kui sügawale kodanlaste agitatsioon pataljoni oli ulatanud ja kuipalju mehi lõpuks kodanluse lipu alla wõib minna. Täidesaatekomitee koosolekul ööl wastu 21. nowembril esinesid mitmed seltsimehed nõudmisega, et terve pataljon wiibimata laiali saadetak. Aga rida teisi sm-hi (A. Jea, H. Suuder, D. Plau, A. Wink, Rimscha j.t.) astus kategooriliselt niisuguse äärmise ettepaneku wastu wälja, nad andsid lubaduse, et pataljoni oma poole agiteeriwad. Järgnew päew näitas, et nende sm-ste lootus ekslik ei olnud: kodanluse meeleawaldusele läks waewalt kaheksandik osa terwest pataljonist. —

Pühapäewal, 19. now., oli linnas täeline rahu; kodanlus ei awaldanud muud tegewust kui et tõnissonlased kaubandusekooli ruumides koosoleku ära pidasid.

Esmaspäewal, 20. now., ilmus „Postim.“ weel wihasemas toonis ja kubises Tartu nõukogu ja täidesaatekomitee wastasest laimust. Selles n-ris awaldati ka järgmise päewa ärakeelatud meeleawalduse programm.

21. nowembril, s.o. määratud meeleawalduspäewal, ilmus „Postimees“ õige warakult, aga korjati müügile tulles täidesaatekomitee käsul kohe ära. Hommikul kell 8 wõttis Eesti pataljoni punasematest meestest koosnew lööksalk „Postim.“-toimetuse oma alla ja arreteeris Jaan Tõnissoni, kes kohe täidesaatekomitee ruumidesse wiidi. Ka mitmel pool mujal linnas toimetati läbiotsimisi ja arreteeriti silmapaistwamaid nõukoguwõimu waenlasi; teiste hulgas wõeti kinni ka 1. Eesti polgu komander polkownik A. Tõnisson (kawatsetawa mässu peajuhataja). Uulitsatel walwasid korra järele Eesti pataljoni, Läti polgu ja punasekaardi patrullisalgad.

oma keemisepunktil niisugused suurused kõrwale. Wist jäl see küsimus Tartu sm-stel seepärast silmapaari waele, et garnison terwelt enamlaste rinda tuli ja arwati, et garnisoni juhatusel seesugustes oludes enam mingid tegelikku tähtsust ei ole.

Need täidesastekomitee wastuabinõud tõid märatsewa kodanluse ridadesse kirjeldamatu segaduse. Ninameeste ootamatu kinnikukkumine tõmbas plaanidest kriipsu läbi. Allesjäänud tegelased tegid rutuga katset tagawaramiiltsat, kelle täidesastekomitee mõne nädala eest laiali oli saatnud, uuesti kokkufõmmata, aga sellest ei tulnud midagi välja.

Tartu kodanlus uulitsal

Kuigi peamehed wangistatud, otsustas kodanlus meealewaldust siiski, niihästi wõi halvasti kui saab, läbi wiia. Nende organisatsioonid kogusid linnas mitmes punktis kokku ja hakkasid Raatuse platsi poole liikuma, mis ühiseks kogumisekohaks oli määratud. Raekoja torni tõmmati marurahwuslaste sini-must-walge lipp üles. Eesti tagawarapataljoni poolt tuli meealewaldusele kodanluse ainuke „sõjajõud“ — pataljoni õpekomando, 4-as rood ja osa 7-dast ning 8-dast roodust, pataljoni komanderi Rosenbaumiga eesotsas, kokku ligi 1000 meest. Soldatid olid sõjariistus ja lahinguwalmis: igaühele oli 30 lahingupadrunit wälja antud.

Üle Emajõe wiiwa kiwisilla juures oleks kodanlaste ja sillakaitsjate wahel peaaegu werine kokkupõrge tulnud. Silla kaitsjad (Tartu töölised — punasekaardlased ja rewolutsioonilised soldatid) tahtsid meealewaldajaid takistada üle silla tulemast, sest täidesastekomitee oli meealewalduse ära keelanud. Et aga t.k. siiski werewalamist ei tahtnud ja kodanluse meealewalduse kui faktiga leppis, siis ei tahtnud ta ka kodanlaste liikumist takistada, millest teada saades silla kaitsjad ülekäigu wabaks tegid.

Seda täidesastekomitee järelandmist „seletasid“ märatsewad kodanlased muidugi oma moodi: neile näis, et töörahawõim seda oma nõrkuse pärast tegi.

Et kodanlus oma märatsuses juba liiga „palawaks“ läks ja suures tuhinas weel korda rikkuma oleks wõinud hakata, siis wõttis rewolutsiooniline wõim waigistawad abinõud tarwitusele. Sõjarewolutsiooni komitee esimehe sm. Liigeri käsul saadeti üks soomusauto

Raatuseplatsile kodanlasi „jahutama“. Lähene w sõjamasin pani wile juba eemalt hüüdma — ja sellest oli küllalt: kodanlaste suur julgus ja marumeel kadus silmapilk, andes aset loomalisele hirmule ja enesepäästmisetungile. Rahwameri lagunes kiiresti igalepoole laiali ja kadus lähematesse uulitsatesse, ka tagawarapataljoni soldatise enesega kaasa tõmmates. Ainuüksi õpekomandol oli niipalju meeekindlust, et ta üldisest hirmusegadusest waldamata jäi ja täies korras kasarmusse tagasi sammus.

Nii pisikeselt lõppes see kodanlaste „suur“ algus.

Wahepeal olid ka Eesti ohwitserid, kes meealewaldusest osa wõtnud, otsekohestele „operatsioonidele“ asunud. Paarikümne Eesti soldati saatel tungisid nad ootamatalt „Bürgermusse“ ja wõtsid selle oma alla. Aga mitte kauaks: salk tagawarapataljoni soldatise sm. Wingi juhatusel löi nad sealt warsti wälja, kusjuures arreteriti ohwitser Simpmann ja 18 soldatit, kes peale Simpmanni kohe wabaks lasti.

Et enam ei korduks!

Kohe peale kodanlaste wäljaastumise likwideerimist wõttis rewolutsiooniline wõim abinõud tarwitusele, et niisuguste juhtumiste kordumist edaspidi wõimatuks teha.

Kõigepealt pandi linn walju rewolutsioonilise walwe alla; salkadesse kogumine uulitsatel keelati ära, ilma täidesastekomitee erilise loota ei tohtinud keegi linnast lahkuda ei raudteed ega maanteed kaudu. Samuti otsustas täidesastekomitee „Postimehe“ päriselt kinni panna. Garnisoni ülemale sm. A. Jeale andis täidesastekomitee käsu rahutused tagawarapataljonis wiibimata lõpetada, mispeale sm. Jea pataljoni komissaridele A. Wingile ja K. Riipusele käsu andis, kõik pataljoni ohwitserid weel samal õhtul arreterida. Käsk täideti täpipealt.

Ohwitseride õhtuseks kogumisekohaks oli harilikult nende klubi (kooliõpetajate seminar majas). Täh. sm-d wõtsid pataljoni 2-sest ja 6-dast roodust salga

rewolutsioonile ustawaid mehi kaasa ja piirasid nendega ohwitseride klubi sisse; siis astusid nad rewolwrid laskewalmis hoides klubisse ja kuulutasid kõik seal olewad ohwitserid wangiwõetuks. Nende ilmumine oli nii ootamatu, et ühelgi ohwitseril meele ei tulnud wastu hakata.

Aga wangiwõetute wabastamist organiseeriti wäljastpoolt. Kui ohwitserisid parajasti hoonest wälja toodi, tormas tag.-pataljoni 4-as rood hoone ette, et ohwitserisid wabastada. Katse ei õnnestunud: nõukoguwäesalk lõi kodanlaste wäesalga silmapilk segi ja salga juhatajatest arreteeriti sealsamas ohwitserid Rossmann ja Sederow, kuna juhtund pimedes ära pääsis. Kõik arreteeritud ohwitserid toimetati „Bürgermusse“; arreteerimisi toimetati weel mujalgi, nõnda et üldse üle 40 arreteeritu „Bürgermusse“ toodi.

Umbes kella 10 paiku õhtul wõeti sm. Wingi juhatusel kodanlaste mõju alla sattunud 4-dal roodul sõjariistad käest.

Sama päewa õhtuks jõudis ka Tallinnast saadetud abiwäesalk kohale. Abiwäesalk koosnes kahest roodust punasekaardiwäelastest sm. W. Kingissepa juhatusel.

Tulijad asusid Tartus kohe agaralt tegewusse. Nende abil wõeti linnas hulk läbiotsimisi ette, kusjuures peale otsitawate walgekaardlaste weel üle paarisaja püssi ja rohkesti laskematerjali leiti. Tallinna sm-ste toetusel wõeti ka tag.-pataljoni õpekomandol sõjariistad käest ja komando saadeti laiali.

Kohtupidamine walgekaardlaste üle

Weel sama päewa õhtul (21. now.) algas „Bürgermusse“ saalis kohtupidamine wangistatud walgekaardlaste üle. Kohtu esimeheks oli sm. W. Kingissepp, liikmeteks A. Blaufeldt, K. Mällo j.t. Süüdistajatena astusid üles H. Suuder, A. Wink, A. Jea, K. Riipus, Luha, Leopas, J. Loigu j.t., s.o. peajasjalikult töölistes, kuna kaitsjateks olid ilmunud hulk paremaid Tartu adwokaate ja professorisi. Wiimased suutsid oma kõnesawusega kohtuliigete peale niiwõrd

mõjuda, et peale pataljoni komanderi Rosenbaumi ja leitnant Tongi kõik wabaks lasti.

Siin awaldus jälle kord kõige piltlikumalt wõidurikka proletariaadi suuremeelsus oma klassilise weriwaenlase wastu — suuremeelsus, mis kodanlusele igal ajal ja igalpool täiesti wõõras on ja mille eest ta töörahwale weriselt tasub.

Teiseltpoolt aga tekitas mustasajaliste ohwitseride täiesti wabakslaskmine Eesti tagawarapataljoni rewolutsioonilise enamuse hulgas suurt meelepaha, mida nad mõne päewa pärast tegelikult awaldasid.

Järgmisel päewal, 22. now., sõitis sm. Kingissepp Tallinna punasekaardiwäe salgaga Tallinnasse tagasi, Jaan Tõnisoni ja polkownik A. Tõnisoni endaga kaasa wiies.¹

24. nowembril algas tribunaal Rosenbaumi ja Tongi üle uut kohtupidamist. Kohtu esimeheks oli selkorral Tallinna s.-r. E. Meister (tuli ühes Tallinna punasekaardiwäelastega Tartu). Saal oli kodanlasi puupüsti täis, kes endid äärmiselt übelt ja wäljakutsuwalt ülewal pidasid. Saalisolewatele rewolutsioonilistele sm-stele näis väga tõenäolisena, et ka need ohwitserid jälle wabaks lastakse. Kõsimus wõeti sealsamas ruumides arutusele ja sm. K. Riipus läks, peale seda kui ta ka sm-ste H. Suuderi, A. Jea ja A. Wingiga oli läbi rääkinud, rutusti Eesti pataljoni, kust 6-800 sõjariistus mehe saatel tagasi kohtusaali tuli. Soldatite nimel nõudis ta, et kohtujant kohe lõpetataks, kodanlased saalist lahkuksid ja walgekaardlised ohwitserid edasi wahi alla jäetaks. Need nõudmised leidsid kohe täitmist.

Nüüd otsustas ka Eesti tagawarapataljoni kodanline ellus oma mõju „maksma“ panna. Niipea kui teade pataljoni jõudis, et Rosenbaum ja Tong wabastamata jäetud, kuulutas pataljoni staap ja majandusosakond „streigi“ wälja. Aga see jäi mõjuta: nende nõudmist ei pandud tähelegi. Küll aga teatati „streikijatele“ kõwal sõnal, et kui nad järgmisel päewal oma kohuste täit-

¹ Ka need lasti Tallinnas warsti wabaks, kuna J. Tõnisson allkirja andis, et ta poliitilisest tegewusest loobub. . .

misele ei asu, saadetakse nad jalamaid reameestena roodudesse laiali. See aitas: mehed hakkasid ilusti tööle.

Rosenbaum ja Tong wabastati hiljem Tartu täidesaatekomitee otsusel, peale seda kui nad ausõnalise lubaduse olid annud, et edaspidi sõnakuulelikult nõukoguwõimu korraldusi täidawad. (Sellest hoolimata oli Rosenbaumiga hiljem veel mitu sekeldust).

* * *

Kodanluse väljaastumise ohwrina langes meeleafalduse päewal püssikuuli läbi õnnetu juhtumise tagajärjel Läti polgu soldat sm. Unsha. Ta maeti 26. nowembril; saatmas oli hulk sõjawäeosasid muusikakoorigega ja määratul arwul rahwast. Matuserongi kohal lehwisid lipud pealkirjadega: „Maha sõda!“ „Elagu rahwawalitsus!“ „Kodanlased, warisege!“ jne.

Murtud kodanlus

Tartu kodanluse kaotus 21. nowembril oli terwe Eesti kodanluse kaotus, kes niisugust lõppu igatahes ei oodanud.

„Postimehe“ Pärnu-wäljaanne kurdab oma 24. nowembri n-ris: „Alles laupäewa õhtul olid Eesti pataljoni mehed suured rahwuslased, aga täna awalda-wad juba selgeid „orjameelsuse“ tundemärke... Nagu õletuli puhkes korraks rahwuslik enesetunne, et kohe maad anda mingisugusele tuimale arusaamatusele.“ Jne.

Kaotusest „wõitluswäljal“ ja juhtide (mõlemate Tõnissonide) wangistusest hoolimata ei tahtnud tõnissonlased endid wõidetuks tunnistada. Jälle alati wastu-rewolutsioonilist kihutust nii sõnas kui kirjas. „Postimees“, mis peale meeleafaldust kinni pandi, ilmus samas sihis 29. nowembrist kuni 6. jaanuarini veel mitme nime all.

5. detsembril laotati Tartus mingit pörandaalust wenekeelset lendlehte laiali, õpilaste allkirjaga. Lendlehes awaldati protesti Wene nõukoguwalitsuse hariduskomissar Lunatscharski koolipoliitika wastu. Kooliõpilaste enamus jäi lendlehe wastu külmaks.

6. jaanuaril otsustas Tartu täidesaatekomitee „Postimehe“ trükikoja ja toimetuseruumid oma kätte wõtta. Trükitoõliste hulgast waliti 5-liikmeline komisjon, kes asjatundjatena ülewõtmisel kaastegewad pidid olema.

Kui see otsus täide wiidud, hakati end. „Postimehe“ trükikojas Tartu nõukogu ja enamlastepartei ühiseid häälekandjaid — Eesti keeles „Edasit“ ja Wene keeles „Molot'i“ wälja andma. „Edasi“ toimetajateks määrati A. Lukin, W. Rätsepp, H. Gläser, A. Krunt ja D. Plau, „Molot'i“ toimetajateks — Gratschow, K. Rimscha, Gurewitsh j.t.

Tõnissonlased ei jätnud lootust trükikoda oma kätte tagasi saada. Nähes, et otsekohestel abinõudel tagajärgi ei ole, tuldi kelmusega platsi: end. trükikoja juhataja Onny ilmus sm. H. Suuder juure (täitis ka t.-k. trükiasjadeskomissari kohusi) altkäemaksu pakkudes, et Suuder trükikoja tagasiandmist toetaks. Altkäemaksu pakkuja arreteeriti sealsamas ja toimetati tribunaali kätte.

* * *

Tartu kodanlus oli murtud — nagu ka mujal üle Eesti. Ja niisuguseks oleks ta jäänudki, kui mitte Bresti wahejuhtumine sakslastega tema saatusliseks „päästjaks“ poleks saanud.

Kodanlaste „rahwamiilitsa“ likwi-deerimine

Ühtaegu tagawaramiilitsa laialisaatmisega andis täidesaatekomitee „rahwamiilitsa“ ülemale Saareperale nõudmise, et „rahwamiilits“ ametist ära astuks ja kõik sõjariistad sõjawäemiilitsa kätte annaks. Siin aga mobiliseeris kodanluskogu oma allesjäänud jõu ja diplomaatilise osawuse, et seda sõjariistus tuge omale kauemaks alal hoida.

Kui Saarepera täidesaatekomitee käsu kätte sai, ei mõelnudki ta seda täita, waid läks kodanliselt linnawalitsuselt abi otsima. Wiimane teatas täidesaatekomiteele, ei nõudmise täitmine wõimata olla, kuna linn ilma korrakaitseta läbi ei saawat jne. Miilitsaülemusele andis linnawalitsus käsu — sõjariistu

käest mitte anda! Samal puhul kõrvaldas linnawalitsus Saarepara miilitsa-ülema kohalt ja pani tema asemele Jaan Depmani, kes pidi „kindlam“ mees olema.

Niiwiisi läks natuke aega mööda. Uuel wõimul oli mitmesuguste korralduste alal küllalt tegemist, et kohe täie kiirusega miilitsawahetust läbi wiia. Teiseks oli waja uut miilitsat kõigi nende ülesannete täitmiseks kohastada, mida linna korrakaitse nõuab. Sel otsarbel wiis täidesaatekomitee oma sõjawäemiilitsas tarwilisi ümberkorraldusi läbi ja määras talle edaspidiseks nime-tuseks — nõukogu-miilits. Siis awaldas täidesaatekomitee uue määruse, milles kodanlaste „rahwamiilits“, kui oma ülesannete täitmiseks kõlbmatu, täiesti lahtilastuks kuulutati ja militsionääre kästi kõik sõjariistad ja dokumendid täidesaatekomitee administratiiv-osakonda tuua. Ühtlasi anti teada, et lahtilastud militsionäärid wõiwad uue nõukogu-miilitsa teenistusse astuda ainult administratiiv-osakonna äranägemisel.

Kodanline „rahwamiilits“ jättis selle käsu täitmata. Nõnda ei jäänud rewolutsioonilisel wõimul muud üle kui otsekoheseid abinõusid tarwitada. 23. detsembril saatis täidesaatekomitee oma esindajad „rahwamiilitsa“ staapi, et seda sealsamas otsekohe üle wõtta. Läksid administratiiv-osakonna juhataja sm. Surgowt, Sööder ja Andres Wink, mõnda Eesti pataljoni sõjariistus soldatit kaasa wõttes.

Miilitsaülem Depman püüdis wastu puigelda. Sm. Sööder tähendas, et niisugusel korral ei jää muud üle kui wägiwalda tarwitada. Staabi tegewus kuulutati kohe lõpetatuks, ja järgmisel päewal algas mitmel pool linnas miilitsajaoskondade ülewõtmine.

Uue nõukogumiilitsa meeste arv oli määratud esialgu 162 mehe peale, kuhu hulka ka komissarid ja wanemad miilitsamehed pidid käima. Nõukogumiilitsa ülemaks määrati sm. Nikolai Surgowt (leedulane), kes senini täidesaatekomitee administratiiv-osakonna juhataja oli.

Tartu nõukogu ümberwalimine

Detsembrikuu algul waliti Tartu nõukogu ümber. Linnas walisid nii tööliste kui sõjawäed pea ainult enamlasti; peale nende pääses nõukogusse ainult mõni pahempoolne s.-r., anarhist ja parteitu, kuna parempoolsed s.-r-id ja wähemlased ainustki kohta ei saanud. Uue täidesaatekomitee koosseisus oli 33 enamlast, üks anarhist ja üks parteitu. Täidesaatekomitee esimeheks waliti D. Piau, abilisteks Bruneneek ja Kantowski, sekretäriks Kalnin; täidesaatekomitee juhatuse kandidaatideks waliti A. Jea ja Lepin, rewisjonikomisjoni — S. Töschkun, P. Pihho ja Siilin (kõik enamlased). Kohtukomissari kohuste täitjaks sai Söödar (parteitu).

Uue nõukogu üheks lähemaks ülesandeks oli keskwalitsuse määrusi liikumata waranduste (maade, majade) ja muude suurwaranduste eraomanduseõiguse ärakaotamise asjus Tartu linna ja maakonna piirides teoks teha. Küsimuste lähemaks läbitöötamiseks waliti wiieliikmeline komisjon: Gratshow, Plau, Kalnin, Hirschfeldt ja H. Tõnisson.

Hiljem awaldas t.-k. määruse, mille järele natsionaliseerimise alla pidid käima kõik maad ja hooned, mille wäärtus üle 25.000 rubla. Selle määruse täielikku teostamist takistas pealetulew Saksa okupatsioon.

Töoliste wõitlust ettewõtjatega

pärast oktoobrit kujutab lugu O. Willmanni hülsiwabrikust. 10. detsembril pidasid selle wabriku töölised „Bürgermusses“ oma koosolekut, kus otsuseks tehti nõuda, et senise 10½-tunnise tööpäewa asemel 8-tunniline maksuma pandaks. Teiseks nõudmiseks seadsid töölised üles töolistewaenulise meistri Kriisa lahtilaskmise ja endise meistri Sifermanni tagasiwõtmise, kelle wabrikuomanik mõni aeg tagasi selle eest lahti oli lasknud, et ta alati tööliste kasusid kaitses. Samal koosolekul walisid tööliste ka oma esindaja Tartu nõukogusse.

Willmanni hülsiwabrikus olid tööliste palgatingimised õige wiltsad. Suure-

male osale töölistele maksti tasu tunnide järele, kuna tüktööd ainult vähestel oli. Tunnitasu oli 9—18 kop. Niisuguse palga juures võis tööline, pealegi kui tal perekond oli, ainult nälgida.

Kui tööliised Willmannile oma nõudmised ette panid, otsustas see wabriku omawoliliselt kinni panna ja hakkas kohe kaupü körwale toimetama. Selle eest anti ta t.-k. otsuse põhjal tribunaali kätte, kus talle 200 tuhat rubla trahwi ehk (!) 10 aastaks sunduslikule ühiskonnatööle mõisteti. Willmann maksis trahwi ära ja sai wabaks. Peale seda wõttis t.-k. Willmanni wabriku oma kätte. Sedasama tehti ka Faure rauatehasega. —

Rewolutsioonilise tribunaali karistawat kätt sai tunda ka Tartu suurem piimakaupmees P. Munna, keda kuritahtlises spekulermises ja t.-k. määruste rikkumises süüdistati. Ka Munna mõistis tribunaal 200 tuhat rubla trahwi ehk 10 aastaks ühiskonnatööle. Munna pidas muidugi trahwi paremaks.

Pagunite mahawõtmine

Keskkohast saadud ettekirjutuse täitmiseks andis garnisoniülem sm. A. Jea päewakäsu — kõigil linnasolewatel sõjawäelastel 9. dets. pagunid maha wõtta. Soldatitele oli see käsk ammu oodatud — ta täideti silmapilkselt; aga ohwitseride juures tuli siin ja seal wastupuiklemisi ette. Mõni kangekaelsem wastupanija sattus sellepärast isegi tribunaali ette, nagu Läti tagawarapolgu staabikapten Alksnis, kes pagunitega demonstratiivselt „Bürgermusse“ saali kontserdile ilmus ja seal sm. Jea nõudmise pagunite mahawõtmise asjus täitmata jättis. Tribunaal mõistis Alksnise 6 kuuks Kroonlinna kindlusesse wangi, kuha ta ka saadeti.

Ka ohwitseride walimine

wiidi Tartu wäeosades keskkohast saadud käsu järele läbi. Selle käsu täitmine ei leidnud kusagil wastupanekut peale Eesti tagawarapataljoni, kus ohwitserid katsed tegid walimiste wastu „protesteerida“.

Tartu punane kaardiwägi

algas oma tegewust detsembrikuul. 8. detsembril oli „Pritsimajas“ punasekaardiwäelaste üldkoosolek, kus juhatajaks waliti sm. Otter, palgaliseks asjaajajaks — sm. Lõhmus ja tegewusekorralduse-komisjoni — sm-d Jorje, Lillo, Otter, Lemmats ja Kikas. Ühtlasi otsustati täita täidesaatekomitee ettepanekut wahipidamise üle Tartu raudteejaamas, et toita inete wäljowedamist takistada, kuna see linna ja ümbruskonna toitlusekiitsikust weel enam oleks suurendanud.

Kui punasekaardiwäelaste salk sm. Otteri juhatusel 15. detsembril jaama walweteenistusse ilmus ja mehed rongile asusid, et wäljasõitjate pakkisid läbi waadata, läks wahakord sõitjatega, kodanliste kihutajate mõjul, niiwõrd terawaks, et isegi sõjariistus kokkupõrke esile kutsus. Wagunis oli rohkesti sõjariistus soldateid, kes kodanlaste kihutusel pakkide läbiwaatamist takistama hakkasid ja nõudsid, et jaamast sõjawäepatrull kohale tuleks. Sm. Otteri kutse peale ilmuski patrull kohale, aga see ei muutnud asja. Punakaardile karjuti ähwardusi, karati kallale ja mõnele anti isegi kõwasti peksta. Punakaardlased taganesid wälja ja warsti algas nende ja soldatite wahel tuleandmine. Esimesed paugud punakaardlaste pihta kõlasid jaama ooteruumist. Wäljas seiswad punakaardlased awasid tule hoone pihta. Äge tulewahetus wälitas tüki aega, aga enamasti paugutati ilma plaanita. Warsti ilmus suurem punasekaardi salk kohale, kes jaamas korra jalule seadis.

Kokkupõrkel olid kurwad tagajärjed: paljud punakaardlased olid läbi pekstud ja mõned isegi raskesti haawatud. Ka soldatid olid rohkesti kannatada saanud. Punasekaardi juhataja sm. Otter oli hoobi püssipäraga pähe saanud ja lamas tüki aega meelemärkuseta Maarjamõisa uulitsal, kust pärast oma jalgel kodu läks.

Hiljem selgus, et Eesti soldatitest, kes punasekaardi peale laskmisest osa wõtnud, mitmed Tartus tuntud „elukutselised“ kaabakad olid.

Peale seda kokkupõrget pandi Tartu raudteejaam walju sõjawäelise kontrolli alla. Kõigilt, kes jaamaesisele läksid wõi sealt tulid, nõuti isikutunnistuse ettenäitamist (ka sõjawäelastelt); kes wähegi kahtlust äratas, peeti kinni ja toimetati linna komandatuuri. Samuti kontrolliti läbisõitjaid ja kõiki, kellel ei olnud Tartust läbisõidu piletit, peeti kinni. Laskeriistad ja laskematerjal, mis kellegil ilma sellekohase loata kaasas oli, konfiskeeriti ära. Konfiskeerimise alla käisid ka kõik toitained, mis üle normi kaasa oli wõetud, et spekulereimist ära hoida.

Tartu maakonnanoukogu

asutamise koosolek peeti ära 14. detsembril. Waliti kolmeliikmeline täidesaatekomitee: esimeheks sm. H. Suuder (Tartust), sekretariks O. Mägi (Sootagast) ja kassapidajaks A. Kull (Lohusoo).

Kohe peale maakonnanoukogu asutamist wõttis esimees sm. Suuder 16. detsembril Tartu maakonnawalitsuse kantselei ja asjaajamise kodanlaste käest lõpulikult ära. Oli jällegi sõjawäeliste jõudu tarwis, et wõidurikka proletariaadi wõimu maksma panna.

Kuna sedawiisi kogu maakonna asjaajamine töörahwa nõukoguasutuste kätte oli läinud, siis andis maakonna komisar D. Plau kõigile wallawalitsustele (ka wallanoukogudele, kui need juba olid organiseeritud) ringkirjaliselt teada, et 5. jaanuarist 1918. a. Tartu maakonna komissariamet ära kaotatakse ja et edaspidi* kõigis ametitalituse küsimustes tuleb maakonnanoukogu täidesaatekomitee poole pöörata, kes endise maakonnawalitsuse asemel maakonna asju ajab.

Maakonnanoukogu järjekorralisel koosolekul 14. jaanuaril 1918. a. „Bürgermusses“ olid saadikud 62 walla poolt. Maakonnanoukogu juhatusse waliti: H. Suuder, A. Kull, O. Mägi, T. Waher ja R. Ots. Nõukoguliikmete palgaks koosolekutel ärawiidetud päewade eest määrati jalamehele 5 ja hobusemehele 10 rubla päewas. Eestimaa töörahwa ja sõja-

wäelaste nõukogusse waliti oma esindajateks: Liisa Heilsen — Wana-Kuustest, Kristijan Matsi — Laatrest, Johannes Kerge — Nuustaku - Pühajärwelt, Karl Hermann — Kaareperalt ja Leonhard Sakarjas — Woldist.

Muude küsimuste hulgas otsustati sel koosolekul maal wallanoukogude juure külakehwikutest punasekaardi salgad asutada, kuna sõjariistade muretsemise Tartu täidesaatekomitee oma peale wõttis. Otsus wiidi täide: kõigis waldades asutati punasekaardi osakonnad, kellele Tartu t.-k. ligi 1000 püssi saatis, aga padrunite wähesuse pärast anti iga püssi peale kõigest 5—10 padrunit.

* * *

Selle muudatusega, et maakonnawalitsus kodanlaste käest lõpulikult ära wõeti ja kogu asjaajamine maakonnanoukogu täidesaatekomitee kätte läks, ei saanud kodanlased ja sotsid kuidagi leppida. Endine maakonnawalitsuse juhataja, wähemlane J. Jans, saatis wallawalitsustele ringkirjad, milles maatamehi üles kutsuti mõisaid mitte üle wõtma ja tõendati, et ainuke wõim Eestis olewat — maapäew (maanõukogu), mille nõukoguwõim oli laiali saatnud.

Seesuguse wasturewolutsioonilise wäljaastumise eest laskis täidesaatekomitee Jansi 4. jaanuaril arreteerida. 27. jaanuaril oli Jansi süütegu rewolutsioonilises tribunaalis arutusel. Süüdistajana astus üles sm. Suuder, kuna kaitsjatena esinesid kodanlised adwokadid Lui Olesk, Edelhaus ja s.-r. Beljajew. Tribunaal mõistis Jansi 1½ aastaks kindlusewangi.

Kohtupidamise ajal tegid s.-r-id Joonas ja Päss (lipnik) kohturuumis suurt lärmi ja teotasid tribunaali, mis pärast nad sealsamas arreteeriti.

Kodanlise linnawalitsuse likwideerimine

wiidi Tartus läbi jaanuarikuul. Nagu teada, ei tunnistanud see linnawalitsus nõukoguwõimu. 11. jaanuaril saatis täidesaatekomitee linnawolikogule ultimatiivse nõudmise, et wolikogu kindlasti ja selgesti ütleks, kas ta tunnistab

uut rahwakomissaride walitsust, kas ta tunnistab Tartu tööliste ja soldatite saadikute nõukogu kohaliseks kõrgemaks riigiwõimu asutuseks ja kas tahab ta wiimasega asjalikku koostöötamisse astuda sel alusel, et wolikogu jääks t. ja s. saadikute nõukogu kõrwale ainult kui nõuandew asutus, linnawalitsus (linnanõukogu) aga kui t. ja s. saadikute nõukogule alluw täidesaateasutus. Nõudmise lõpul tehti linnawolikogule hoiatus, et kui wolikogu neis küsimustes eitawale seisukohale jääb, siis on t.-k. sunnitud wolikogu laiali saatma. Linnawolikogu andis järgmisel päewal eitawa wastuse.

18. jaanuaril oli see küsimus t. ja s. saadikute nõukogus lõpulikul arutusel. Tehti otsuseks, linnawolikogu laiali saata ja kõik linnawalitsuse kohused täidesaatekomitee peale panna.

Otsuse täidesaatmine oli 22. jaanuaril. Selleks ilmusid linnawalitsusse täidesaatekomitee liikmed Plau, Lemmats ja Kantowski, kes täidesaatekomitee käsu ette näitasid, nõudsid, et kõik linnawalitsuse asjaajamine ajawiitmata neile seltsimeestele kui t.-komitee wolinikkudele üle antaks. Kohalolew linna-pea Kriisa ja linnanõunikud Johanson, Pehap ja Seeland püüdsid selle nõudmise täitmist kõrwale polgelda, kuid sm. Plau tähendas, et niisugusel korral tuleb täidesaatekomiteel sunniabinõusid tarwitusele wõtta. Sellepeale lahkusid need isandad linnawalitsuse ruumidest.

Sõja-rewolutsionikomitee

likwideeriti Tartus jaanuarikuu algul Eestimaa täidesaatekomitee käsul; tema asemele loodi Tartu täidesaatekomitee sõjawäeline osakond, kelle wõimupiirkonda kuulusid kõik sõjaasjandusse puutuwad küsimused. Sõjawäelisele osakonnale allus punasekaardi alam-osakond, kelle ülesandeks oli punast kaardiwäge sõjariistadega, laskematerjaliga jne warustada.

Uus wene polk Tartus

Sõjawäelisest wahiteenistusest Tartus wõttis osa ka Eesti tagawarapataljon. Et ta aga selle kohuse täitmisel äärmi-

selt korratu oli, siis nõudis t.-k. pataljoni komanderilt Rosenbaumilt, et ta asja parandaks. Rosenbaum lubas nõudmist täita. Kuna aga see lubadus täitmata jäi ja paranemist märgata ei olnud, siis pööras t.-k. selles asjas kõrgema sõjawäeülemuse poole; wiimane määras Tartusse ühe rewolutsioonilise Siberi polgu, kes jaanuarikuu algul linna tuli ja wahiteenistuse Eesti pataljoni asemel oma peale wõttis.

9. jaanuaril 1918. a.

korraldas täidesaatekomitee 1905. aasta 9. jaanuari ohwrite mälestuseks ülelinnalise meelegaalduse ja rongikäigu, millest suur hulk Tartu töölisi ja kõik kohalikud sõjawäeosad osa wõtsid. Linn oli leinalippudes, kauplused ja muud ärid olid kinni. Peeti palju kõnesid. Üles astusid sm-d Suuder, Rim-scha, Bruneneek, Kantowski, Plau j.t.

Sotsialistilise polgu asutamine

Talwel, kui mitmel pool Nõukogude-Wenemaa serwades wasturewolutsioonilised wäesalgad endid koondama olid hakanud ja nõukogude-wabariigi wastu juba sõjalisi kallaletungimisi ette wõtsid, endised Wene sõjawäed aga nõukoguwõimule mingit tuge ei suutnud pakuda, — asuti keskwalitsuse eestwõttel igalpool üle riigi n.n. sotsialistiliste wäeosade organiseerimisele.

Tartus hakati sotsialistlist polku asutama jaanuarikuu lõpul. Sm-d A. Jea, A. Wink, Paawel, J. Pärn, Lepp, W. Liiger, S. Töschkun j.t. määrati Tartu parteiorganisatsiooni poolt uue polgu parteiliseks tuumaks ja poliitiliseks südameks. Wormeerimise-osakonna ülemaks sai W. Liiger, staabiülemaks S. Töschkun. Polgu komanderiks saadeti Tallinnast end. Eesti ohwitser Raudsepp, kes seal juhtiwaid sm-hi oma walerewolutsioonilikkusega eksiteele oli wiinud, ise aga läbi ja läbi walgekaardlane oli.

Polku tuli üle 200 mehe kokku; nad olid tegewad mõisate maatöörahwade kätte wõtmisel. Aga korraliku sõjalise wõitluswõime poolest oli polk nõrk. Esiteks

puudus polgu komanderil kui walgekaardlasel igasugune huwi polgu wäär-tuse tõstmiseks, teiseks oli ta iga liig lühike, nii et ka teised rewolutsiooni-asutused ei jõudnud polgule tarwilist tähelpanu pöörata. Pealetulew saksa okupatsioon lõpetas polgu olemise.

Toitluskriis

tabas Tartut samuti kui teisigi linnu, imperialistilise sõja ja laastamise paratamatu tagajärjena. Kohalikud wiljatagawarad kuiwasid kokku, sissewedu ka-hanes. Ukraina, mis enne seda Wene-maa kohta niiõelda wiljaaida osa eten-das, olid kodanlased ja mõisnikud kodu-sõjatulle kiskunud ja ta sedawiisi muust Wenemaast ära lõiganud.

Kitsikus sundis Tartu linna toitlus-komiteed (töötas juba täidesaatekomitee korraldusel) leiwanormi vähendamä — senise poole naela pealt weerand nae-lani inimese kohta päewas. Puudus tegi inimesed kartlikuks ja ärewaks; leiwapoodide juures olid suured „sabad“ harilikuks nähtuseks. Jagati ka kaeru, kolm naela inimese kohta, aga see aitas wähe.

Toitluskitsikus oli wesi kodanluse weskile nõukogudewaenulises kihutuses. „Sabades“ seiswates hulkades õhutati wiha pöörase walega, et nõukogu wõim rahwast meelega naljutawat, wilja ära peitawat jne. 23. jaanuaril läks kodan-luse agentidel sedawiisi korda täielist korratust esile kutsuda. Just sel päe-wal oli maakonna (mitte linna) toitlus-komitee luba annud, oma tagawaradest mõned koormad wilja puuduskannata-watele Warnja elanikkudele wälja we-dada. Sellest olid mõned lärmilõõjad teada saanud ja nad kogusid rahwa-hulga teele ette, kes koormad kinni pi-das. Sealt juhtisid kodanluse kihutajad ühe osa rahwast linna toitluskomitee kallale (Kalda uul.). Märatsejad tun-gisid komitee ruumidesse, wõtsid mõned sealolijad komiteeliikmed kinni ja wal-mistasid neile wilja wäljawedamise eest juba „omakohut“ mõistma, kuna seda, et weetaw wili maakonna toitluskomitee oma oli, kuuldagi ei wõtetud. Alles

kohalejõudnud miilits hoidis suurema õnnetuse ära. Aga rahwahulk oli nii ärewile aetud, et tema „rahustamiseks“ miilits sunnitud oli komitee liikmeid „arreteerituks“ kuulutama. Komitee ruumid pitseeriti kinni. Mõne päewa pärast aga jõudis Ukrainast saadetud 25 wagunit rukkid pärale, mis seisukorda lahendas. Linna toitluskomitee alustas jälle tegewust ja elanikkudele anti leiwanormid korralikult kätte.

Rahapuudus

Tartu rahaasutustes (pankades, renteis jne) sundis täidesaatekomiteed määrust wälja andma, milles ära keelati üle 1000 rubla raha kodus hoida. Kõik, mis üle selle, pidi rahaasutustesse hoiule wiidama. Selle määruse wastu eksijaid ähwardati karistada — kuni kogu waranduse konfiskeerimiseni.

Ühtaegu kirjutas t.-k. pangaasutus-tele ette, et hoisusumme, mis parunite (üldse aadeli) nimele pandud, mitte wälja ei antaks. Samuti kohustati pangaasutusi t.-k-le 3 päewa jooksul 1 protsent kõigi jookswate arwete pealt maksuma, arwa-tes 1. detsembri bilansi järele.

„Maa neile, kes teda hariwad!“

See hüüdsõna oli peamotiiviks rah-wakomissaride nõukogu dekreedis, mis mõisnikkude maad wõõrandas. Selle dekreeidi elluwõimiseks Eesti piirides andis Eestimaa töörahwa ja sõjawäe-laste nõukogu täidesaatekomitee (Tal-linnas) täiendawa määruse, mille järele maade ja mõisate ülewõtmine Eestis algas.

Kohtadel aga edenes ülewõtmise töö õige wisalt ja oli suurte raskustega seotud, kuna puudusid jõud selle töö läbi-wiimiseks. Kohalikud kehwikud ja maatamehed olid enamasti selleks liig julgusetud ja mõisnikkude ja nende käsikute poolt tihti kõiksuguste ähwar-dustega ärahirmutatud. Sellepärast oli linnaorganisatsioonide abi maa kehwi-kutele hädatarwilik.

Tartu täidesaatekomitee korraldas hulk sõjariistus salku Eesti pataljoni solda-titest ja punakaardlastest, kes maale

saadeti mõisate ülewõtmisel abiks olema. Iga seesugusele salgale anti ka instruktor kaasa, s.o. soldat wõi tööline, kes mõisate ülewõtmise küsimuses täidesaatekomitee poolt korraldatud lühikesed loengud oli ära kuulanud.

Kuidas mõisate ülewõtmist kohtadel tegelikult toimetati, sellest kirjutab sm. K. Riipus (tagawarapataljonist) oma mälestustes järgmist:

„Üleskutsest — mõisnikud mõisatest välja, maa töörahwa kätte! — sellest üleskutsest hakkas Tartu Eesti tagawarapataljoni punasem osa agaralt kinni. Tartu täidesaatekomitee wolitusel läks hulk salku organisatorite juhatusel maad mööda laiali, aitama mõisaid üle wõtta. Karl Riipus, Pillau, Passol ja Peebu olid tagawarapataljoni meeste hulgas ühed esimestest. Sõitsime välja 1. dets. 1917. a. Oli ka wiimane aeg, sest maalt tulid inimesed wahetpidamata kaebtustega Tartu täidesaatekomiteesse, et mõisnikud suure kiirusega oma warandust mõisatest välja weawad, ja palusid abi. Nägime ka kohe, kui kohale olime jõudnud, et kohalikud kehwikud ilma wälise abita mitte igalpool ei julge mõisaid üle wõtta.

Meie tegewus mõisate ülewõtmisel oli enamasti järgmine: Kutsusime mõisa töörahwa härrastemaja saali kokku, kus kõne peeti ja seletusi anti maa ja mõisate ülewõtmise asjus, korrapidamises jne. Selle järele waliti mõisa wane-matenõukogu, kes pidi mõisa endise omaniku käest oma juhatusele wõtma. Kohe tehti ka otsuseks, et mõisnik peab mõisast päewa ehk kahe pärast lahkuma.

Meie ilmumine tõstis igalpool kohaliku rahwa meeleolu. Igas wallas, kus mõisaid üle wõtsime, organiseeriti ka walla- ja külanõukogud, selleks määrasime päewa, ja rahwas kutsuti kokku — muidugi ainult kehwem kiht, — kus siis awalikul hääletamisel igast külast esindajad wallanõukogusse waliti; need esindajad walisid oma hulgast täidesaatekomitee, kes walla asju hakkas ajama. Igalpool andsime ka kõwa käsu — mõisate warandus wlibimata arwele wõtta.

Sedawiisi töötasime Tartu ja Wiljandi maakonnas detsembri- ja jaanuarikuu läbi; üle wõtsime 50 mõisa ümber. Mäletan mõnda suuremat mõisat, nimelt Tartu maakonnas: Suure- ja Wäike-Konguta, Warbuse, Meeri mõisa ühes karjamõisaga, Rõngu, Walguta, Rannu, Kastre, Tõrwandi, Aru, Lemmatsi, Wana-Kuuste, Rebase ja Kūti karjamõisad, Luunja, Wastemõisa ja Aakre; Wiljandi maakonnas: Tarwastu, Wiljandi, Uue- ja Wana-Põltsama, Eistwere, Imawere, Rõika, Soosaare, Pajuse, Lustiwere ja Meleski peegliwabrik.

Wõisiku mõisa ülewõtmisel tegid Põltsamaal asuwad soldatid takistust, keda seal mõisnikud ülewal pidasid. Parajasti, kui kohalikkude kehwikute koosolekut pidasid, piirasid Eesti soldatid meid sisse ja ähwardasid wangistada, kui meie mõisa ülewõtmist kohe ei lõpeta ja mõisast ei lahku. Meil aga olid Eestimaa täidesaatekomitee poolt antud suurte wolitustega tunnistused kaasas, kus öeldud, et isegi sõjawäeosad peawad meile abiks tulema, kui seda nõuame. Wõtsime ka agitatsiooni tarwitusele ja warsti löid pooled soldatid meie poole. Mõisa wõtsime ikkagi mõisakomitee (-nõukogu) kätte, Eesti ohwitserid ja mõisnikud said pika nina.“

* * *

Tartu lähedal olewa Karlowa mõisa wõttis Tartu täidesaatekomitee oma hoole alla ja nimetas selle asjaajamise juhtimiseks oma komissari.

Suurnikud walmistawad äraandmist

Balti parunid ühes Eesti kodanlusega lootsid teatawasti oma päästmist Saksa keiserrigilt. Ja ühes Eesti kodanlastega hakkasid parunid maal walgekaardlisi wäesalku asutama, kes saksa regulaarwägedele teed puhastaks.

Toome siin parunite salategewusest ühe wäikese pildikese, mis mõnesugustes teisendites ka mitmelpool mujal ette tulid.

Kulli talu Tähtwere wallas (Tartu lähedal), mis endise mõisniku von Bocki omandus oli, tõmbas kohaliku Tähtwere

punasekaardi-osakonna tähelpanu sellega oma peale, et sinna tihti toredas riides härrasmehed kokku sõitsid. Kord wõeti talus läbiotsimine ette, kusjuures püssa ja rohkesti laskemoona leiti. Peale seda wõttis Tähtwäre punasekaardi-osakond talu salajase järelwalwe alla.

14. jaanuaril nähti jälle hulka härraseid kokku sõitwat ja punasekaardi-osakond otsustas talus järelwaatust toime panna. Saadeti salk punakaardlasi kohale. Aga ka „saksad“ olid lahinguwalmis. Niipea kui punakaardlased ukse awasid, paukusid majas püssid ja kuulid tapsid neli punakaardlast ja haawasid wiit. Tulewahetuse peale tuli ka kohalikku rahwast kokku, kellest kolm inimest surma ja wiis haawata sai.

Asjast teatati kohe Tartu täidesaatekomiteele, kes kiires korras sõjariistus lenda salga sm. Liigeri juhatusel sündmusekohale saatis. Kuid mõrtsukad olid kadunud. Õue ja tuba aga pakkusid õudset pilti: siin ja seal lamasid tapeitud maatameeste ja punakaardlaste surnukehad, kellel pead ja silmnäod nii metsikult olid ära purustatud, et mõnda nendest waewalt wõis ära tunda. Maas leidus saksa süsteemi pädrunikesti, mis näitas, et „sakstel“ saksa püssid sõjariistadeks olid. Sõögitoas aga oli laud rikkalikult wiina ja maiusroogadega kaetud, kus mõrtsukad enne weretööd olid prassinud.

Majateenijate seletuse järele olnud „saksu“ 18 meest, nende hulgas üks parun Bocki naisewend, teine Roguse mõisa omaniku Glasenapi poeg, ka olnud mõned Saksa sõjawäe ohwitserid. Kõik nad pääsid terwelt põgenema. Küll otsiti õõ ja järgmise päewa jooksul terwe ümbrus hoolega läbi, aga ilma ühegi tagajärjeta.

Tartu puhastatakse parunitest

Eestimaa töörahwawõimu üheks lähemaks ülesandeks oli nendest mõisnikkude ja suurrõõdanluse äraandmiseplaanidest jäme kriips läbi tõmmata kuni selleks weel aeg oli. Ja 27/28. jaanuari õõsi kell 12 kuulutas Eestimaa täidesaatekomitee üle maa sõjaseaduse wälja ja

kõik mõisnikuseisusest isikud — mees- rahwad alates 17-st eluaastast ja naisterahwad alates 20-st eluaastast — linnupriiks ses mõttes, et kõik need isikud tuli wangistada ja koonduslaagrisse saata.

Selle sammu ettewalmistamisest wõtsid osa ka Tartu töörahwawõimu asutused. Mõni päew enne selle otsuse wälja kuulutamist kutsuti Tartu agaram tege lane sm. Suuder Tallinnasse, Eestimaa täidesaatekomiteesse, kus talle tarwilised juhatused anti. Tartu tagasitulnud, kutsus sm. Suuder kitsa ringkonna wane maid ja aktiivsemaid parteiseltsimehi kokku, kus kohapealse (Tartu) tegewuse plaan wälja töötati. Koosolek oli täiesti konspiratiivne ja peeti sm. Jea korteris „Peterburi“ wõõrastemajas. Osa wõtsid sm-d.¹: H. Suuder, K. Rimscha, A. Blaufeldt, W. Liiger, A. Wink, Bruneneek, Kantowski, A. Jea, R. Kippasto, Jannel, Strauss, A. Sisask, A. Lukin, D. Plau, A. Krunt, K. Riipus, Glusta, Wegis ja Paawel.

Otsustati Tartu linn läbiotsimiste hõlpsamaks läbiwiimiseks kolme jaoskonda jaotada; iga jaoskonna peale määrati erikomissarid, kes seal läbiotsimisi ja arreteerimisi pidid juhutama. Kogu tegewuse üldiseks juhatajaks waliti H. Suuder, jaoskondade komissarideks — W. Liiger, A. Wink ja A. Jea. Sm. Suuder wõttis oma peale selle eest hoolitseda, et kõigi Tartus elawate mõisnikuseost isikute nimekirjad ühes adressidega kokku seataks ja õigel ajal jaoskonnakomissaridele kätte toimetataks. See töö tegid nõukogumiilitsa jaoskonnad kahe päewaga ära.

27. jaanuariks olid kõik ettewalmistused tehtud ja samal õõl kutsuti tööli ja sold.-saadikute nõukogu liikmed erakorralisele koosolekule „Bürgermuse“ saali. Koosolek kuulutati kohe kinniseks ja üksed pandi lukku, et keegi sisse ega wälja ei pääseks ja teated enneaegu linna ei läheks. Sm. Suuder luges Eestimaa täidesaatekomitee määruse parunitest kohta ette. Koosolek tegi otsuseks määrusega ühineda ja ta järele talitada.

¹ Alguskirja autor sm. Jea ei ole kindel, kas ta kõiki nimesid õieti mäletab.

Otsusele järgnes ühine wali ja waimustatud „hurraa!“ Peale seda jaotati kõik nõukogu ja täidesaatekomitee liikmed jaoskondade peale ära, igaühele määrati teataw uulits jne. tegewuspiirkonnaks, läbiotsimiseks sai igaüks nendest 10 sõjariistus soldatit kaasa.

Sellelt koosolekult läksid mitmed sm-d otseteed sõjawäe kasarmutesse, kus soldatite koosolekud kokku kutsuti ja neile asja seisukord ära seletati. Eesti tagawarapataljonis esines seletusega sm. A. Wink. Soldatid otsustasid igalpool kui üks mees täidesaatekomitee käskude täitmiseks wälja astuda.

28. jaanuari ööpäewa jooksul arreteeriti Tartus üle 200 paruni ja walgekaardi ninamehe, ka maakonnas tabati neid oma jagu. Läbiotsimistel leiti ka rohkesti sõjariistu. Wangiwõetud parunid saadeti kõwa wahi all ühes Tallinnast wäljasõitnud parunite-escheloniaga Siberi poole teele.

Sakslaste tulek

18. weebbruaril algasid sakslased Balti wäerinnal uut pealetungimist. Kui teated Tartusse jõudsid, et sakslased juba Wolmari ja Wõnnu ära on wõtnud, asutas täidesaatekomitee kiires korras erilise kaitsesõja-nõukogu, kuhu kuulusid sm-d.: H. Suuder, W. Liiger, A. Jea j.t. Oli kawatus Tartu ringkonnas tugewat wastupanekut organiseerida, kusjuures kõige suuremat lootust pandi Eesti tagawarapataljoni peale, kuna arwati, et pataljon saksa junkrute ja Balti mõisnikkude kui oma ühise ajaloolise waenlase wastu kõige jõuga wälja astub. Seda aga ei tulnud. Kodanlased asusid kohe oma juudatööd tegema. Pataljon, kes alles hiljuti mõisnikke oli püüdnud, agiteeriti nüüd otsekohe saksa junkrute teenistusse ja töörahawõimule seljatagant hoopidandma. Teisest küljest oli tagawarapataljon wiimase aja sündmuste tagajärjel rewolutsioonilikumatest meestest päris tühjaks tehtud; kõik nad töötasid otsekohele nõukoguwõimu korraldusel mitmesugustes wäesalkades, nagu mõisate ülewõtmisel jne. Ülejäänud mehed aga olid kodanluse agitatsioonile palju

wastuwõtlikumad, pealegi oli nende hulgas rohkesti poliitiliselt musta ollust, juhatajatest rääkimata. Eriti edukaks nõukogude wastu kihutamise abinõuks oli rahwuslase waenu õhutamine; näidati nimelt, et lätlased tahtwat terwet Eestimaad oma käpa alla, sellepärast olla tarwis enamline Läti polk Tartust wälja lüüa jne.

Kodanlased ja walgekaardlased töötasid plaanikindlalt. Tartu täidesaatekomitee sai wahetpidamata nii telegrahwi kui telefoni teel teateid, et sakslased olla juba siin, juba seal. Need olid waleteated, millega taheti rewolutsioonilisi jõudusid segadusse ajada ja killustada. Ühtaegu organiseerisid walged nii maal kui Tartu linnas sõjalisi wäljaastumisi nõukoguwõimu wastu, mille mahasurumiseks hulk wäesalku tegewusse pandi.

21. jaanuaril astus tagawarapataljon otsekohele nõukoguwõimu wastu wälja ja wõttis täidesaatekomitee wangi. Wäljaastumine sündis sel ettekäändel, et pataljon tahtwat taganewate Wene wäeosade rõõwimistele piiri panna. Aga peagi algasid kokkupõrked pataljoni osade ja nõukogu wäeosade wahel; pataljoni mehed waldasid „Bürgermusse“, kus täidesaatekomitee koos oli. See „wangistus“ wältas ainult mõne minuti; peagi jõudis sm. Liiger rewolutsiooniliste soldatitega kohale, pühkis need pimedad soldatid laiali, ja wõttis omakorda nende juhid wangi. Teine salk pataljonimehi ja kodanluse koolipoissa oli Aleksandri uulitsale kogunud, kust täidesaatekomitee ähwardas. Sm. Bruneneek tungis neile 80 miilitsawäelasega peale ja löinad laiali; „sõjasaagiks“ saadi kolm weoautot ja hulk mahawisatud sõjariistu. Sedawiisi oli täidesaatekomitee lähem ümbrus walgekaardlastest puhtaks tehtud.

Tartu linn oli kaheks jaotatud: ühelpool jõge olid nõukoguwäed (Läti polk ja punasemad Eesti pataljoni soldatid), kuna teine linna osa teispool jõge tagawarapataljoni ja sõjariistus koolipoistesalkade käes oli. Seal oli walgekaardlastel kaks koonduspunkti: pataljoni meestel oma Krasnojarski kasarmud, koolipoistel, üliõpilastel ja muudel kodan-

lastel — Wene üliõpilaste seltsimaja ümbrus Tähtwre uulitsal.

Walgekaardlaste püüe oli nõukogu-wäeosadel taganemise teed kinni panna ja neid kõigest warustusest ilma jätta. Täidesaatekomiteesse toodi warsti teateid, et Eesti pataljoni salgad raudteejaama, soomusautode diwisjoni ja 12. armee warustuseladud wallanud. Kiiresti organiseeritud wastulöögiga wabastati raudteejaam ja soomusautode diwisjon warsti walgete käest; autodega ei saadud sellekordsetes oludes midagi teha, sellepärast asetati nad rongile ja saadeti Wenemaa poole teele.

Nõukogu wäeosad olid kokkupõrgetes üle 200 walgekaardlase ja eesti ohwiseri wangi wõtnud. Aga ka nõukogude tegelasi oli walgete kätte sattunud, nagu sm-d A. Wink, Marie Rimscha, Feermann-Faiermann j.t., keda Wene üliõpilaste seltsimajas Tähtwre uul. koolipoiste walwe all kinni peeti. Sealt wabastas nad nõukogulendsalk sm. Liigeri juhatusel, kusjuures mõned ohwrid olid.

Sõjategewus walgetega wältas terve päewa; õhtuks oli linn peaaegu terwelt punaste wäeosade wõimuses. Aga kuna sakslased juba Walga olid ära wõtnud ja kiiresti Tartule lähenesid, siis otsustas täidesaatekomitee linnast lahkuda — kuid mitte nagu wõidet, waid kui seisukorra peremees, kes wastasele oma tingimised ette kirjutab.

Tagawarapataljoni staabist ilmusid walgete wolinikud ettepanekuga rahu teha. Ettepanek wõeti wastu; ühtlasi jõuti ka wangide wahetamise üle kokkuleppele.

Et sakslased juba õige lähedale olid jõudnud ja täidesaatekomiteel neile wastu saatmiseks reaalsed jõud puudusid, siis lepitati tagawarapataljoni wolinikkudega ka linna wõimu küsimuses kokku. Otsustati et täidesaatekomitee annab wõimu linnawolikogule üle, kuna selle eest pataljoni staap nõukoguwõimule ja ta wäeosadele linnast kindlustab waba wäljamineku.

Nõnda lahkus töörahwawalitsus Tartust ja kodanlus pühitses oma „rahwuslist“ wõitu, aga mitte kauaks: Saksa

soldati rautatud saapa kontsa all purunes see kohe pihuks ja põrmuks.

* * *

Toimetuse märkus. Sm. Jea huwitawates mälestustes, mis hulga asjaliku faktilise materjaliga põhjendatud ja pildistatud, mida me aga ruumi puudusel terwelt awaldada ei saa, on kahjks wõrdlemisi wähe peatatud Tartu enamlise parteiorganisatsiooni tegewuse iseloomustamisel. Olgu tähendatud, et Tartu organisatsioon kuni sügiseni p a r e m p o o l s e k a l l a k u all kannatas, mida suurel määral wäikekodanlise linna arwele tuleb kirjutada. Kui sm. Anwelt septembrikuul Eestimaa enamlise parteiorganisatsiooni keskkomitee (Põhja-Balti komitee) ülesandel Tartus käis ja muuseas sealse organisatsiooni tegewusega tutvunes, selgus, et parteiorganisatsioonis mõjul oli selleaegne parteiliige Lehmann, kes juba siis sotsidele lähedal seisis (sügisel kolis ta täiesti sotside laagrisse). Sm. Anwelt leidis parajasti Pritsimajast linnawolikogu enamlasterühma ühiselt koosolekul sotsiaalrewolutsionääride ja wähemlaste rühmadega, kuna koosolekul Alma Ostra tooniandjaks oli. Waatamata Eestimaa komitee otskohesele ja selgele juhtnõurile, et partei walimistele läheb iseseiswalt ja toimib kogu tegewuses niisama iseseiswalt, sündisid linnawolikogu walimised Tartus nii, et „rewolutsioonilise demokraatia“ blokis walimistele läks ka enamlaste organisatsioon. Pärast walimisi oli tegelikult „rewolutsioonilise demokraatia“ rühm, kuhu kuulusid sotsid, sots.-rewolutsionäärid ja — enamlasted (walimiste mindi nimekirjaga, mille järele iga partei ühepalju kandidaate sai) L a h u s ei olnud 10. septembrini enamlasterühm kordagi koos käinud. Arusaadaw, et enamlasted, kui wähemus selles sotslikus blokis, ka sotslikku taktikat ajasid. Sm. Anwelti ettepanekul kutsuti pärast „Wanemuise“ koosolekut (w. sm. Jea mälestused) parteikoosolek kokku, kus senine taktika terawale arwustusele wõeti ja hukka mõisteti (Lehmanni wastu, kes „aru ei saanud“, miks sotsidega ja s.-r-idega „koos tõtada“ ei wõi).

Pärast sm. Anwelti aruannet keskkomiteele komandeeris wiimane sm. Suuder Tartusse sealse organisatsiooni kõwendamiseks. Nagu teada, sai sm. Suuder tõesti Tartu organisatsiooni agaramaks tegelaseks, kuna ta oma tuntud enamlise rewolutsioonilikkusega igasuguse paindluse ja intelligentsuse, Tartu proletarlaste toetusel, parteiorganisatsioonist kõrwaldas ja see tõesti enamliseks muutus.

Oleks soowitaw, et seltsimehed, kes sel ajal Tartu organisatsioonis töötasid, partei tegewust (nii heade kui ekslikkude külgede poolest) lähemalt walgustaksid. Sest meie kohus on ajalugu täiesti objektiivselt walgustada, et temast tulewateks wõitlusteks õppida.

Wiljandi sündmused 1917. a. ja 1918. a. algul

I.

Et Wiljandi sündmuste arenemisest 1917. a. selgemini aru saada, tuleb pisut selle wõitlusaasta eeljalool peatada, seda enam, et see mõndapidi üldse iseloomustaw on Eesti tööliste liikumise ajaloo ja arenemises.

Küll oli tööstusproletariaati Wiljandis ja Wiljandimaal üldse vähe, sest siin puudusid suuremad tööstusettevõtted, vähemad aga ei suutnud tugewat ühisdunelise proletariaadikihti luua. Selle wastu oli aga rohkesti maaproletariaati (75% maaelanikkude üldarwust).

Siin olid talupojad warakult hakanud kohte päriseks ostma; siin oli kõige enne põllumajanduses turu jaoks saadusi walmistama hakatud. Siin andis linakaswatus XIX sajandi teisel poolel üle maa kuulsaks saanud mulkide rikuse. Siin kujunes kõige esiteks wälja jõukas klassiteadlik peremeestekiht, kellele omal ajal rahwusline wõitlus tugenes.

Kuid peremeeste jõukuse kaswamisega käsikäes käis ka töölistekihi kurnamise terawnemine. Turusaaduste walmistamisele üleminek (eriti linakaswatus) ajas peremehi wiimaseidki põlluserwi, millel sulased ja popsid siamaani olid oma onnides elanud, ära wõtma ja taluwäljade külge liitma, kuna sulaste tööjõudu ainult weel kõige kibedamal tööajal tarwitati. Tööline wõis taludes töö waheaegadel ainult kalli maksu eest korterit saada, ja kui tööline perekonnainimene oli, siis ei antud talle üldse taludes korterit, ta pidi kas linna rändama wõi mõisa moonakaks hakkama. Et Baltimaa linnades, peale Riia, suuremaid wabrikuid selajal ei olnud ja need wabrikud, mis Tallinnas ja Tartus olid, kaugeltki ei suutnud kõike maal wabanenud tööjõudu ära tarwitada, siis läks maatöölise seisukord, Wenemaale wäljarändamisest hoolimata, silmanähtawalt raskemaks.

Tööpalk oli maatöölistel wõrdlemisi wäike. Nõnda sai talusulane 1860-datel

aastatel aastapalgaks 10 rubla raha, kasuka, ülikonna, 4 paari pastlaid, kaks särki ja kaks paari aluspüksa. See oli selajal, kui peremees puhastatud lina puudast 10—15 rbl. sai.

Meie näeme, et taluperemees maaproletariaati mitte „pahemini“ ei osanud kurnata kui mõisnik teda ennast oli imenud.

Wastuolud maatöölise ja peremeeste wahel läksid kurnamise tagajärjel järjesti terawamaks.

Juba 1905. a. sewad maatöölised mõnes kohas nõudmised peremeeste wastu üles: nõutakse palgakõrgendust ja töötingimiste parandamist.

1905. a. karistusesalkade tegewuse all kannatawad küldes kõige rohkem maatöölised eriti mõisamoonakad.

1915—1917. a., kui imperialistilise sõja pärast vähe wilja ja teisi tarbeaineid Baltimaale sisse weeti, kannatasid maatöölised sagedasti leiwa ja teiste toitainete puudust. Peremehed ei taha maatameestele ja töölistele wilja müüa, söimawad neid asjata söödikuks. Maatamees ja põllutööline peawad leiwa asemel kartulatega leppima. Suhkurt, jahu ja teisi sisseweetud toitaineid jaotawad peaausjalikult põllumeesteseltside kauplused ja tarwitajateühisused, kes eestkätt hallparunisi nende ainetega warustasid. Toitainetega warustamise alal oli kokkupõrkamisi niisamuti Wiljandi linnas, kui ka maal. 1916. a. sügisel ja 1917. a. talwel tuli ette juhtumisi, kus maatamehed terwed wallad läbi käisid, aga kusagilt ühte puudagi wilja osta ei saanud.

* * *

Pealinna sündmustest ja weebruari-rewolutsioonist saadi Wiljandis teada 2. märtsil (w. k.) 1917. a.

Päewa 4—5 enne seda lõppes igasugune ühendus posti kul ka raudtee kaudu pealinnaga. Ei saadud kirju ega ajalehti. Kõik olid teadmatuses ja ärewuses. Oodati põnewusega...

Keskpäeval 2. märtsil tuli teade isewalitsuse kukutamisest. Sellejärel kogusid organisatsioonide (põllumeesteselts, haridusselts, „Koidu“ selts j.t.) esindajad kokku, et omakaitset (miilitsat) korraldada. Kohalik maakonnapolitseiuülem Fomin, linnapolitseiuülem ja sõjawäeülem arreteeriti miilitsa poolt ja peeti mõned päewad arestimajas kinni. Peale selle lasti nad sel tingimisel lahti, et nad wiibimata Wiljandist ära sõidaksid. Tagandati linnapea (sakslane), korraldati rongikäikusid. Suurem rongikäik oli Wiljandi järwe äärde 1905. a. karistussalkade ohwrite wennashauale. Siin peeti kõnesid ja pandi pärgasid hauale.

Enesekaitsekomisjon, mis organisatsioonide esindajate koosolekul waliti, seadis uue ajutise linnawalitsuse ja miilitsaülema kohustetäitja ametisse.

Linnas tekkisid mitmesugused organisatsioonid: majaperemeeste, kaupmeeste, naiste j.t. ühingud. Nende organisatsioonide loojad olid peajasjalikult kodanlised ühiskonnategelased.

Poliitilisi parteisid sel ajal Wiljandis ei olnud. Aprillikuu algul loodi es-eride ja maalidu parteide rühmad, kuna sotsiaaldemokraatlise töölistepartei organisatsioon alles juunikuu algul asutati.

Kodanliste ja omawalitsuse-organisatsioonide asutamise ajal algas oma tööd soldatite ja tööliste saadikute nõukogu. S. ja t. saadikute nõukogu organiseeriti juhtnõõride järele, mis Pihkwast põhjawäerinna t. ja s. saadikute nõukogude komiteelt saadi. Alguses seisfs nõukogu koos wilest liikmest: 1 sõjawäelane, 2 wabrikutöölisl ja 2 trükitöölisl.

Aprillikuu algul tulid waldadest toituskomiteede esindajad Wiljandisse kokku, kus toitluse küsimusi arutati ja maakonna toitluskomitee waliti. Mõni päew enne seda asutati ajutise linnawalitsuse poolt linna toitluskomitee, kelle esitajad ka maakonna toitluskomiteesse kuulusid.

Toitluskomiteede maakonna-koosolekul selgus, et toitluse seisukord usna wilets oli. Linnal ei olnud peaaegu mingisuguseid tagawarasid: puudus leiwa-

jahu, suhkur, sool j.t. esimese tähtsusega toitained. Linna suuremad kaupmehed olid suurel määral suhkurt, jahu j.t. toitaineid ära peitnud ning müüsid neid kõrge hinna eest. Maal waldades oli samasugune lugu: põllutöölised ja maatamehed ei saanud kuskilt wilja osta — mõisnikud ja hallparunid olid wilja ära peitnud. Otsustati willi mõisates ja taludes arwele wõtta. Koosolekul kerkis üles küsimus, kes peab tulewikus Wiljandi linna ja maakonda esimese tähtsusega tarbeainetega warustama. Siitamaani oli Wiljandi linn ja maakond tarbeaineid wähesel arwel Põhja-Balti komitee kaudu Tartust saanud. Toitluskomitee enamus tuli otsusele, et tulewikus on tarwis sidet pidada Eestimaa toitluskomiteega Tallinnas ja tarwisminewaid kaupu selle kaudu muretsema.

Enne weebruarirewolutsiooni ei olnud ei Wiljandi linnas ega maakonnas ühtegi töölisteühisust ega seltsi. Mõned üksikud töölised olid käsitöölised ja karskuse seltsides, kuid neil ei olnud seal kuigi laialist tegewusewõimalust, sest nende seltside enamus oli kodanlaste käes, kes oma huwides nende seltside elu korraldasid.

Aprillikuu hakkasid Wiljandi wabrikutöölised endid soldatite ja tööliste saadikute nõukogu ümber koondama. Wabrikute saadikud ja tööliste wanemad wõtsid osa s. ja t. saadikute nõukogu istangutest. Nõuti wabrikantidelt tööpalkade normeerimist ja palga õigel ajal wäljamaksmist. Sel ajal oli palju kokkupõrkamisi wabrikuomanikkudega, kes tõrkusid tööliste nõudmisi täitmast. Eriti palju tüli oli linawabriku juhatusiga, kes nõadalate wiisi tööliste palka kinni pidas.

Wabrikandid püüdsid kõige wäega tööliste organiseerimist takistada. Kui tööliste saadikud tööliste esindajate koosolekutest Tallinnas osa wõtsid, siis tõrkusid wabrikandid neile nende päewade eest tasu maksmast, ja katsusid tööliste saadikuid ja wanemaid töölt lahti lasta.

Põhja-Balti komitee korraldusel kutsuti 17. aprillil Wiljandi maakonna wal-

dade saadikud (üks maatameeste ja teine peremeeste esindaja) Wiljandisse kokku, et ajutist maakonnanoükogu ja maakonnakomissari walida.

Kodanlus oli juba organiseerunud. Poliitilistest parteidest töötasid es-erid, maaliitlased ja tööerakondlased. Ajutine makonnanoükogu waliti 15-liikmeline, suuremalt jaolt linna ja maa intelligendid, kes endid es-erideks ja tööerakondlasteks tunnistasid.

Maakonna-komissariks waliti noor adwokad G. Talts, kes poliitilise waate poolest es-er oli. Samal ajal waliti koosolekul maakonna walimisekomisjon, kes pidi maakonna- ja kubermangunoükogude walimisi korraldama. Komisjoni waliti pariteetselt kolm maatameeste (töölise) ja kolm peremeeste ja mõisnikkude esindajat. Maal esinesid walimistel peajasjalikult kaks nimekirja: üks peremeeste ja teine maatameeste (töölise) oma. Harwa mõnes kohas seati üles wäikemaapidajate poolt ehk mõne peremeesterühma poolt kolmas nimekirja. Alewites läksid peajasjalikult töölise nimekirjad läbi, sellepeale waatamata, et töölisel (maatameestel) organiseeriw keskkoh puudus.

Waheajal oli Wiljandis juba ka sotsiaaldemokraatlise partei osakond loodud, kuid see ei suutnud oma mõju waldades maakonnanoükogu walimistele awaldata. Walimiste tagajärg oli, et maatamehed (töölised) walimistel 70% saadikutest maakonnanoükogusse wiisid. Suurem osa neist aga oli hundina lambanahas sisse pugenud, nagu purukodanlased A. Loorits, Leo Sepp, H. Linsi, R. Wao j.t., kes kohe peremeeste ja maallidu rühma jooksid. Peale ülejooksu jäl maakonnanoükogu töölisterühma ainult wiis esindajat.

Esimesel mail pandi toime suur rongikäik 1905. a. langenute hauale. Peeti kõnesid, wälja astusid miitingutel peajasjalikult kodanlised kõnemehed, kes punased linnid olid rinda pannud ja töölisele seletasid, et nemad just need õiged töölise kasude kaitsjad ongi. Peale punaste lippude paltsid silma kodanliste organisatsioonide sini-mustwalged lipud. —

Linnas läks toitlusküsimus järjesti raskemaks. Maalt turule toitaineid ei toodud. Kaupmehed peitsid tagawaraks olewad ained ära. Tuli isegi ette juhtumisi, kus kaupmehed linnast wälja, maale taludesse ja mõisatesse toidu-produkte, nagu soola, suhkurt ja nisujahu, ära peitsid.

Küll oli toitluskomitee, kelle enamus kodanlastest koos seisis, sunnitud peidetud wilja rekwireerimise wälja kuulutama ja toitainete wäljaweo maakonna piiridest ära keelama.

Sel keelul polnud aga mingit mõju, sest salaja kestis toitainete wäljawedu edasi. Müüdi peajasjalikult liha, wõid, jahu ja wilja Tallinna, Tartu ja Pärnu ülesostjatele, kes nende ainete eest kõrget hinda maksid, et weel suuremaid hindasid suuremates linnades nälgawatelt tööliselt wälja pressida.

Waldade toitlusekomiteed ei suutnud suuremat midagi ära teha; nad seisis peajasjalikult peremeestest koos, harwa leidis mõni maatamees ehk tööline hulgas.

Kõik see õhutas maatameeste ja töölise rahulolematust. Hakkasid tekkima igasugused seltsid maatameeste- ja tööliseseltside nime all. Juulikuul olid juba kõikides Wiljandimaa waldades töölise ja soldatite saadikute nõukogud organiseeritud. Neid organiseerisid peajasjalikult demobiliseeritud soldatid ja agaramad töölised kohtadel.

Maakonna s. ja t. saadikute nõukogu ei suutnud oma mõju maal maksma panna ja neid waldade t. ja s. saadikute nõukogusid juhtida. Maakonna s. ja t. saadikute nõukogu juhtis esialgu sõjawäeülema kantseleiametnik Kosakowitsch (parteitu). Juunikuul waliti nõukogu etteotsa adwokad K. Grau, kes pärast t. ja s. saadikute nõukogu poolt maanoükogu saadikuks waliti. Kui wähemlane (sots) wiis Grau nõukogu täiesti kodanluse ja es-eride mõju alla, kes laialist kihutustööd tegid ja umbes kesksuwest peale oma nooled eriti enamlaste — „Kiire“ meeste — pihta sihtisid. Puistati neile igasugust soppa kaela, sest tunti loomusunnilliselt, et sealtpoolt hädaoht ähwardab. Kollutati

töölisi ja maatamehi, et „Kiire“ mehed töölised riiki orjama panewad, nagu enamalt mõisaid orjati. Kõiki neid, kes enamlaste poole hoidsid, hirmutati saksa okupatsiooniga, poomise ja mahalaskmisega. Paljud arglikumad maatöölised kartsid nende kollitajate kõnede mõjul töölisteühisusse ja parteisse astuda. Nii oli Wiljandi sots.-dem. töölisteparteis juuni algul, kui partei asutati, 20 inimese ümber, nendest olid enamliste waadetega 10 inimest.

Waelused ja kokkupõrked tekkisid sots.-dem. organisatsioonis kohe, kui tööliste selgus, mida enamlased püüdsid kätte saada. Juulikuu keskpaigas oli Wiljandi organisatsioonis juba 35 liiget, peale selle olid veel sots.-dem. parteirakukesed (2—5 inimest) maal aelwites.

Tööliste ja maatameeste silmi selgitas palju kodanluse ja walitsuseagentide tegewus, mis otse töörahwa wastu oli sihitud. Toitluse kitsikuse pärast oli meeoleolu põnew, kuid samal ajal ostsid ülesostjad ja saherdajad suurel hulgal karja- ja põllusaadusi kokku ja saatsid maakonnast wälja, sellepeale waatamata, et linnarahwas ja töölised nalga kannatasid. 18. juulil leidsid töölised juhtumisi saherdajate wõiladu kätte, mida Wiljandist wälja taheti wedada. Kui töölised seda takistasid, siis segas ennast asjasse Wiljandi linna miilitsa-ülem Martinson, kes seletas, et ülesostjatel olewat õigus wõid ja liha wälja wedada. Tööliste meeoleolu oli aga sedawõrd ähwardaw, et wõi wäljawedu siiski seisma pandi ja wõi toitluskomitee poolt kohalistele puudustkannatawatele elanikkudele müüdi.

Maal ajas meeoleolu ärewaks maaküsimus. Paljud talud ja mõisad jätsid maad harimata ning tarwitasid põldusid karjamaaks. Wäikemaapidajad ja maata-mehed, kes maapuuduse all kannatasid, otsustasid kohtadel nende peremeeste ja mõisnikkude käest, kes maad ei hari, maa ära wõtta ja neile anda, kes tahawad maad harida.

Wahekord läks päew-päewalt terawamaks; kodanlus ja parunid ei kohkunud wägiwalla eestki tagasi, et wiha-

tud rewolutsioonilainet tagasi suruda. Ja Kerenski „rewolutsiooniline“ walitsus oli neil siin lahkesti abiks. Metsiku werewalamiseni wiis see Põhja-Wiljandimaal Kurista mõisas, kus mõisnik Samson kandikohapidajat Kassi majast wälja tahtis ajada. Wiimane ei täitnud mõisniku nõudmist ja toetus rewolutsioonilisele õigusele.

Mõisnik kutsus abiks kohaliku miilitsa-ülema Kornit. Kornit kaasas olid miilitsionäärid, kes enamalt sandarmitena olid teeninud. Need tungisid 19. juulil Kassi elumajasse ja awasid püssitule. Selle tagajärjel said surma kandimees Kass ja tema wanem poeg; naine ja noorem poeg said raskesti haawatud.

See oli kodanluse „rewolutsiooniline seadus“ töörahwale.

* * *

Ikka enam ja enam selgub tööliste kodanluse tõsine poliitika. See tuleb selgesti nähtawale linna ja walla omawalitsuste ümberwalimiste kihutuselõõs, mis juuni lõpul algab ja millest töölised elawalt osa wõtawad. Ajutises linnanõukogus olid kodanlased suures enamuses, oli ainult kaks tööliste esitajat. See ajutine linnawalitsus ei hoolinud tööliste elu parandamisest põrmugi. Linna tapamaja ja teiste linna omawalitsuseasutuste tööliste tööpalkasid ei makstud nädalate wiisi wälja. Töölisi ei warustatud toitainetega.

Linna wolikogu ümberwalimisel 23. juulil said töölised 10 kohta 29-st, mis puht wäikekodanlise Wiljandi kohta, igatahes suur wõit oli.

Parteidewahelisel koosolekul lepitati kokku ja waliti linnapeaks adwokat K. Grau. —

Wallawolikogude ümberwalimine augustis andis veel suuremaid tagajärgi. 80% waldades seadsid töölised oma nimekirjad üles ja andsid hääled tööliste ja maatameeste kandidaatidele. Ainult wiies osa waldadest jäi peremeeste mõju alla, sest töörahwas oli nõrgalt organiseeritud.

18. sept. (uue kalendri järele) lõppesid wallawolikogude ümberwalimised tööliste wõiduga. Kuid sellest oli wähe

kasu, sest keskkohas tegutses maakonnanõukogu, kus kodanluse esindajad istusid. Uued wallawalitsused ei suutnud sellepärast palju ära teha. Kuid siiski wiidi läbi õiglane wallamaksu jaotus neis waldades, kus töölised ja maatamehed wõimul olid. Kaotati ära wana pearaha, mida waldades niihästi peremehe kui töölise käest ühtewiisi oli nõutud. Wiidi töökohustused rahalise maksu peale. Määrati maks sissetuleku järele. Pandi mõisnikud maksukohustusi kandma nagu talurahwaski. Esiotsa jäid need otsused küll suuremalt osalt paberile, sest et keskkohat, maakonnanõukogu, neile wastu seisis. See wiis aga töörahwa ja maatamehed enam ja enam otsusele, et ainult töörahwawalitsus need seadused ja uenedused paneb maksma, mis töölistel ja maatameestel tarwilised on.

Sellepärast saadawad töölisteühisused, wallawolikogud j.t. t. ja s. saadikute nõukogudele nõudmisi, et need wõimu täielikult oma kätte wõtaksid. Palju otsusi saadeti Tallinnasse Põhja-Balti t. ja s. saadikute nõukogusse.

Wiljandi t. ja s. saadikute nõukogu, kus vähemlased ja es-erid enamuses olid, ei juhtinud töölisi ja maatamehi muidugi mitte rewolutsiooni teed. Sots.-dem. organisatsioon, mille eesotsas adwokate Grau seisis, ajas kodanlastega kokkulepe poliitikat. —

1. oktoobril (w. k.) peeti sotsiaaldemokraatlise partei Wiljandi osakonna koosolekut, kus aruandega esines sm. H. Pöögelmann, kes seletas, missugused ülesanded enamlasteparteil ees seisawad. Oma resolutsioonis pani sm. Pöögelmann organisatsioonile ette vähemlastele selga pöörata ja täieliselt enamlasele platwormile asuda. See resolutsioon wõeti ühel häälel wastu.

3. oktoobril kutsuti parteiorganisatsioonil uus koosolek kokku, kus jälle organisatsiooni üleminekut enamlasele platwormile arutati. Selle ülemineku wastu waidles kõige jõuga adwokate Grau, organisatsioon jäi aga oma endise otsuse juure ja walis uue komitee, kuhu kuulusid sm-d: J. Wanakamar, W. Lombak, E. Pöögelmann, A. Koffer j.t.

Parteiorganisatsioonis oli selkorral ligi 100 inimest.

Organisatsioonil algas nüüd raske töö. Soldatite ja tööliste saadikute nõukogu oli tarwis uuel alusel organiseerida. Kõik kontrrewolutsioonilised jõud, alates mõisnikkudega ja lõpetades es-eride ja vähemlastega, astusid s. ja t. saadikute nõukoguga ja enamlaste parteiga wõitlusse. Organiseerimisetööd takistas suuresti ärew meeoleolu, mis maad wõttis linnas kui ka maal selle järele, kui sakslased Saaremaa ära wõtsid ja saksa zeppeelinid 4. oktoobril Wiljandi peale pommisid pildusid.

Maakonnanõukogu arutas ewakueerimiseküsimust. Tööliste ja soldatite saadikute nõukogu otsustas asutusi mitte ewakueerida, waid kohale jääda.

II.

Oktoobripöördest saadi Wiljandi tööliste ja s. saadikute nõukogus teada 26. oktoobril (w. k.). Kohe kutsuti parteiorganisatsioon kokku, kus Tallinna t. j. s. saadikute nõukogu telegramm wõimuwõtmise kohta ette loeti ja otsustati seda wiibimata ka Wiljandis teostada.

28. oktoobril (w. k.) kutsuti s. ja t. saadikute nõukogu kokku ja seati enamlise fraktsiooni poolt wõimuwõtmise küsimus üles. Selle küsimuse otsustamise juures jäid vähemlased erapooletuks, es-erid ütlesid enamlastega koostöötamisest lahti. Endine nõukogu esimees Grau kohkus ja astus nõukogu esimehe kohalt tagasi.

Nõukogu uueks esimeheks waliti sl. E. Pöögelmann.

Samal koosolekul otsustati wõim nõukogu kätte wõtta ja selle teostamiseks waliti sõjarewolutsiooniline komitee, kuhu kuulusid sm-d: E. Pöögelmann, Pärn, Puis, Epstein, Luts ja Kosakewitsch — enamlased.

1. nowembril saatis sõja-rewolutsiooniline komitee oma esindajad sm-d — E. Pöögelmanni, P. Puisi ja A. Kofferi maakonna komissari Taltsi kantseleisse, et selle käest asjaajamist üle wõtta. Talts waidles ja puikles, kuid — läks.

Sellepeale kogus maakonnanõukogu juhatus Leo Sepa juure kokku, kuhu

ka maaliidu ja teiste parteide juhid tulid. Peeti nõu, kuidas s. ja t. saadikute nõukogule vastu hakata.

Otsustati edasi tegutseda. Waldadesse saadeti juhtnõõrid, milles soovitati nõukogude walitsust saboteerida, kõik t. ja s. saadikute nõukogu korraldused tähelepanemata jätta. Pandi ette ainult kodanlist maapäewa Eesti walitsuseks tunnistada. Keskwalitsusega ei olla tarwis üleüldse tegemist teha. Sellest nõupidamisest wõtsid osa ka kohalikud mõisnikud, kes ettepaneku tegid enamlaste vastu sakslastelt abi otsida, kes walmis on aitama (parun Dellingshausen j.t.).

Kodanluse salanõupidamine leidis, et praegu nõukogude walitsus Wiljandis nõrk on ja sellpärast oleks wõimalik seda kergesti kukutada ja kodanlist wõimu maksma panna. Selleks on tarwis sõjawäge asutada, mis maakonna nõukogu käsku täidaks ja alati walmis oleks enamlaste vastu wälja astuma.

Seda sõjawäge lubasid ka mõisnikud omalt poolt toetada. Nimelt astusid sinna Kadrina parun Dellingshausen j.t. mõisnikupojad.

Selle nõupidamise järel hakkasid kodanlaste hääletorud „Sakala“ ja „Wiljandi Teataja“, igasugu ässitawaid ja nõukogu wastaseid artikleid trükkima. Tehti toimetajatele hoiatus. Kui aga sellest hoolimata teisel päewal „Sakalas“ ja „Wiljandi Teatajas“ weel raswasemad ässitusekirjad ilmusid ja uued hoiatused toimetustele samati midagi ei aidanud, siis pandi esiteks „Sakala“ kinni ja wõeti ta toimetaja Wallner wastutusele. Wallner põgenes Wiljandist ja ei ilmunud wastust andma. „W. Teat.“ ilmus weel mõni aeg edasi.

S. ja t. nõukogu hakkas wiibimata waldades töörahwa nõukogusid organiseerima.

Peaaegu kõikides waldades organiseeriti nõukogud kohaliste jõududega. Wiljandil endalgi oli wähe parteilisi jõudusid. Muidugi ei töötanud nõukogud kõikides waldades täie hoo ja eduga. Paljugi oli weel konarlusi ja arusaamatusi weel enam tehti takistusid hallparunite poolt.

Wiljandi kodanlus ootas lähemal ajal eesti polgu kohalejõudmist, kelle abil kergesti loodeti töörahwawõimu kukutada. 14. nowembril jõudiski Wiljandisse kapten Järweri juhatusel kakssada eesti polgu meest; see oli kaadriks Sakala polgule. Kodanlus, maakonna nõukoguga eesotsas, nägi selles oma kaardiwäge. Kõige abinõudega hakati soldatisi täidesaatekomitee vastu üles ässitama. Polgukomitee ei pannud aga kodanluse kihutusetööd tähele, waid pööras täidesaatekomitee poole, kes polgule korterid andis ja toidumoonna muretses, sest mehed olid Wiljandisse saadetud ilma ühegi warustusega. Suurem osa sõdureid hoidis täidesaatekomitee poole.

Kuigi kodanluse lootus seekord luhta läks, sai täidesaatekomitee siiski aru, et tal wõimu kindlustamiseks oma punast sõjalist jõudu waja on, mida ka kohe hakati korraldama. Loodi punasekaardi komitee. Nowembri lõpuks oli punases kaardis juba ligi sada inimest.

Wiljandi kodanlus ja maakonna nõukogu panid suuri lootusi maapäewa peale. Oodati, et maapäew eesti polkude abil s. ja t. nõukogude wõimu kukutab. Wiljandi eesti ohwitserid ootasid juhtnõõre Haapsalust polkownik Tõnissonilt. Maapäewa laialikihutamise 15. nowembril oli Wiljandi kodanlusele kui wälg selgest taewast. Saadi aru, et töörahwa wõimu nõnda kerge ei olegi kukutada. Küll andis aga maapäewa likwideerimine Wiljandi täidesaatekomiteele tõuke maakonna nõukogu laiali ajamiseks.

25. nowembril oli peale oktoobripöörde esimene Wiljandi maakonna t. ja s. saadikute kongress. Sel kongressil kuulutati t. ja s. saadikute nõukogu ainukeks kohaliku ja keskwalitsuse wõimu esindajaks. Kodanline maakonna nõukogu, kelle tegewus töörahwawõimu wastane oli, otsustati laiali saata. Nii samuti otsustati kodanlaste häälekandja „Sakala“ jäädawalt kinni suluda.

Kongress wõttis vastu terve rea otsusi: punasekaardi korraldamise kohta, toitainetega warustamise ja mõisamaade tööliste kätte andmise kohta.

Kongress andis ka wallasaadikutele juhtnõõrid töörahwawõimu kindlustamiseks ja teostamiseks waldades. Neis waldades, kus weel kodanlised wolkogud walda walitsesid, otsustati neid wiibimata laiali saata ja töörahwanõukogu walida. Kongressil waliti 10-liikmeline täidesaatekomitee, millesse kuulusid smd.: E. Pöögelmann, A. Koffer, P. Puis, W. Lombak, J. Karu, Epstein, Wanakamar, Jaakson, Peterson ja Timpson.

Pealeselle waliti weel kongressil rewolutsiooniline tribunaal, kes pidi wastu-rewolutsiooniga wõitlema.

Täidesaatekomitee walis esimeheks E. Pöögelmanni, sekretariks Kofferi, tribünali esimeheks W. Lombaku.

Komiteel oli palju tegemist, et maakonna ja linna lagunud majandust korda seadida. 1. detsembril tehti sm. Wanakamarale ja Krollile ülesandeks endiselt maakonna walitsuselt asjaajamine üle wõtta.

Kui smd. Wanakamar ja Kroll endise maakonnawalitsuse kantseleisse jõudsid, wastasid Leo Sepp ja Loorits, et nemad maakonnawalitsuse asjaajamist üle ei anna ja endid endiselt maakonnawalitsuseks loewad. See wastupanek sündis otsuse põhjal, mis hiljuti L. Sepa juures peetud koosolek oli teinud. Koosolekul, millest osa wõtsid: Johani, Seen, Baars j.m. teised, oli Baars seletanud, et tema peale on laialisaadetud maa-päewa wanematekogu kohustus pandud Wiljandis töörahwanõukogude wastast tööd organiseerida. Maakonnawalitsus pidagu kas wõi wormaalselt asjaajamist niikaua oma käes kui see wõimalik on. Sakala polk, mille peale meie oma lootuse panime, ei toetanud meid, waid läks üle enamlaste poole, sest et seal palju maatamehi ja töölisi teenib. Warsti organiseerime meie uue jõu — Eesti ratsawäe polgu. Lähemal ajal ilmub siia ratsawäe organiseerija. Balti sakslased lubawad ka tublisti ratsawäe organiseerimisel kaasaadata. Nii siis saab Wiljandi Sakalamaa ärawõitmata kantsiks kodanusele.

Täidesaatekomitee sai sellest plaanist teada, kuid raske toilituse seisukord ja

teised majanduslised ja poliitilised raskused ei annud talle mahtl seda kontr-rewolutsiooni pesa otsekohe häwitada.

3. detsembril ilmusid Wiljandisse laewakapten Pitka ja sakslane Stolzen ratsawäe polku (eesti kasakaid) organiseerima. Ratsameestel oli tarwis hobuseid. Endise maakonnawalitsuse kassas ei olnud krossigi. Isegi teenijate palgad olid maksmata. Maakonna walitsus kuulutas oma agentide kaudu sunduslise hobuste mobilisatsiooni wälja. Kelmuse ja pettuse teel wõeti talumeeste käest hobuseid, kelle eest L. Sepa allkirjaga paberilipakad wastu anti. Kodanlus ise tunnistas, et 'sel mobilisatsioonil ühtki seaduslikku alust ei olnud. Selkombel peteti talupoegadelt kodanlise kaardiwäe organiseerimiseks hobuseid kohalikkude mõisnikkude ja suuremate hallparunite pojad tulid muidugi ise ja töid hobused kaasa. Waesemad talupojad tulid pärast mobilisatsiooni puhul wõetud hobuste eest tasu saama, kuid tasumaksjaid ei olnud — L. Sepp ja kapten Pitka naersid nad lihtsalt wälja. Pahandatud talumehed tulid täidesaatekomiteesse kaebama. Uurimisel tuli ilmsiks, et kodanlised kelmid Leo Sepaga eesotsas olid nende nimekirjad, kellelt hobused wõeti, ära häwitanud, et oma kuritöö jälgi peita. Kuid mitte ainult talumehi ei rööwinud see kontrewolutsiooniline kamp. Juba kuude wiisi oli see wargaselts, mille eesotsas pärastine eesti rahaminister Leo Sepp seisis, maakonnaelu juhtimise kõrwaliseks asjaks jätnud ja maakonnawalitsuse kassat tühjendanud. (Igatahes hea kool — rahaministrile, ja weel parem — soowitus!) Maakonnawalitsuse ametnikkude palgad olid mitme kuu eest maksmata, kooliõpetajate palgad samati. Nägu pärast selgus, oli maakonnawalitsus kassaraamatu ja dokumendid osalt ära peitnud, osalt ära häwitanud, et mitte ilmsiks ei tuleks need summad, mis olid läbilöödud wõi töörahwawõimu wastase kihutusetöö peale kulutatud.

Nüüd oli maakonnanoükogul lootus ratsapolgu abil täidesaatekomitee liikmeid arreteerida ja jälle walitsust maakonnas enese kätte wõtta. Awaldati üleskutse waldadele ja kutsuti kõiki

maaliidu tegelasi, es-erisid j.t. töörahwa nõukogudele vastu hakkama.

See sundis täidesaatekomiteed lõpulikult maakonnannõukogu likvideerimisele asuma.

6. detsembril kell 6 õhtul läks tribunaali esimees W. Lombak punakaardlase Tiidu saatel endise maakonnannõukogu ruumidesse ja leidis sealt eest Leo Sepa, Baarsi, end. miilitsaülema Ennemuisti ja weel teisi. Sm. Lombak pani neile ette igasugust töörahwawalitsuse wastast kihutusetööd lõpetada, oma kantselei kinni panna ja paberid, mis endisest maakonnawalitsusest järele jäänud, täidesaatekomiteele ära anda.

Sepp, Baars j.t. tähendasid, et nemad tahawad endiselt edasi tegutseda. Selle järele tunnistas sm. Lombak täidesaatekomitee wolitusel Sepa, Looritsa ja Nõgese arreteerituiks ja saatis nad soldatite wahi all täidesaatekomiteesse. Ühtlasi pitseeriti kinni endise maakonnawalitsuse ruumid ja kapid, ja pandi punakaardlased wahikorrale, et töörahwa wastased ei saaks enam oma koosolekuid pidada.

Arreteeritutele pandi täidesaatekomitees küsimus ette: Kas nemad tunnistawad töörahwa walitsust? Lühikese puiklemise järele wastawad kõik kolm, et nemad tunnistawad. Saali oli hulk rahwast, muuseas ka eesti polgu soldateid kuulama kogunud, mis arreteeritutega sünnib. Teodor Koik ja paar ohwitseri katsusid rahwahulgas lärmi teha, kui nad aga nägid, et neid keegi ei toetanud, jäid nad wait.

Wähe aja pärast kuulutati täidesaatekomitee lühike otsus: töörahwawõim usub oma wastaste lubadust ja wabastab nad, lootes, et nad oma lubadust täidawad ja töörahwawalitsuse wastasest kihutustööst loobuwad. Kui aga kontrerewolutsiooniline tegewus edasi kestab, on töörahwawalitsus sunnitud neid kodanikke maalt välja saatma wõi jäädawal isoleerima.

Arreteerituid wabastati. Pärast selgus muidugi, et täidesaatekomitee oma wastaseid wähe tundis.

Maakonnas oli selajal suuremaks tööks mõisate töörahwa kätte wõtmine.

Sellele püüdsid vastu töötada hallparunid ja mõned eesti polgu ohwitserid. Põltsamaa lossis asus salk eesti polgu soldateid mõne ohwitseri juhatusel. Need ei lasknud töörahwa nõukogu mõisat üle wõtta. Paar meest neist läks mõne soldatiga Pajusi mõisa, et sealseid mõisanõukogu liikmeid arreteerida, kuid soldatid ütlesid mõisanõukogu arreteerimisest ära ja ohwitserid arreteeriti töörahwanõukogu poolt.

Ka mõnes teises mõisas tuli ette juhtmisi, kus mõisawalitseja wõi hallparunid mõisa ülewõtmist takistasid.

Mõisate ülewõtmise juures selgus, et paljudes mõisates olid wiljatagawarad ja loomatoidu-tagawarad ära häwitatud. Oli tarwis mõisa majapidamistele abi anda. Kodanlised ametnikud saboteeriwad töörahwawalitsust. Miilitsionäärid kohtadel ei täitnud oma kohut. Selle tagajärjel sagenesid paiguti rööwimised ja wargused. Kiires korras seati uued miilitsionäärid ametisse ja wõeti warguste ja rööwimiste vastu kõige waljumad abinõud tarwitusele.

Maakonna täidesaatekomitee walis kolm rahwakohtunikku, kes pidid rewolutsioonilise seaduse täitmise järele walwama. T.-komitee hariduseosakond teadustas koolidele, et usuõpetus tuleb koolist väljaheita. Kooli ja kiriku wahel ei tohi mingisugust sidet olla. Pastoril ei ole midagi tegemist kooliga. Koolides seatakse sisse sunduslik õpetus. Walla talurahwanõukogudele pandi ette hoolitseda, et koolid korralikult töötada wõiks.

Terwishoju ja hoolekande alal tehti rida korraldusi haigemajades maksuta arstimise, wanade ja jõuetute tööliste korteri ülespidamisega warustamise jne kohta. Nõdrameelsete ja pidalitõbiste majas kõrwaldati rida kuritarwitusi, mis kodanlise maawalitsuse ajal olid maad wõtnud, ja seati kindel kontroll sisse.

Maaosakond juhtis mõisate ülewõtmist ja arwestas nende warandust. Selgus, et mõisate majapidamine wiimastel aastatel suuresti oli langenud, paljudes mõisates oli wiljasaak, sõjaeelsega wõrreldes, enam kui poole langenud.

Iseäranis rohkesti tegemist oli tootlusosakonnal. Nagu eelpool tähendatud, olid mõisate wiljatagawarad ära müüdnud ja häwitatud, nende ainete sissewadamisest ei wõinud juttugi olla. Oli tarwis kohapealne wiljatagawara arwele wõtta ja wäljawedu kindla kontrolli alla seada. See andis wõimaluse tootluseasja reguleerida ja spekulantide ja saherdajate tegewusele piiri panna. Ülesostjatelt rekwireeritud wili, liha ja wõi müüdi linnatöölilistele ja nende perekondadele normihindadega wälja.

Pankadesse seati sisse kontroll. Ühtegi suuremat summa ei tohtinud pangad ega hoiukassad ilma rahanduseosakonna lubata wälja anda. Hoiusummadest ei tohtinud ühele isikule kuu jooksul üle 100 rbl. wälja anda.

Nilwiisi wõeti kohalisel kodanlusel wõimalus suuremaid rahasumme kontrrewolutsiooniliseks otstarbeks tarwitada.

Selle rahuliku ülesehitamisetöö kõrwal kees kõige ägedam wõitlus kodanlusega, kes kuidagi ei tahtnud oma kihutustööst loobuda.

Mida enam kõwenes töörahwa walitsus, seda suuremaks kaswas see kontrrewolutsiooniline töö. 30. novembril suluti jäädawalt mõlemad kod. lehed. Nende paberitagawarad konfiskeeriti. Kodanlaste häälekandjate asemel hakati töörahwa lehte „Töörahwa Hää!“ wälja andma.

Et kirjastuse asja parema järjele seada, selleks otsustati trükitööliliste ametiühisuse abil wäiksed eratrükikojad üheks suuremaks trükikojaks kokku koondada. See samm ajas trükikoja endised omanikud marru ja nad püüdsid igatewiisi trükkimisetööd takistada.

Kõigest hoolimata ilmus „Töörahwa Hää!“ korralikult. Et ka toimetus kindlates kätes oleks, saatis Eestimaa täidesaatekomitee Wiljandisse sm. J. Sihweri, kes otse palawamal wõitluse ajal kohale jõudis.

Endised maakonnawalitsuse liikmed Lepp, Loorits, Nöges ja teised, mere-rööwliite kapten Pitkaga¹ eesotsas, se-

¹ Mererööwliite-kapteniks kutsus Eesti kodanlus Pitka ja poegade äri juba ammu enne rewolutsiooni.

pitasiid uusi kontrrewolutsioonilisi plaane. Kawatseti kodanluse juhtide nõupidamist, milles tosa wõtaksid muuseas Laidoner, Soots j.t. Eesmärgiks oli Wiljandis kodanluse kants luua ja siin Eesti wabariik wälja kuulutada. Selleks kawatseti kitsaropaline raudtee Mõisaküla jaamast saadik oma kätte haarata, wene sõjawägede liikumist seisma panna ja ratsawäe abil nõukogudewõim kukutada. Kuid Wiljandis arwati selleks siiski wähe jõudu olewat, sellepärast saadeti üks ratsawäe ohwitser Haabsalusse ja Tallinnasse polkownik Tõnisoni, Laidoneri ja Sootsaga nõu pidama. Need pidid Wiljandi ratsapolgule kahurwäge ja kuulipildujaid abiks tooma.

Wiljandis oli peale ratsawäepolgu ja ratsawäemeeste weel Wilna drushiina. Drushiina ülem sai eesti kodanluse kawatsustest teada, samuti tulid teated kodanlaste mässunõust ka täidesaatekomiteesse. Neist kawatsustest teatati wäerinna-täidesaatekomiteesse „Iskosoli“ Walka, ja Tallinnasse — Eestimaa täidesaatekomiteele. 19. dets. ilmusid Wiljandisse asja uurima „Iskosoli“ liige sm. Poljänski ja Eesti sõjawäelaste ülemkomitee liige Tuwe. Uurimisel tulid kodanluse kawatsused ilmsiks. „Koidu“ seltsi saalis korraldati „Iskosoli“ liikmete poolt koosolek, kus rahwale ja sõduritele seletati, mida kodanluse mässuplaan tööliste wõib tuua. Koosolekul astusid üles ka mõned eesti ohwitserid, kes katsusid wastu waielda, kuid neil ei olnud mingit poolehoidu sõdurite ja tööliste keskel.

„Iskosoli“ wolinikkude otsusel arreteeriti kodanluse juhid, kes mässunõu korraldasid — Leo Sepp, Loorits, Nöges, K. Baars ja G. Seen. Nad paigutati endise politseijaoskonna arestimajasse. Järgmisel päewal pidid nad „Iskosoli“ saadetama, kus nende üle kohut pidi mõistetama.

21. detsembri õhtul ilmus kodanluse ässitusel salk joobnud ratsawäelasi arestimaja ümber ja nõudis wangide wabastamist. Wangisi walwamas oli wäike salk punakaardlasi. Salga juhataja arwas paremaks wangisid wälja anda, et kokkupõrkamise eest hoida.

Järgmisel päeval kutsusid kodanlased rahwakoosoleku kokku „Koidula“ seltsi saali, et seal kohut mõista Baarsi, Sepa, Seene j.t. üle.

Täidesaatekomitee teatas asjakäigust „Iskosoli“. Sealt wastati, et lähemal ajal Wiljandisse sõjawäeosa kuulipildujaga saadetakse korda jalule seadma.

Sõjawäeosa jõudis Wiljandi waksali 24. detsembril.

Enne sõjawäe kohalejõudmist kutsuti kokku nõupidamine. Ratsawäe ohwitserid waidlesid selle wastu, et wene sõjawägi linna tuleb. Sm. Sihwer seletas nõupidamisel, et sõjawäge on tarwis linna tuua, sest muidu teewad eesti kasakad (ratsamehed) linnas korralagedust. Wiljandi kodanlus ei taha töörahwawalitsust tunnistada, haudub täidesaatekomitee wastu mässuplaane. Sellele tuleb lõpp teha. Ohwitserid katsusid ähwardusega õnne — nemad olla walmis wene soldatise tulega wastu wõtma!... Kuid see ohwitseride ülesastumine ajas soldatid wihale ja nad olid walmis walgekaardlisi ohwitserise arreteerima. Ohwitserid olid sunnitud koosolekult põgenema.

Kui sõjawägi kohale ilmus olid wahwad ratsawäeohwitserid kõik kadunud.

Kodanlased olid Wiiratsi mõisas olewa kasakate-escheloni peale lootnud, millel 3 kahurit kaasas oli. See eschelon ütles aga kodanluse toetamisest ära.

Samal ajal jõudis Haabsalust tagasi ratsapolgu käskjalg. See tõi halbu sõnumeid. Enamlased olla kodanlise sõjawäestaabi tegewust hoolega silmas pidama hakanud. Osa ohwitseri olla juba kinni wõetud; sellepärast ei olla wõimalik olnud Tõnissonilt, Sootsalt ja Laidonerilt abi saada.

See löi kapten Pitka, parun Dellingshauseni, Leo Sepa ja teiste kontrrewolutsionääride meeoleu alla nulli. Otsustati Wiljandist põgeneda. Ja wõidupüha asemel, mida jõulu ajal mõeldi Wiljandis pidada, tuli nüüd hulkuda ja põgeneda, sest kardeti arreteerimist.

Täidesaatekomitee otsustas 3. jaanuaril ratsameeste koosoleku ära pidada ja neile ette panna, kontrrewolutsionääriseid enda keskelt wälja anda. Koosolekul

tunnistasid ratsamehed nõukogude walitsust ja töötasid ennast selle walitsuse alla painutada. Kuid Pitka ja Andrejewi kihutusel kontrrewolutsionääre siiski wälja ei antud. Pesa jäi alles.

Õhtul ilmusid täidesaatekomitee koosolekule ratsawäe soldatid ja teatasid, et polgukomitee nende käest sõjariistad on ära wõtnud ja neid polgust sellepärast wälja aetakse, et nemad enamlaste poole hoilawad.

Oli selge, et nende meestega igasugune läbirääkimine asjata on. Tehti ratsawäe-polgukomiteele ettepanek: kõik laskeriistad ja talupoegade käest wõetud hobused nõukogule ära anda. Seda ettepanekut komitee ei täitnud.

Siis piirasid Pihkwa escheloni soldatid ühes „Sakala“ polgu eesti soldatitega ratsawäeeskadroni sisse. Suurem jagu ratsawäge ühines piirawa sõjawäega. Sõjariistad wõeti ära. Saadi kolm kuulipildujat ja hulk püsse. Sõjariistus kokkupõrkamisi ei olnud, ainult Wiljandi mõisa piiramisel lasknud üks ratsawäe soldat.

Wiljandi kodanluse tugi, ratsawägi, oli taltsaks tehtud. Sellejärel algas kodanlaste juhtide wangistamine. Esimesena wangistati endine linna miilitsa-ülem Martinson, kes ratsawäelasi sõjariistadega oli warustanud. Ta saadeti Tallinnasse tribunaali. „Sakala“ toimetaja Wellner oli aegsasti ära putkunud. Arreteeriti weel Baars, Sepp, Loo-rits, Johani, Animägi, Nõges ja Seen. Nad saadeti punakaardi walwe all Walka 12. armee „Iskosoli“ ülekuulamisele. „Iskosolis“ waadati süüdistuseakt läbi ja saadeti wangid Tartu kaudu Tallinnasse tribunaali. Tallinna tribunaal tegi meestega esiti sedasama, mis kord Wiljandi täidesaatekomitee oli teinud: wõeti neilt allkiri ja lasti wabaks, millest ka Wiljandi täidesaatekomiteele teatati. Waewalt olid mehed aga Wiljandisse jõudnud, kui Tallinna tribunaal teated sai, et Eestimaa kodanlus ühes mõisnikkudega saksa sõjawäejuhatusega läbirääkimisi peab Eestimaa nõukogudewalitsuse kukutamiseks.

See parunite ja kodanlaste kontrrewolutsiooniline organisatsioon oli üle-

maaline ja ta niidid ulatasid isegi küladesse. Tallinna täidesaatekomitee andis uue korralduse Wiljandisse kodanluse juhtide arreteerimiseks. 23. jaan. arreteeritigi nad ja saadeti Tallinna tribunaali, kes nad Wene uulitsale wangimajasse paigutas.

Ajutiselt oli nüüd rahu, kuid see ei kestnud kaua. Lähenesid Eesti asutawa kogu walimised. Eesti kodanlus pani Eesti asutawa kogu peale samu lootusi, mis wene kodanlus Wene asutawa kogu peale. Loodeti, et asutaw kogu nõukogudewalitsuse kukutab ja wõimu kodanluse kätte annab.

Esimene suurem kihutusekoosolek peeti 19. jaan. „Koidus“. Sinna olid kokku kogunud kodanlise bloki mehed, es-erid ja vähemlased. Kõnega esines Raudsepp sotsiaal - rewolutsionääride nimel.

Kõne oli terawalt ja jämedalt nõukogude wastu sihitud. Soldatid ja punakaardlased ei suutnud seda wälja kannatada. Nad tungisid rüsinal kõnetooli juure, tassisid Raudsepa saalist wälja ja arreteerisid ta. Mõned walged ohwitserid tõstsid kära ja tahtsid Raudseppa wabastada, kuid punakaart ajas määratsejad laiali. H. Raudsepp saadeti Tallinna tribunaali wastust andma oma kihutusetöö eest.

Ühtaegu Wiljandi kodanluse ninameestega arreteeriti kõik mõisnikud ja hallparunid, kes ühes mõisnikkudega salanõu olid pidanud nõukoguwõimu kukutamiseks ja Eestimaa saksa wägede kätte andmiseks.

Sellekohasele palwekirjale (saksa wäejuhatusese saاتمiseks) allkirjade korjajateks olid lõunapoolsel Wiljandimaal Kärstna mõisnik von Anrep, endine maakonnanoökogu liige Treifeldt, Tarwastu mõisa wallitseja ja pastor Jürmann, end. maakonnanoökogu liige Linsi ja teised.

Osa neist saksa agentidest arreteeriti, osa põgenes ära.

Kõik waldades arreteeritud saksa agendid toodi Wiljandisse ja mahutati ülekuulamiseks arreteerimajasse. Siin selgus uurimisel, mida saksa agendid allkirju kogudes „sakslaste nimel“ kõik olid lubanud, — kui eesti hallparunid

oma soowiawalduse sakslaste tuleku üle saksa sõjawäe staapi saadawad. Kõigepealt muidugi pidid nõukogud wiibimata ärakaotatud saama. Sakslased pidid kodanlist walitsust toetama. Saksamaa pidi Eestisse suurel hulgal kõiksugu tarbeaineld ja kaupa saatma. Sakslased lubasid Eesti kodanlisel walitsusel oma sõjawägesid korraldada. Ainult alguses pidid saksa sõjawäed kaitseks olema enamlaste wastu. Wenemaa pidi sakslaste ja nende agentide seletuse järele mäda olema. Mõne kuu pärast pidid sakslased uue Wenemaa korda seadma, kelle etteotsa tsaar pidi astuma. Eestimaa pidi Saksamaa kaitse all rahuliseks wäikeseks riigiks saama, nagu Taanima. Eestis pidi, nagu wanasti Greekamaal, kunst ja teadus õitsema.

Eestimaa kaudu pidi Saksamaa Wenemaaga kauplema. Selle tõttu pidi Eesti omandama Iseäranis tähtsa koha suurriikide wahel. Tallinnasse pidid kokku woolama Wenemaa ja Saksamaa kaubad. Ühe sõnaga — saksa agendid olid kõik eesti kodanluse unistuse kokku kogunud ja töötasid neid teostada, kui eesti kodanlus saksa sõjawägesid enamlaste tagaajamisel toetab.

Kõik seda seletasid vähemad wennad hallparunite hulgast täidesaatekomitee ees. Üks Kärstna walla peremees rääkis, kuidas von Anrepi wallitseja tema juures oli käinud ja rääkinud, et mõisahärra siin lähedal sakslaste juures ja warsti mõisa tuleb.¹ Edasi seletanud wallitseja, et sakslaste tuleku küsimuses Eestimaa kõrgemate wõimudega, nagu maapäew ja maakonnanoökogu, olewat juba kokku lepitud. Peremehed ainult kirjutagu sakslastele palwekiri, et need kiiremal korral tuleks ja Kärstna ja Tarwastu walda wiibimata enamlastest puhastaks. Wallitseja näidanud peremehele suurema saksa ja eesti keeles kirjutatud paberi ette, masinal trükitud lepinguga, millele kohalik saksa sõja-

¹ Anrep käis hiljem ka landeswehriiga läbi, aga eesti kodanlus ei leidnud paragrahwi (Teemant) tema wastutusele wõtmiseks. Wist olid tema teened saksa wägede kutsumises ja nõukogudewõimu kukutamises sedawõrd suured.

wäekomander ja Eesti maapäewa esitajad olid allakirjutanud ja mis eelpool loetletud tingimisi sisaldanud. Sellele kirjale olla kõik Kärstna ja Tarwastu walla tähtsamad peremehed ja ka Tarwastu pastor Jürmann ja Helme pastor alla kirjutanud.

Allkirjade kogujat ennast ei läinud korda tabada, sest kui punakaardlased teda arreteerima läksid, olid juba sakslased ühes walgekaardlastega kohal ja punaseid wõeti kuulipilduja tulega wastu.

Paljud teised arreteeritud talupere-mehed kinnitasid samuti, et nende käest allkirju wõetud ja neile Eesti maanõukogu ja saksa N. rügemendi ülema manifesti seletatud. Niiwiisi walmistas eesti kodanlus ühes Balti parunitega Eestimaa okupatsiooni ette.

Huwitawaid asju selgus sel uurimisel weel 1905. a. kohta. Muuseas arreteeriti Wiljandi mõisa omaniku parun Ungern-Sternbergi tütar, kes jutustas, kuidas 1905. a. wene karistusesalga ohwitserid nendega ümber käisid, kes pärast Wiljandi järwe ääres maha lasti.¹

Jutustati ka, kuidas Tarwastu pastor Jürmann kiriku altarist timukaid õnnistanud ja kogudust noominud, et see olla jumala nuhtluse ära teeninud.

Ülekuulamiseks kinni wõeti 250 inimest, kellest inimest peale ülekuulamist 210 wabastati, 40 inimest aga, peaaesjalikult parunid ja mõned kontrewolutsiooni ninamehed, saadeti Tallinna.

See kontrewolutsiooni sarjamine sündis parajasti Eesti asutawa kogu walimise aegu, mis niisuguses olukorras loomulikult pidid katkema. Paljudes waldades, kus walimised läbi wiidi, said enamlaste kandidaadid häälteenamuse.

9. weebruaril tuli Eestimaa täidesaatekomitee dekret, mis kõik sakslased linnupriiks kuulutas. Maakonna täidesaatekomitee tegi korralduse, et kõik mõisnikud, peale laste ja wanakeste, arreteeritud saaks. Nad koguti Wiljan-

disse kokku ja saadeti sealt punakaardi walwe all Tallinnasse.

Peale selle kui Bresti waherahu 18. weebruaril lõppes, hakkasid maal ja linnas igasugused ärewad kuulujutud sakslaste tuleku ja walgekaardlaste ülestõusmise kohta liikuma. Maakonna täidesaatekomitee kinnitas waldadele punakaardi kõwendamise wadjadust. Saadeti punakaardile waldadesse sõjariistu lisaks.

22. weebruaril oli 200 punakaardlast Wiljandisse kokku kutsutud, et neid abiks saata sinna, kus peaks suuremaid ülestõuse tulema. Linnas ja linna ümbruses oli wagune. Oli weel ühendus Tallinnaga.

Mõisaküläst ja Tartust tulid wastukäiwad teated sakslaste edasitungimisest wäerinnal. Täidesaatekomitee oli terve päewa koos ja arutas mis teha kui sakslased tulewad. Öhtul kella 5 ajal saadi teada, et sakslased Ruhja ära on wõtnud. Katsuti ühendust saada Tallinnaga ja Tartuga. Tartuga enam ühendust ei saadud. Tallinnast teatati, et sakslased Wirtsus maale on tulnud. Nüüd oli t.-komiteel selge, et tegemist on sakslaste pealetungimisega. Saadeti kiiresti teated waldade töörahwanõukogudele, et sakslased peale tungiwad.

T.s.-komitee jäi terweks ööks kohale, punakaardlased, kes waldadest olid kokku tulnud, olid walwel, sest oli karta, et linnas olewad walgekaardlased, kes sakslaste pealetungimisest teadsid, katsuwad linnas üles tõusta. Öösi kella 11 ajal jõudsid kaks Ruhja nõukogu liiget Mõisaküläst hobustega kohale ja teatasid, et sakslased 21. II. Ruhja olid tulnud, ja 22. II. Mõisaküla raudteesõlme oma alla wõtnud. Ka Walk olla sakslaste käes, kes nüüd kiirel käigul Tartu ja Wiljandi poole edasi marssiwat.

Ruhja nõukoguliikmetest olla 3 meest maha jäänud, walgekaardlased ja sakslased olla need kinni wõtnud ja täidesaatekomitee ees üles poonud. Lähemal ajal woiwat sakslased Wiljandisse jõuda. Täidesaatekomitee katsus öösi kell 12 ühendust saada Tallinnaga; Tallinnast ei wastatud. Türilt saadi teateid, et

¹ Samane proua v. Mensenkampf wõttis ise, ohwitseri riides, karistusesalga mõrtsukasõitdest osa ja oli see, kes „Sakala“ toim. A. Peeti elajalikult piinas. Toim.

sakslased juba Wändras olla ja kawatsewat kitsaroopalist raudteed läbi lõigata. Täidesaatekomitee kogus kiiresti oma liikmed kell 1 öösel kokku. Koosolekust osawõtma kutsuti ka kohalolewad waldade punakaardi esindajad. Tehti ülewaade seisukorrast ja wõeti wastu otsus, ettäidesaatekomiteel tuleb Wiljandist lahkuda. Oleks asjata kohale jääda, sest sakslaste ülewõimu ei suuda punakaart ja töörahwas wastu panna. Osa punakaarti otsustas t.s.-komiteega Wiljandist wälja sõita.

T.s.-komitee teenijatele maksti ühe kuu palk ette. Paremad sõjarlistad, mis tagawaras olid, jagati punakaardlastele, keda ka toitainetega warustati.

Suurem osa punakaardlasi otsustas oma kodukohast läbi minna ja seal seltsimeestele teatada, et sakslased tulemas on.

Kui asjaajamises tarwilikud ettevalmistused tehtud, käsutati 23. weebruari hommiku kella 3-ks Wiljandi mõisas 15 hobust regedega kohale. Peale istusid 35 inimest, osalt t.s.-komitee liikmed, osalt teenijad ja punakaardlased. Maha jäid t.s.-komitee liikmetest Meerits, Liiberg ja Pihlap, kes hiljem wangilaagrisse paigutati. Kutsuti ühes sõitma ka kahte Ruhja nõukogu liiget, kuid need arwasid paremaks Tartu poole sõita, kukkusid aga teel walgekaardlaste kätte, kes neid Tartu wiisid ja seal jääauku uputanud. Kaitseks olid täidesaatekomiteel ja punakaardlastel püssid ja 2 kuulipildujat.

Oli külm härmane talwehommik, kui endise rahukohtu maja eest, kus t.s.-komitee asus, sõit algas — ilma takistusteta, kõigist ähwardustest hoolimata.

Esimene peatus oli Parika postijaamas.

Teel Põltsamaa poole peatati Wõisiku mõisas. Mõisa nõukogu ei teadnud weel, et sakslased liginewad. Mõisas tehti rahulikult igapäewast tööd. Mõisa oli töörahwa nõukogu kätte wõetud ja mõisnik von Mühlen oli peitu läinud. Kiiresti koguti mõisa nõukogu liikmed kokku ja seletati seisukord ära. Mõisa nõukogu liikmed otsustasid kohale jääda ja asja seisukorda mõisatöölilistele sele-

tada. Poolteise tunni pärast sõideti edasi Põltsamaale, arwati pikemat aega peatada, et ümbruskonnas asuwatele töörahwa nõukogudele teada anda, mis sugune seisukord on. Peatama jädi Uue-Põltsamaa mõisa. Kiiresti anti ümbruskaudsetele töörahwanõukogudele teada, et nad kiires korras esindajad saadaksid Uue-Põltsamaa mõisa Wiljandi maakonna täidesaatekomitee koosolekule. Waheajal saadeti kaks kiirkäskjalga Wiljandisse järelewaatama, kas sakslased on sisse tulnud ja mis seal sünnib. Üks punakaardlastest jõudis hommiku Wiljandist tagasi ja teatas, et Wiljandis walgekaardlased wõimu enda kätte on wõtnud, linna ümber on walgekaardlaste ratsaluure. Walgekaardlased olid oma staabi rahukohtumajas sisse seadnud, kuhu kinniwõetud punakaardlasi ja töörahwanõukogu liikmeid oli kokku toodud. Sakslasi oodatawat ligemal ajal.

Poolteise tunniga olid lähemate mõisate töörahwanõukogude liikmed koos. Pajusi mõisa nõukogu liikmed ja punakaardlased töid kaasa kaks walget ohwitseri, kes olid Lustiwere mõisa nõukogu liikmeid arreteerima läinud. Walged ohwitserid seletasid, et nad seda Eesti maapäewa ja oma ülemuse käsul teinud. Ohwitserid anti punakaardlaste hoiu alla ja arutati ühes töörahwanõukogu liikmetega, mis sakslaste tuleku puhul tuleks teha.

Suurem hulk mõisa ja wallatöörahwanõukogude liikmeid oli arwamisel, et sakslaste eest tuleb kõrwale hoida ja tähtsamatel tegelastel ewakueerida, sest kohalikud mõisnikud olid juba 1905. a. tuntud, kui kõige werejanulisemad. Hommiku kell 2 lõppes nõupidamine ja maakonna t.s.-komitee liikmed sõitsid edasi. Järgmine peatus oli Rutikwere mõisas Tallinna kubermangu piiril. Ka siin kutsuti mõisatöölised kokku ja seletati seisukorda. Suuremjagu mõisanõukogu liikmeid otsustas kohale jääda. Peatati lühikest aega Painurme mõisas. Kohe peale Rutikwere mõisast wäljasõitmist jõudsid järele Põltsamaa, Pajusi ja teiste waldade ja mõisate töörahwanõukogude liikmed, kes olid otsustanud sakslaste eest Nõukogude-Wenemaale ewakuee-

rida, kokku 25 hobusega. Nüüd läks sõit edasi Järwa-Jaani alewi poole. Siin loodeti lähemaid teateid saada, mis Tallinnas sünnib. Järwa-Jaani mõisas peatati. Siin asusid läbisõidul wene sõjawäed, kes hiljuti Tallinna kindlustatud raioonist olid wälja sõitnud. Need seletasid, et sakslased juba 23./II Tallinna lähedal olewat olnud ja et nad nüüd juba arwatawasti Tallinnas on. Järwa-Jaanis puhati hommikuni ja siis läks sõit edasi Tapa poole. Teel peatati Saksi mõisas ja saadeti üks punakaardlane Tapa jaama kuulama, kuidas raudteega lugu on. Tapalt oli just enne seda wiimane rong läbi sõitnud, ei olnud rongisid enam oodata ei Tartu ega Tallinna poolt. Jaamas pidas korda wäike madrustesalk, kes otsustas 24. weebr. õhtu jaama maha jätta, sest sakslased olla lähedal. Sõit läks edasi Rakwere poole, kuhu 24. weebruari õösi kell 11 jõuti. Linnas oli ärew meeolu. Walgekaardlased olid jalul. Kuulus üksikuid püssipauke.

Rakwere maakonnanõukogu walmistas ewakueerimisele. Linnas oli korda pidamas peale Rakwere punakaardi weel Narwa punakaart, kes peajasjalikult waksalis wahil oli. Waksali ümber liikusid püssidega walgekaardlased, waksalis olid walged ohwitserid, kes nõukogu tähtsamaid tegelasi silmas pidasid. Neil oli kawatus ühte Wiljandi t.s.-komitee liiget arreteerrida, keda nad sellest ajast tundsid kui ratsapolk Wiljandis laiali aeti, kuid Narwa punakaart oli sellest teada saanud ja kõwendas waksalis walwet.

Nõukogu ewakueerimiseks oli waksalis rong. Sinna mahutati kõik tarwilisemad ja tähtsamad asjad, muu seas ka need reed ja hobused, millega Wiljandi maakonna nõukogude tegelased olid Rakweresse sõitnud. Öösi kella 1 ajal lahkus rong walgekaardlaste püssikuulide all waksalist. Rong liikus tasa, sest oli karta, et walgekaardlased tee eest ära on lõhkunud. Arwata wersta 60 Rakwerest eemal peatus rong: walgekaardlased olid ühe wäikse silla alla dänamiidi padrunid pannud ja parajasti enne rongi sillalt jõudmist ühe raudteeroopa purustanud. Oli tarwis sillale uus roo-

bas peale panna, see kestis umbes 3 tundi, 25. weebruari kella 3 ajaks jõudis rong Jõhwi jaama. Siin peatus rong. Peterburist tulid punakaardlased, nendega ühinesid Narwa punakaardlased ja need, kes Rakwerest ja Wiljandist olid wälja sõitnud. Seati mehed korda ja mindi walgekaardlastele ja sakslastele wastu. Somp jaama juures tuli kokku pörkamine sakslastega ja walgekaardlastega. Salgake punakaardlasi, inimest 10—12, sattust teistest eemale; nad piirati sakslastest ja walgekaardlastest sisse ja wõeti wangi. Nad toodud 26. weebruaril Rakweresse ja poodud waksali ees üles. Käsitajad olnud sakslased, köietirijad — eesti auwäärt walgekaardlased.

Suurem jagu Wiljandi ja Rakwere maakonna punakaardlasi ja nõukogude tegelasi jäi Narwa kuni sakslased selle waldasid.

3. märtsi õhtul ja 4. märtsi öösi lahkusid Narwast punawäelased ja nendega ühes Wiljandi, Rakwere ja Narwa nõukogud.

Lõpuks weel mõni sõna neist nõukogutegelastest ja punakaardlastest kes sakslaste tulekul Eestisse jäid.

Need punakaardlased, kes Wiljandist waldadesse läksid, kandsid ühtlasi teate laiali, et t.s.-komitee on ewakueerinud ja wõim linnas on walgete käes. Paljudel ei olnud weel kindlasti teada, kas pealetungijad on sakslased wõi on siin tegemist ainult oma walgekaardlastega.

Suure-Jaani alewis olid punakaardlased otsustanud wiimase wõimaluseni wastu panna. Nad kogusid ümberkaudsetest waldadest (Olustwerest, Sürgawerest, Nawestist, Taewerest ja Wastemõisast) punakaardi kokku. Taganewad wene sõjawäed warustasid punakaardlasi sõjariistadega ja laskemoonaga. Niiwiisi kogus kokku 400 sõjariistus punakaardlast. Suure-Jaani alew ja selle ümbruskond kuulutati piiramise seisukorda. Punakaardi staap asus Taewere wallamajas. Alewi ümbruskonnas olid wahipostid wälja pandud, kes walgete ratsaluurega sagedasti kokku pörkasid. Need Wiljandist saadetud ratsanikud kadusid kiiresti mõne paugu järel. 24./II

õhtul sai staap salakuulajate kaudu, kes Wiljandist tulid, teada, et saksa sõjaväed on Wiljandisse tulnud. Wiljandi kodanlus on neid hõiskamisega vastu võtnud. Nüüd otsustas punakaardi üldkoosolek Suure-Jaanist välja taganeda. 25. veebruaril kell 12 õõsi lahkusid punakaardlased ja mõnikümmend nõukogude tegelast. Nad said tee peal taganewatele wene sõjawägedele järele ja läksid ühes nendega sakslaste wäerinnast läbi Nõukogude-Wenemaale.

Nõndasamuti pidas punakaart Tarwastus viimase wõimaluseni vastu. Salk walgekaardlasi mõisawalitseja von Mühleniga eesotsas tuli mõisa nõukogu arreteerima. Mõisa nõukogu esimees laskis von Mühleni maha ja haawas kahte teist walgekaardlast ning põgenes pärast paari punakaardlasega Nõukogude-Wenese.

Walgekaart arreteeris suurel arwul töölisi, kes töörahwanõukogudes olid

tegewad olnud. Paljud neist tapeti walgekaardlaste poolt.

Wiljandi „Sakala“ polgust peeti kaks roodu arrestis, sest kardeti, et nad punaste poole hoiawad. Mõne päewa pärast wõeti neil sõjariistad käest ja saadeti nad laiali.

Sakslaste tulekul hakati arreteerituid sakslaste kätte toimetama, kes neid suurel hulgal Saksamaale ja Eestisse koondukslaagritesse saatsid. Iseäranis palju Wiljandimaa nõukogude tegelasi istus Czerski ja Hammersteini koondukslaagrites Saksamaal. Üldse wiidi Wiljandi maakonnast Saksamaale koondukslaagritesse 486 nõukogude tegelast. Nende ülesnuhkijad olid midugi — hallparunid, kellele saksa okupantide rautatud saapakonts ikkagi parem, omasem oli kui eesti töörahwawalitsus.

J. K—u.

Eestimaa Kommunistlise Partei seisukoht maa- ja talurahwa-küsimuses Eestis

(Järg)

3. Eesti enamlaste seisukoht maa- ja talurahwa-küsimuses 1917—1919. a.

Rahwaasemikkude koosoleku otsused¹ ühes sotsiaaldemokraatia maaprogrammiliste nõudmistega ja Wenemaa Sotsiaaldemokraatlise (enamlaste) Töölise Partei wastawate kongresside otsustega olid kuni 1917. aastani Eesti enamlaste seisukohaks maa- ja talurahwa-küsimuses Eestis.

Nagu teada, olid ja on kõik wäikekodanlised parteid seisukohal, et wäikepõllupidamine suurpõllupidamisest kasulikum on. Nad on wäikemaapidamise loomise, toetamise ning arenda-

mise poolt, ning oma seisukohtade põhjendamiseks näitawad Taanimaa ja teiste Lääne-Euroopa riikide wäikepõllupidamise arenemise peale. Sellele seisukohale asusid ka wäikekodanlised sotsialistid (rewisjonistid), eestkätt Saksamaal (David, Hertz jt.).

Need wäikekodanlised sotsialistid ei tunnista marksismi seisukohta kapitalismi arenemise kohta põllumajanduses mõõduandwaks. Nad sõrgiwad nende nõudmiste sabas, mis wäikepõllumehed oma eraomanduse - jumaldamises üles seawad, ja ei näe, et kapitalism wäikewalmistuse ka põllumajanduses, samuti kui tööstuseski, välja tõrjub ja ära häwitab. Marksismi rewideerijatena seisawad nad wäikepõllumajapidamise kasulikkuse ja edulikkuse pettekujude wanigis. Marxi õpetus kapitalismi arenemi-

¹ S. o. „Aula parlamendi“ otsused. See rahwakoosolek ei olnud midugi partei kongress ja ta otsuse peale ei tule kui parteiresolutsioonide peale waadata. Üldiselt ja põhihoontes on seal aga enamlaste seisukoht (maa nationaliseerimise nõue) läbi wiidud.

Toim.

sest on viimaste aastakümnete kestel täieliku kinnituse leidnud. Kuigi kapitalismi arenemine põllumajanduses aeglasemalt läheb ja mahajäänud on, siis sellepärast, et kapital põllumajanduses seni end vähem ära tasub, vähem kasu annab kui tööstuses ja kaubanduses; pole siiski mingit kahtlust, et ka siin Marxi ja Engelsi õpetus täitsa õigel alusel seisab. Seda kinnitab ka juba praegu põllumajanduse tehnika arenemine, mis väikepõllupidamiste piiripostid ära koristab, just nõndasamuti nagu masinate tarvitamine tööstuses käsitööstuse välja tõrjub, tõrjub traktorite ja teiste põllutöömehhanismide tarvitamine väikepõllupidamise välja. Seda ei suuda takistada ühegi maa kodanlus ei väikemaapidajate klassi loomise ega ka nende toetamise kaudu, sest on juba üldiselt tunnustatud tõsiasi, et väikemaapidamistes töövõime on palju madalam on kui kesk- ja suur- taludes, rääkimata suurmõisatest, kus töövõime on neli, viis ja enam korda kõrgem on kui väikemaapidamistes. Seda nägid Marx ja Engels juba ammu ette, kui nad kinnitasid, et suurkapitalistliku walmistamise seadused ka väikepõllupidamise kohta makswad on.

Enne 1917. aastat ja 1917. aastal olid Eesti enamused järjekindlalt suurpõllupidamise (ühismaapidamise) poolt. Eestis olid sel ajal ühiskondlustatud suurpõllupidamisele üleminekuks kõik eeltingimised olemas. Kadastriliste andmete põhjal oli Eestis 3.834.419 tiinu maad, millest kuulus kroonule, mõisnikkudele ja põllupangale 2.222.506 tiinu ehk 58%, kuna ülejäänud osa 1.611.913 tiinu ehk 42% oli ostutalude omanduseks. Mõisatele kuuluvast kuuendiku- ehk kwoote- ja müümata talumaadest olid omanikud välja rentinud 509.854 tiinu ehk 22,9% väikemaapidamistena kasutada. Seega oli Eestis suurmaapidamistena kasutada 1.712.652 tiinu ehk 44%, väikemaapidamistena — 2.121.767 tiinu ehk 56%. Mõisate ehk suurpõllupidamiste kasutamiseks oli igal pool kõige parem põllumajandusline maa. Põllukultuuride kasvatamises, karjanduses ja põllumajanduslikes teh-

nikas seisid suurpõllupidamised talurahwa väikepõllupidamisest ees. Mõisates oli ka rohkearwuline palgatöölise (moonakate) kiht, kelle peale ühiskondlustatud põllupidamist wõis rajada, weel enam, kelle teaduslikum osa niisugust majapidamist nõudis.

Ühismaapidamise põhimõtete teostamise eest tuli enamlaste parteil ägedat wõitlust pidada sotsiaalrewolutsionääride, wäheamlaste ja teiste wäikekodanliste ning kodanliste parteidega, kes mõisamaade tükkimist propageerisid. Selles ideelises wõitluses läks enamlastel korda oma poole wõita maatameeste ja wäikemaapidajate organiseeritud enamus. Nagu 1905. aastal rahwaasemikkude koosolekul, nii wõtsid ka 1917. aastal maatameeste konwerentsid ja 1918. aasta algul Eesti põllumajanduse (töölise) kongress enamlaste seisukohad maaküsimuses omaks ning tunnistasid ühismajapidamisele ülemineku maatööraha huwidele wastawaks ja soowitawaks. Igalpool wõeti mõisad walla töö- rahwa nõukogude kätte ja jäeti mõisatöölisele ühismajapidamistena kasutada. Saksa okupatsioonil pärast, mis mõisad parunitele tagasi andis, ei saanud töö- lised ühiskondlustatud maid kuigi kaua pidada. Kuid maatameeste konwerentsi otsused jääwad ajalooliste tähtsena Eesti tööliklassi liikumise ajalosse ning kinnitawad, et Eesti enamused järjekindlalt rewolutsioonilise marksismi alustel seisid.¹

Maatameeste konwerents (detsembris 1917) wõttis maaküsimuses järgmise otsuse wastu:

„Maatameeste ja wäikemaapidajate konwerents tunnustab tarwilikus:

1) et suurmaad, nimelt era-, kroonu-, kiriku- ja asutuste-maad wiibimata ilma tasuta töörahwa kätte wõetaks. Linna mõisad jääwad linnawalitsuste, rüütelkonna mõisad ülemaalse töörahwa nõu-

¹ Autor ei peata kahjuks siin lähemalt meie partei seisukohal maaküsimuses enne oktoobri-rewolutsiooni. Teatawasti wõttis juba 1917. a. suwel maatöölise konwerentsi meie partei juhtimisel otsused maaküsimuse kohta wastu. Parteikonwerents kiitis need otsused õigeks. Toim.

kogu kätte, muud nimetatud suurmaad walla töörahwa nõukogude walitsemise alla;

2) et mõisate töörahwa kätte üleminek Eesti töörahwa- ja sõjawäelaste nõukogu juhtkirjade ja otsuste järele sünniks;

3) et mõisad, kus praegu suurmaapidamised olemas, mitte ära ei tükeldataks, waid seda majapidamist edasi jatkataks. Wäikemajapidajale tuleb mõisasüdamest enam eemalseiwatest maadest maad juure anda, kui selleks tarwidus. Walla töörahwa-nõukogud peawad selles sihis eelkawad wälja töötama ja need maakonna töörahwa-nõukogule kinnitamiseks ette panema;

4) lõpuks, et maa, metsade ja weekogude tarwitamise ja walitsemise wiisi Eesti töörahwa-nõukogu ära määraks, kus kõik Eestis elaw töörahwas üheõigusliselt esitatud on. Niisama otsustab Eesti töörahwa-nõukogu ära muude mõisapidamistega ühenduses olewate waranduste (ka mõisnikkude piimaühisuste, keskpõilumeeste-ühisuste jne waranduse) walitsemise wiisi.“

Sellel maatameeste ja wäikemaapidajate konwerentsil esines aruandjana maaküsimuse kohta sm. J. Anwelt, kes maaküsimuse lahendamise kohta järgmist seisukohta awaldas:

„Kui nüüd suurpõllupidamist tõepoolest ära jagada tahetaks, oleks see tegelikult üsna mõttetu. Igaüks wõtaks maalapikese, põlluriistakese, wõi masinarahtakese, mis talle paremini meeldiks, kuid nendega poleks tihti midagi peale hakata, põllupidamise puuduksid kõige hädalisemad tarbenõud. Tagajärjeks tuleks nälg.“

Enamlased on kohe algusest organiseeritud maadewõtmist soowitanud ja teewad seda ka nüüd. Selle kawandina soowitab aruandja: 1) iga mõisa tööliste wanemate-nõukogu asutada, kes asja lähemaks korraldajaks jääks, — wäljaspoolt ei saa mingisuguste juhatuskirjadega ega reeglite läbi neid küsimusi ära otsustada aidata, mis mõisate ülewõtmisel igalpool koha peal tekiwad. Ometi ei jääks selle wanemate-nõukogu

kätte täielik mõisate walitsemise wõim, mille abil nad heal juhtumisel mõne suurpõllupidamise teatud töölistegrupi eraomanduseks — kuigi kaudses mõttes — wõiksid tunnistada, mis teised wäljaspool mõisat asuwad maatamehed uuesti wäljakannatamata seisukorda tõukaks. Seepärast peab 2) järgmiseks üldõldisemaks walituseasutuseks walla töörahwa-nõukogu olema, kes terve walla maatarahwa nimel ja wolitusel, kelle poolt ta walitud, talitab. Wäiksemaid majapidamise asju ajab nii siis mõisawanemate-nõukogu, kuna suuremad üldõldisema tähtsusega toimetused walla töörahwa-nõukogu hooleks jääks... Siin oleks waja weel iga walla kohta põllumajanduslisi asjatundjaid — instruktorisi-ametisse palgata, kes niihästi praktilikus põllumajanduses, kui ka raamatupidamises juhatus annaksid ja töörahwa-nõukogudel mõisate üle kontrolli pidada aitaksid. Walla töörahwa-nõukogude tegewus käiks omakorda maakonna-nõukogude kontrolli ja korralduse alla, kelle otustada ka suuremad majanduslised ettewõtted, nagu metsade raiumine jne jääks.

Aruandja toonitab, et nõukogude walituse maaprogrammi teostamisel kõigepealt maatöölaliste töötingimised ja elujärg paremaks muutuwad, kõigepealt tööpäew lüheneks (8-tunniliseks) ja praegused üliwiletsad korteriolud paraneksid.

Wiimases asjas tuleb kõigepealt härrastemajadest parunid wälja ajada ja häärberid koolimajadeks, koosolekuruumideks ja tarbekorral mõisatöölaliste elukorteriteks muuta.

Edasi wõrdleb sm. Anwelt suur- ja wäikepõllupidamise wiisi ja leiab esimese wiljakama ja wõrdlemisi wähemat tööjõudu tarwitawa ja seega tööliklassile kasulikuma ja otstarbekohasema olewat kui üksikuteks wäiksepõllupidamisteks killustatud maapidamise.

Missugused mõisad ära wõtta tuleb? Kõik mõisad, ka „hallparunite“ omad. Ometi tuleb maadekreidi järele weel keskkohtades otsustamisele, missugune peaks talupoegade käest ärawõetawate suurpõllupidamiste maaulatuse alam-

määr. olema. Siin tuleks talupoegade suurtalude ja karjamõisate ärawõtmi-sega wiiwitada. Ka kirikute maad tuleb ära wõtta. Kuid iga üksik töölisteorga-nisatsioon koha peal töötagu julgelt ja kindlalt, ilma et ta keskkoha wõi selle juhatusse peale loodaks. Nõukogude walitsus ütleb: wõim on rahwa käes, sellepärast peab rahwas ka ise kõik uuendused, dekreedid teostama ja kõige-pealt maa mõisnikkude käest ära wõtma.

Sm. Anwelt juhib konwerentsi tähel-panu selle peale, et weel üsna laialt arwamine näib walitsewat, nagu saaks mõisate ärawõtmise puhul igaüks tüki maad. See on wõimata. Esiteks ei jatkuks juba maad, kui teda nii täiesti hinge peale ära jagada niiwõrd, et saadud lapikest harides perekond sellest ülespidamist saaks. Ka oleks üsna aasialik ettekujutada, et kõik esimesel wõimalusel põlluharijateks hakkaksid..

Nüüd wõetakse esiteks maa, siis ma-jad ja wiimaks wabrikud rahwa kätte, et õiglast töö ja saaduste jaotust korral-dada. Ometi ei mõtle praegu ükski tööline selle peale, et maale näituseks kandimeheks minna. Meil pole nii-hädasti maad, kui korralikku ülespida-mist waja, mida teatud töölistekihi jaoks maa ainult kui üks looduslik walmis-tuseabinõu kindlustama peab.

Igasugune rendi- ja maawõlgade maks-mine tuleb wiibimata seisma jätta... Kandimeestele ja teistele pisikohapida-jatele peab mõisa ääremaadest katsuma maad juure anda, kus see wõimalik.¹

Läbirääkimistel awaldab sm. Pöggel-mann weel kord partei seisukohta maa-küsimuse lahendamises: „Meie partei nõuab, et maaküsimuse otsustamisel niisugune põlluharimise wiis tarwitusele wõetaks, kus töö kõige wähema jõu-kulutuse juures kõige rohkem wilja kannaks. See oleks suurpõllupida-mine.“

Oma lõpusõnas toonitab sm. Anwelt: „Talusulaste elujärje parandamiseks ja palga tõstmiseks tuleb wiibimata sam-

musid astuda. Ka pole suurtalukoh-tade ühteliitumine ja ühisharimine wõi-matu.

Wäikekohtadele tuleb mõisate maa-tagawaradest heina- ja karjamaad juure anda, kuid ainult walla töörahwa-nõu-kogu otsuse põhjal.“

Ka Eesti töörahwa põllumajanduse kongress 6. jaanuaril 1918. a. wõttis enamlaste seisukoha maaküsimuse la-hendamise asjus omaks, kuna sotsiaal-rewolutsionääride ettepaneku poolt mõne saja liikmelisel kongressil ainult 22 häält anti.

Kõik need tõsiasiad kinnitawad, et Eesti töörahwas rewolutsioonilise sot-siaaldemokraatia maaprogrammi teosta-mises ainust õiget wäljapäaseteed nägi oma seisukorra parandamiseks, kuna sm. Anwelti ettekantud aruanne ja ette-pandud resolutsioon tõendawad, et Eesti enamlased rewolutsioonilise marksismi teooriat maaküsimuse lahendamises jär-jekindlalt ellu wiisid.

Saksa okupatsiooni ja Eesti ajutise walitsuse päiwil seisid enamlased endi-selt suurmaapidamise alusel. Sm. An-welt kirjutab 1919. a. oma raamatu-keses „Töörahwa wõimuwalitsuse kind-lustamisest“:

„Eestis, kus kõik parem põllumaa suurtesse majanduslistesse üksustesse (mõisatesse) koondatud, oleks maajaga-mine weel suurem kuritöö sotsialismi wastu, kui tööstusasutuste õhkulask-mine.“ (Lhk. 32.)

„Kuid hoopis keerulisem on asi wäike-ja kesktaludega. Nende kommuuna-deks muutmine on arusaadawalt selle-pärast raskem, et siin mitte paari tu-hande mõisnikuga, waid mõnekümne tuhanda talupidajaga tegemist on.

Ometi näib asi siingi lihtsam olewat, kui see pealiskaudselt waadates paistab. Meie ei tohi kunagi rohkem ette wõtta, kui läbi wiia suudame. Sellepärast tuleb meil tahes ehk tahtmata talu-kohad mõneks ajaks eraettewõtetena järele jätta. Esialgu annawad mõisad töörahwa-walitsusele niipalju tööd, et tegelasi talude ühismajapidamise kor-raldamiseks et jatku. Weel enam: kui põlluteadlaste puudust ja teguwõimu-

¹ Refereeritud selleaegsete ajalehtede järele.

liste kommunistide wähest arwu silmas pidada, peab tunnistama, et algul isegi mõisamajapidamiste korrastamisega määratuid raskusi tuleb. Võib olla, esimestel aegadel suudab nõukogudewõim ainult osa mõisaid korralikkude kommuunadena sisse seada.

Aga kuigi kommunistiline partei talupojad algul „iseseiswateks“ jätab, ometi ei tähenda see, et partei oma programmi teostamisest külas lahti ütleb. Kõik kommunistide püüe peab selle poole sihitud olema, et võimalikult lühikese aja jooksul ka talupojad ühiskondlise töö juure jõuaksid.

Siin tuleb parteil kahesuguseid abinõusid tarwitada.

Üheltpoolt peab kihutustööd kommunismi õpetuse laialilaotamiseks külades korraldama. Kui mitte osagi talupidajaid ühispõllupidamise poolt pole, on selle mõtte teostamine liig raske. Praegu on talupidajaid, kes kommunismi poole hoiawad, mõned üksikud. Seda arwu tuleb kihutustöö abil suurendada. Talupidajate noorsugu wõtab meie ideed wõrdlemisi kergelt wastu. Peab meeles pidama, et talupidajale, kes palgalist tööjõudu ei tarwita, wõi õige wähe tarwitab, ise esimesena tööle minnes ja wiimasena tulles, ühismajapidamisele üleminek kahjulik ei ole. Wastupidi, ta wõidab ainult sel teel enesele korralikud elamistingimised. Wälke- ja keskpõllupidaja on kommuuna wastu just niisama, nagu Eesti talupidajad aastat kolmkümmend tagasi soode kraawitamise, põllutöomasinate ühisuste wastu olid. Ta peab asjaga kõige esmalt tuttawaks saama.

Peaasi ei ole aga külades mitte kihutustöö sõnadega. Tagurline, kitsa silmaringiga talupidaja peab tegelikult nägema, et tal kommuunas töötada kasulik on. Just selle peale peab kommunistiline walitsus oma poliitika juhtima.“ (Lhk. 33—34.)

Eesti enamlaste seisukoht maa- ja talurahwa-poliitikas leidis heakskiitmist ka Lenini poolt.

Lenin kõneles sellest 11. jaanuaril 1918. a. III Ülewenemaalisel nõukogude kongressil järgmist:

„Ei ole ühtki sotsialisti, kes ei tunnistaks seda silmapaistwat tõde, et sotsialismi ja kapitalismi arenemise wahel on pikk, enam ehk wähem raske proletariaadi diktatuuri ülemineku-ajajärk, ja see ajajärk oleneb oma wormide poolest palju sellest, kas mõõduandew on wäike- wõi suuromandus, madal wõi kõrge kultuur. Arusaadaw, et üleminek sotsialismile Eestimaa, sellel wäiksel maal, kus elanikud wiimseni kirjaoskajad, mis koosneb suurpõllupidamistest, ei wõi sarnane olla üleminekuga sotsialismile Wenemaal, mis on peaaegalikult wäikekoodanline. Sellega on tarwis arwestada.

Iga teadlik sotsialist ütleb, et sotsialismi ei saa talurahwale wägivaldselt peale suruda ja tarwis on arwestada ainult eeskujule, abi ja talurahwa hulkade elupraktika kogemustega.“ (Lenin, k. k. XV, lhk. 75.)

Kuid ajalooline arenemisekäik ei wõimaldanud sedakorda Eestimaa proletariaadil sotsialismi teostamise teele asuda.

Rahwuswaheline olukord kujunes ühenduses Bresti rahuga, kus Trotski „ei sõda ega rahu“ poliitikat ajas, niisuguseks, et imperialistlike junkruse Saksamaa wäed Eestimaa okupeerisid ja parunid ja Eesti töusikkodanluse proletariaadi diktatuuri alt ja sotsialismi hädaohu käest wabastasid. Nõukogudewalitsus oli sunnitud Saksa sõjawäelise ülewõimu ees Eestist lahkuma. Nõukogudewõim langes. Mõisad wõeti töörahwa käest ära ja anti parunitele tagasi.

Tõsi, Saksa okupatsioon püsis Eestis ainult kaheksa kuud ja warises kokku Saksa rewolutsiooni tagajärjel. Selleks ajaks oli aga Eesti töusikkodanlus suutnud end niiwõrd organiseerida, et ta Seckendorffilt wõis wõimu wastu wõtta, kes oma Eesti kodanlusest klassiwendi toetas proletariaadi mahasurumisel ja kodusõja organiseerimisel. Lahtipuhkew kodusõda Eestimaa proletariaadi (Eesti Töörahwaga Kommuuna) ja eesti kodanluse (ajutise walitsuse) wahel omandas.

aga algusest peale rahwuswahelise kodanluse interventsiooni ilme. Saksa imperialistlikud wäeosad wõtsid Narwa all punaste pealetungimise esimesed lahingud wastu. Samal ajal walwasid Tallinna proletariaadi rewolutsioonilise wõitlussammu järele hambuni sõjariistus okupatsiooni wäeosad, hiljem merelt Inglise laewastik. Soomest, Taanist, Rootsi jne sai eesti tõusikkodanluse sõjawäelist abi punaste polkude wastu wõitlemiseks. Teda toetasid ka wene walgekaardlased, kes Nõukogude-Wenemaalt Eestisse olid põgenenud ja seal warju leidnud, nii et eesti tõusikkodanlus oma „iseseiswa“ wõitlusega oma „enese-määramise“ eest tänu wõlgneb just rahwuswahelise kodanluse walgekaardi toetusele ja abile (sõjawarustuse, laenude, toiduainete jne näoi). Juba kodusõja ajal leidis eesti tõusikkodanluse „iseseisew“ wabariik de facto tunnistamist liitriikide (Inglismaa, Prantsusmaa ja Itaalia) ja hiljem teiste kodanliste riikide poolt, mille tõttu korda läks punaste pealetungimist tagasi lüüa ja kodanluse diktatuuri tööliklassi ja talurahwa kurnamiseks ja allasurumiseks kindlustada.

Suurt osa eesti tõusikkodanluse diktatuuri kindlustamises etendas aga just maaküsimus. Töörahwale anti suuri lubadusi maa jagamise asjus. Need lubadused wiisid osa maatöörahwast eksiteele ja ühenduses jõhkra walge terroriga sumbutasid eesti töörahwa rewolutsioonilist liikumist ning andsid seega kodanlusele aega „hinge tagasitõmbamiseks“ ja oma wõimu kindlustamiseks.

Asutaw kogu oli eesti kodanluse esimene suurem wõit töörahwa üle. Sotsid ja tööerakondlased, kes siin rõhuwas enamuses olid, lubasid kõigile maad anda, kes seda aga isikliseks harimiseks soowiwad saada. Nad kilkasid parunite selgroo murdmisest, parunitele waia pähe tagumisest ja ajaloolise ülekohtu heakstegemisest ning feodalismi jäänuste likwideerimisest Eestis. Asutaw kogu töötas wälja Eesti maaseaduse,

mis 10. oktoobril 1919. a. wastu wõeti. Selle seadusega wõõrandatakse kõik mõisnikkude suurmaapidamised ja määratakse maasoowijatele wäljajagamiseks. Maasoowijate nimekirjad seab kokku walla-nõukogu, kus kodusõja ajal Maaliit (eesti hallparunite s.o. külakurnajate erakond) töörahwa esindajate mahatapmise ja arreteerimiste tagajärjel suuremas osas Eestimaa waldades end „demokraatliselt“ oli maksma pannud. Maad lubati maaseaduse alusel isikliseks harimiseks kahehobuse töönormi kohtade suuruses, eluasemeks ja käsitöökohtadeks. Maasaajatel pidi aga wastaw põllumajandusline inwentaar olema, millega arwestas walla-nõukogu maasaajate nimekirjade kokkuseadmisel, kus kaaluti, kas maatahtja ka põllumeheks kõlbab. Lihtsurelikud maatahtjad jäid aga harilikult eesõigustatud maasoowijate nimekirja sappa ja isegi nimekirjast wälja ja selle tagajärjel ka ilma maata, sest et nende tarwis tükeldamisele määratud mõisast kruntisid üle ei jäänud. Klassisõjas töörahwa tapmises waprust ülesnäidanud sõdurid, n.n. „ristirüütlid“, sõjainwaliidid, kodusõjas surmasaanud sõdurite perekonnaliikmed, hallparunite pojad ja wäimehed — kõik need olid eesotsas kõrgemate sõjawäelastega eesõigustatud maasaajad. Teised ülejäänud maatahtjad — endised mõisateenijad, maatamehed, kandikohaja popsikohapidajad, saunikud ja rentnikud ning wäikemaapidajad — kõik need maatöörahwahulgad jäid maast ilma sel lihtsal põhjusel, et nende tarwis eesõigustatud maatahtjatest maad üle ei jäänud, wõi ei olnud neil ainelisi wõimalusi (inwentaari, raha).

Maareformi algusest peale on Eestimaa Kommunistiline Partei maatöörahwahulkade huwide eest wõitlust pidanud kodanlise maaseaduse wastu.

Missugune oli siis Eestimaa Kommunistilise Partei seisukoht eesti kodanluse ja sotside maaseaduse wastu wõitlemises ja kuidas kaitses ta töörahwa huwisid?

4. Eestimaa Kommunistilise Partei seisukohalt maa- ja talurahwa-küsimuses maareformi teostamise päiwil

Kodusõja ajal, pöörase walge terrori ja hirmuwalitsuse surwe all wõttis Eestimaa enamline organisatsioon (Wenemaa Kommunistilise Partei osa) endale Eestimaa Kommunistilise Partei nimetuse. Kuigi kodusõda proletariaadi kaotusega lõppes, kuigi kodanlusele ja tema Siioniwahtidel sotsidel korda läks maareformi lubadustega ja walge terrori abil töörahwahulkadesse pettelootusi istutada, jatkas siiski Eestimaa Kommunistiline Partei suurpõllupidamise propageerimist, paljastades sotside ja tööerakonna poolt wäljaiõõtatud maareformi ja nende parteide töörahwa-äraandlikku tegewust ja iseseiswate sotsialistide tuulelipu-poliitikat maaküsimuses.

E.K.P. „Programmilistes põhilausetes“ (1920) on lühidalt ära määratud ka partei poliitika ja taktika maa- ja talurahwa-küsimuses. Wastaw osa programmi kawas on järgmiselt wormuleeritud:

„Walmistamise tähtsam abinõu on maa. See tuleb ajawilimata, kui kodanline walitsus on kukutatud ja poliitiline wõim töörahwa kätte wõetud, töörahwa ühismanduseks tunnistada ning igasugune eraomanduseõigus maa, metsade ja wete kohta kaotada.

Otsekohe tulewad seniste omanikkude wõi pidajate käest ärawõtta ja töörahwa ühismaapidamiseks muuta kõik mõisad, kärjamõisad ja mõisatolised, üksikud wõi ühendatud suurtalud, niisama kui kõik need talukohad (olgu nad suured, keskmised ehk väiksed), mille pidajad töörahwa wõimuwalitsuse eest ära põgenedes koha maha jätsid, wõi oma kohuste täitmise eest riigi wastu kõrwale puigeldes kohapidamist kuritahtliselt kitsendawad.

Kesk- ja wäikemaapidajatele jääb nende käes harida olewate kohtade tarwitamise õigus, kuid kogu majanduspoliitikaga, sõnalise agitatsiooniga ja töökaitse määruste järjekindla

järewalwamise teel tuleb ka nende keskel püüda ühismaapidamise poole, et palgatööd lõpulikult kaotada ja põllutöö wiljakust tõsta.“

See dokument kinnitab, et E. K. P. nõuab kogu maa, metsade, wete töörahwa ühismanduseks tunnistamist ja kontrrewolutsionääridelt ärawõetud suurpõllupidamiste ja wäikemaapidamiste ühismajapidamisteks muutmist. Sellel seisukohal püsis E.K.P. ka maareformi teostamise päiwil.

Maareformi wäljatöötamise puhul asutawas kogus, kus sotsiaaläraandjad ühes töö (kurnamise) erakonnaga suuri lubadusi töörahwale jagasid ja kõlawaid sõnu tegid, kirjutas põrandaalune lendleht nr. 39 — 25. juulil 1919. a.:

„See äraandlik „rahwaesitus“ riisub rahwa weel kord paljaks, täidab parunite taskud, nii kui truu opman, weel kord rahwa were ja higiga ning taob waja — mõisatöölise pähe, wiisates neid uulitsale mõisates, mis tükeldamisele tulewad. — Asutaw kogu annab maad — kodanluse töörahwa kulul. Siin pühitseb kodanlus oma wõitu töörahwa üle. Maaküsimus otsustatakse wäljaspool asutawat kogu.“

Kas pole see nüüd nõnda sündinud? Üle poole mõisatöölisest on maata jäänud ja kuuse alla aetud, parunitele maksetakse praegu rahwa were ja higi arwel tasu. Sellepärast wõitles Eestimaa Kommunistiline Partei mõisate tükeldamise wastu, sest see häwitab mõisatöölise rohkearwulise pere, „taob mõisatöölisele waja pähe“, ei murra parunite selgroogu, nagu seda tööerakondlased ja sotsid asutawas kogus lubasid, waid on nad eesti soost mõisnikkude ja hallparunite selgroogu ühte kaswatanud, sest kõik need miljardid, mida praegu põliste eesti maarahwarööwijatele ja -kurnajatele wõõrandatud mõisate tasu näol rüppe loobitakse, neile tagasiantud tööstusettewõtted ning 2—4-hobuse töönormi suuruses jäetud

kohad kinnitawad, et parunid eesti töusikkodanlusele klassiwendadena palju kallimad on, kui uued kahehobuse-töönormi suurused ja pisemad asundus-talupidajad, kellest kodanlus eestkätt kõik üdi wälja imeb.

Eks olnud E. K. P. lendlehe sõnad 25. juulist 1919. a. otse prohwetlikud. E. K. P. nägi ette, et asutaw kogu annab maad kodanlusele töörahwa kulul. Sellepärast wõitleski E. K. P. kohe maaseaduse loomise algusest peale maaseaduse vastu. Kuid mitte üksnes selles ei seisnud maaseaduse peapahe, waid ka „selles, et ta mõisad tükeldab. Mis sellest järgneb? Sellest järgneb, et töölistepartei peab tükeldamise ja jagamise vastu järjekindlalt, wisalt ja wanumatalt wõitlema ja ühismaapidamise korraldamise wadjadust töölistele wäsimatult selgitama“. „Ainult ühismaapidamine Eesti nõukogude wabariigis ja ainult töörahwa rewolutsioon wastawad kogu talurahwa tuludele maaküsimuse lahendamisel. See on kommunistide (enamlaste) seisupaik olnud algusest peale. Ja ajalugu näitab, et meil õigus on.“ („Kommunist“ nr. 1 (17) — 1920. a., ja „Kommunist“ nr. 3 (19) — 5. juulist 1920. a.)

Ja ajalugu kinnitab seda. Seda näeme praegu Nõukogude-Liidus, kus enamlastepartei rewolutsiooni ajal, iseäralistes oludes äratükeldatud mõisaid ja kogu talumajapidamisi koondab suurteks ühismajapidamiseks.

Kui „maaseaduse teostamise“ määrused maksma pandi, et maad peawad eestkätt saama sõdurid, siis tuli sellest ju tegelikult wälja „ülemaaline jürüpäew kehwikutele“. „Maad anti jõukatele sõduri firma all, sest töölisel, olguta kas wõi kahekordne sõdur — ei ole seda jõudu, et renti maksta, seemne-wilja osta, inwentaari muretseda, arweliisi sissemaksusi ja käemehi kokku ajada jne.“ Ei aidanud siin ka isesotside agitatsioon mõisate artellide kätte ühisharimisele wõtmiseks. Seda-sama lubas sotslikult ka maaseadus teha. Kuid põllutöõministeeriumi poolt heaks kiidetud „mõisamaa harijate ühiseuse“ normaalpõhikirjas on kahel korral

(§ 2 ja 40) üteldud, et ühisus lõpetab oma tegewuse, kui mõis on planeeritud ja maaseadusele wälja antud. Maaharijate-ühisused, mida kõige enam asutati Saaremaal peale „mässu“ mahasurumist, ei olnud sisuliselt muud midagi kui riigimaado kollektiivsed rentnikud, kes selle järele pidi walwama, et rent õigel ajal ära makstaks, kõik maksud ja kohustused, mis enne omaniku kanda olid ja nüüd rendnikkude peale läksid, korralikult täidetak. Kodanlise maaseaduse teostamine pühkis ajaloo-pühkmekasti need maaharijate-ühisused, mis iseseiswate sotsialistide „rumala ja petliku unistusena“ tulwatele põlvedele mälestuseks on jäänud, sest tänapäewa Eestis ei ole ühtegi maaharijate-ühisust järele jäänud.

E. K. P. paljastas kohe selle isesotside wäikekodanlise pettepidi kui ta kinnitas, et ühismajapidamine kodanlise riigi keset kapitalistlikult korda areneda ei saa, sellepärast, et „kurnajateklass ainult kapitalistilisi ühisettewõtteid — aktsiaseltsid armastab, proletaarilisi ühisettewõtteid aga, mis palgatöö kurnamisele rajatud ei ole, kõigest hingest wihkab.“

Sotsid ja isesotsid püüsid paralleelset joont tõmmata Eesti „maareformi“ ja Nõukogude-Wenemaa agraarrewolutsiooni wahel. Nad küsisid „imestusega“: Miks ei wõi Eesti wabariik mõisaid tükeldada, kui Lenin sedasama Wenemaal tegi. „Kommunistis“ wastati sellele:

„Mõisate tükeldamist Eestis ei wõi samale pinnale seada mõisate tükeldamisega Nõukogude-Wenemaal. Wenemaal sündis see sel teel, et talurahwas töölisteklassi eestwedamisel — üles tõusis mõisnikkude vastu ja mõisate maad ning raudwara talurahwa nõukogude poolt ära jagati. See jagamine sai töölisteklassi ja talurahwa rewolutsioonilise liidu alusmüüriks, mida ei ole lõhkuda jõudnud terve kapitalistilise ilma wägi ega wõim. Ainult see liit teeb wõimalikuks töörahwa nõukogudewõimu püsiwuse Wenemaal, kuigi üleilmse proletaarse rewolutsiooni puhkemine wilbinud on. Kodanlise walitsuse poolt tehtaw mõisate tükeldamine Eestis loob tugesid kodanluse wäewõimu wa-

litsusele: häwitades suurmaapidamist, pillab see laiali mõisatöölisi ja seab nende asemele väikekodanlisi kahehobusepidajaid.“ („Kommunist“ nr. 5 (28) — 1921. a.)

„... Tükeldades mõisad on Lenin: 1) töörahwa rewolutsiooni Wenemaal võimalikuks teinud ja 2) Nõukogudewõimu püsiwuse niisugusel maal, kus töolisteklassi waewalt 10 prots., võimalikuks teinud.

Tükeldades mõisad on aga Päts: 1) klassisõjas kodanluse diktatuuri maksma pannud ja 2) seda diktatuuri tänapäewani alal hoidnud.“

Selles on see „pisikene“ wahe, kui jutt on mõisate tükeldamisest Nõukogude-Wabariigis ja „demokraatlikes“ härrasriigis. Selle wahe pärast on kommunistiline partei seal tükeldamise poolt, siin tükeldamise wastu.

Mõisate tükeldamine seisma! Mõisad ja suurtalud tööliste kontrolli alla! Need olid põhihüüdsõnad, mis Eestimaa Kommunistiline Partei kodanluse maaseaduse wastu wõitlemiseks üles seadis.

„Mitte selle eest ei pea töölised wõitlema, et mõisad saaksid tükeldatud ning jagatud tõusikkodanlusele. Waid maa-töölised peawad wõitlema, et mõisate tükeldamine lõpeks ning mõisates ning suurtaludes maksma saaks pandud tööliste kontroll kurnajate üle. See on tööliste kontroll selle üle, et mõisnik ja hallparun maid sööti ei jätaks, rõõwpõllupidamist ei toimetaks, majapidamist ei laastaks. See on ettevalmistamise-aste mõisate ja suurtalude (mõisataoliste suurtalude — J. R.) wõtmiseks tööliste kätte rewolutsiooni teel.“ („Kommunist“ nr. 2 (25) — 1921. a.)

Mõisate tükeldamine seisma, mõisad ja mõisataolised suurtalud tööliste kontrolli alla — see oli rewolutsiooniline hüüdsõna, mis sisuliselt tähendas maaseaduse äramuutmist rewolutsiooni teel. Mõisad pidi maatöörahwade komiteede kätte üle wõtma ja kurnajate wõimu asemele seadma töörahwa wõim.

„Mõisate tükeldamine seisma — wõitlus selle lipukirja all ei pea milgil moel sihitud olema uute asunikude wastu, olgu need wallitsusewõimu poolt oma

maasaajatena juba kinnitatud wõi mitte. Sedamööda tähendab siis see hüüdsõna asunikku kohta seda, et „mis käes, see käes“.

Asunikkuude põhihulgad on wäikemaapidajad, s.o. põllumehed, kes rentnikudena ilma wõõra tööjõu palkamata oma kohta hariwad. Hoopis ekslik on asunikku hallparuniks nimetada. See nimetus on kohane ainult suurasunikku-tele (mõisasüdamete pidajatele — J. R.), kelle majapidamine wõõra tööjõu kurnamisel põhjeneb. Et asunikud pahasti ühes hallparunitega lähewad, see on tõsiasi, kuid see ei tee asunikust weel hallparunit, niisama kui see ei tee töölisest kapitalisti, kui ta käsikäes kapitalistiga peaks hääletama.

Meie ülesanne on wäikemaapidajate ja nende hulgas ka asunikkuude praegust waenulikkust töörahwa-rewolutsiooni wastu kaotada.

Asunikkuudele tuleb selgeks teha, et nad töörahwa-rewolutsiooni wõidust otsekohe kasu saawad. Asunik wabaneb siis rendimaksust, wõlgadest, mis riigil ja liiakasuwõtjatel tema käest nõuda on, ja — pääseb selle koorma alt, mis kodanline wallitsus tema turjale laob tasumaksuna parunitele mõisate eest: asunik saab wõimaluse tarwitada mõisa põllumasinaid, mis nüüd rikaste kätte lähewad, põllumajanduse-ühisused (kooperatiivid ja muud), mis praegu hallparunitele ja jõukatele kasu toowad, pannakse töörahwa wõimu poolt kehewemate kihtide teenistusse.

(Märkus: oma naha ja koha pärast on põhjust wäriseda ainult need asunikud, kes maad on saanud tasuta oma weretööde eest töörahwa kallal: need timukad tuleb rewolutsioonilise tribunaali kätte andal!)

Wõitluses mõisate tükeldamise seismapaneku ja tööliste kontrolli eest tuleb kõik legaalsed (seaduslikud) wõimalused ära kasutada, nagu sellekohaste otsuste tegemine mõisatöölise, maatöölise-ühisuste ja muude tööliste koosolekutel; protestid mõisatöölise wäljatõstmise wastu.

E. K. P. peab maatöölisi korraldama ja üles kutsuma mõisate tükeldamise seismapanekut ja tööliste kontrolli läbi

wiima, küsimata, kas see „lubatud“ wõi „keelatud“, seaduslik wõi seadusewastane.“ („Kommunist“ nr. 5 (28) — 1921. a.)

Nagu neist dokumentidest selgub, seletas Eestimaa Kommunistiline Partei awalikult, et töörahwa - rewolutsiooni wõidu korral jääwad kõik wäljajagatud maad asunikude kasutada, ükspuhas, kas nad walitsusewõimude poolt oma kohtadele maasaajatena juba kinnitatud on wõi mitte. Oma koha pärast on põhjust wäriseda ainult neil asunikudel, kes maad on saanud tasuta oma weretööde eest töörahwa kallal.

Eestimaa Kommunistiline Partei kõwendas nüüd veel enam oma tööd maa-tööraha hulkades, kes maasaamisest juba täitsa pettunud olid. Ta kirjutas oma lendlehes 24. mail 1921. aastal:

„Maatöölised, takistage mõisate jagamist kõikide abinõudega. Mõisate hakkimine tuleb otsekohe seisma panna. Selleks on kõige pealt waja, et töölised waldade, kihelkondade ja maakondade kaupa hästi ärakorraldatud oleksid. Wiimane kui tööline maatöölise-ühisuste liikmeks, ja ühisuste etteotsa tuleb panna niisugused mehed, kes mõisate hakkimise wastu on ja töölisi korraldada oskawad wõitlusele. Wallanõukogude walimistel seadku töölised niisugused kandidaadid nimekirja üles, kes wallanõukogusse läheksid lipukirja all: Mõisate tükeldamine seisma, mõisad ja suurtalud töölise kontrolli alla! Kõik wõim töörahwale!

Kõrwuti sellega tuleb luua kommunistlisi pörandaaluseid kollektiive kindlastest kommunistlistest töolistest. Iga arusaaja tööline peab asuma kihutus-tööd tegema, et kõik töölised maal ja linnas teadlikult mõisate hakkimise wastu hakkaksid olema. Niiwiisi kogutakse see wägi, mis siis maalitud põllumeestel himu ära ajab mõisapiruka õgimist jätkata.“

Maatöölise rahulolematuse kaswamine maaseaduse wastu ja E. K. P. töösüwendamine maal, mis organiseeritud maatöölised Wiljandis, Pärnus, Wiru ja Järwa maakondades sotside mõju alt ära wiis ja nende wõitlust linnatöölis-

tega ühtsustas — ühisele wõitluswäerinnale aluse pani, kus maatöörahas nõudis mõisate tükeldamise seisma-panekut ja mõisate ja suurtalude töölise kontrolli alla wõtmist, ajas wäikekodanliste parteide ninamehed marru.

„Waba Maa“ kirjutas (1921. a. nr. 134):

„Kommunistide hüüdsõnaks wallawallimistel on: Mõisate tükeldamine seisma! Suurmaapidamine peab alles jääma. Tähendab, ka seniste asunikude käest tulewad wäikekohad tagasi wõtta ja maaharijad iseseiswatest põllupidajatest uuesti mõisamoonakateks muuta. Nii-kaugele on siis kommunistid oma . . . suurmajapidamisega saanud. Meie maaseadus peab seisma pandud saama, wäikekohad uuesti mõisateks koondatama.“

Selle peale wastas „Kommunisti“ lendleht nr. 27:

„„Waba Maa“ wassib täie teadmisesega. Kui meie nõuame, et mõisate tükeldamine seisma pandaks, siis tähendab see ainult seda, mis öeldud, ja mitte midagi rohkem ega vähem, sest meie partei ei ole wälisministri partei. Kommunistiline partei kutsub wäikemaapidajaid — ka uusi asunikke — üles, käsikäes töölikklassiga wõitlema ja kodanlist walitsust kukutama. Sest — kui see walitsus edasi kestab, siis sõõb jõukam kehwe maapidaja ära! Meie partei seisukoht on: mitte ühegi wäikemaapidaja käest, ka asunikude käest mitte, maad ära wõtta! Kes omale kahehobuse paradiisi juba saanud on, see maitsku seda õndsust ja orjaku 18 tundi päewas, kuni tal mõistus pähe ei tule ja ta ühes töolistega kodanlisele korrale lõppu peale ei tee! — Et „Waba Maa“ nii wassib ja meile „neegripoissa“ ukse ette paneb, siis näitab see, et meie partei seisukoht mitte ainult töölisele, waid ka asunikude huwidele wastab. Tööerakonnal on wesi ahjus ja sellepärast ta hääletoru walet pasundabki. Et wassimisele ette jõuda, teatame: meie hüüdsõna — „Mõisad ja suurtalud töölise kontrolli alla“ ei käi mitte Põhja-Eesti suuremate talude kohta, waid — eestkätt Lõuna-Eesti suurtalude

kohta, mille majapidamine mõisataoline on (Põhja-Eestis on neid väga vähe). Ni ei kõlba see mitte kõikide nende kohta, keda praegu hallparuniteks nimetatakse, vaid ainult nende suurtalude kohta, mis oma majapidamise viiside poolest mõisa järjel on. See on see liik suurtalused, mille wõõrandamist (äravõtmist) meie partei programm nõuab."

Need väljawõtted „Kommunistist“ ja pörandaalustest lendlehtedest annawad küllalt selge pildi sellest järjekindlast marksistlik - leninistlisest talurahwepoliitikast, mida Eestimaa Kommunistiline Partei maareformi teostamise päiwil maaproletariaadi ja kehwtalurahwa huwides ajas.

J. Reesen
(Järgneb)

J. Anwelt

Parempoolne kallak Üleliidulises Kommunistlises (enamlaste) Parteis

44 lehekülge. — Hind 20 kop.

Saada „KÜLWAJA“ KIRJASTUSEST, Ленинград 31, улица 3-го Июля № 48.

J. ANWELT

„Meie lahkumineku“

ehk

ЭКР „mastarinna“ ajaloolised unenäod

Eestimaa enamlaste partei arenemisest ja wõitlusest igasuguste kallakutega parteis

135 lehekülge

Hind 50 kop.

ON ILMUMAS LÄHEMAL AJAL:

J. Anwelt

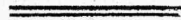
Lenini partei ja trotskistid

JÄLGIGE „E D A S I“ KUULUTUSI.

Rariteid
ENSV
riiklik Avalik
uamatukogu

SISUKORD

	Lhk
Suur Oktoober Tartus	1
Wiljandi sündmused 1917. a. ja 1918. a. algul	24
Eestimaa Kommunistlise Partei seisukoht maa- ja talurahwa-küsimuses Eestis	38

E. K. P. ajaloo-komisjoni ajakiri

„Proletaarne rewolutsioon Eestis”

ilmub 4 korda aastas.

Ajakirja tellimise hind: aastas (4 nummert) 2 rbl. 50 kop., $\frac{1}{2}$ aastas (2 nrt) 1 rbl. 25 kop. Väljamaale: aastas 1 dollar 50 senti, $\frac{1}{2}$ aastas 75 senti.

Ajakirja tellijad, kes endiseid numbreid järelsaada soovivad, maksavad: nr. 1—6 eest 4 rbl. 50 kop., eraldi 1. nr. — 1 rbl., teised nr-id à 75 kop.

Ajakirja aasta-tellijad võivad „KÜLWAJA“ kirjastusel ilmunud ajaloolise sisuga kirjatöid 10% hinnaalandusega saada.

Tellimised tulewad saata: Ленинград 31, улица 3-го Июля, № 48, изд. „Кюльвая“.

H. Pöögelmann

Klassiwõitluse ajalugu

Wenemaa ja Eesti töolisteliikumine 19. sajandist meieajani.

Hind 1 rbl. 25 kop.

Tellimiseaadress: „КЮЛЬВАЯ“, Ленинград 31, ул. 3-го Июля № 48.

JUHAN MADARIK

„RIIGIKUKUTAJAD“

ROMAAN.

(Rewolutsioonitegelaste põrandaalusest elust Eestis.)

224 lehekülge. — Hind 1 rbl. 50 kop.

Tellimised saatke järgm. aadr.: Ленинград 31, ул. 3-го Июля № 48.

Изд. „КЮЛЬВАЯ“.

Ленинградский Областлит № 28759. — Тираж 1200.

Тип. „Новое Дело“, В. О., 1 лин. 52.
Изд. Ээксекции Коминтерна.